

УКРАЇНСЬКИЙ
ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ
ПАМ'ЯТІ

До 100-річчя Холодноярської
та Медвинської республік

КОЛЯ УКРАЇНИ АБО СМЕРТЬ

Повстанський рух в Україні
у 1919-1923 роках

Над виставкою працювали:

Тетяна Бойко
Зоя Бойченко
В'ячеслав Василенко
Богдан Галайко
Марина Гоголь
Сергій Горобець
Едуард Зуб
Лариса Лавренчук
Богдан Легоняк
Юрій Митрофаненко
Наталка Позняк-Хоменко
Володимир Тилишак
Ігор Чорний

Дизайн: Ганна Беркутова

У виставці використані матеріали:

Галузевого державного архіву Служби безпеки України
Історичного клубу «Холодний Яр»
Державного архіву Кіровоградської області
Російського державного архіву економіки
Олександрійського краєзнавчого музею
Краєзнавчого музею с. Медведівка, філії «Холодний Яр»
Національного історико-культурного заповідника «Чигирин»
Історичного музею Кам'янського державного
історико-культурного заповідника
Освітньої ініціативи «Медвин. Повстання»

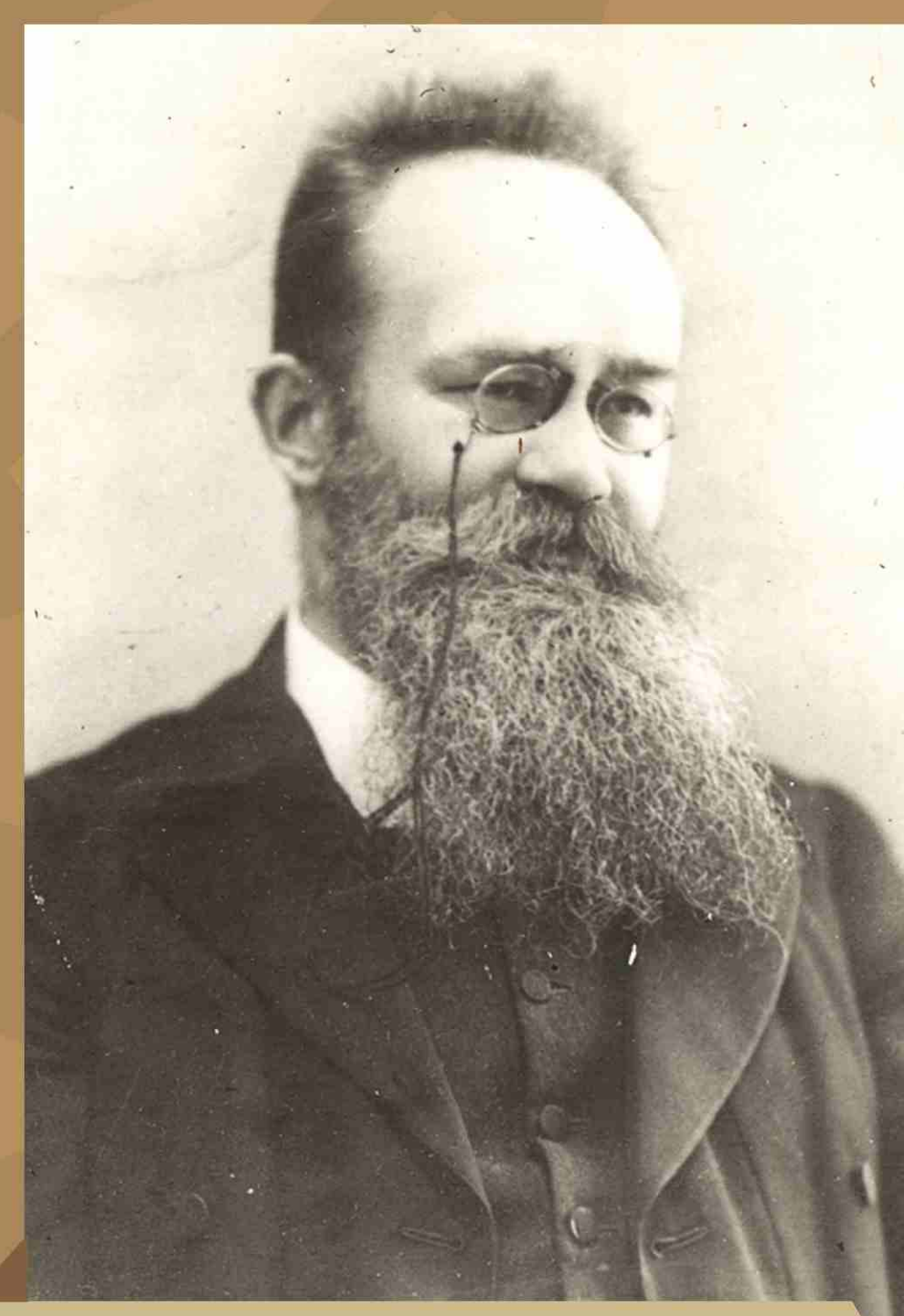
Світлини з приватних колекцій:

Романа Ковалю; Олександра Солодара; Зіни Шевченко;
Володимира Величка; Ірини Рибакіної, Павла Наконечного

Українська революція, що розпочалася у березні 1917 року, стала переломним моментом вітчизняної історії. В процесі цієї революції сформувалася ідея державної незалежності, яка визначила подальший розвиток українського народу. Революція значно прискорила становлення української політичної нації, формування культурної еліти та економічно незалежного і національно свідомого селянства.

Із проголошенням Української Народної Республіки українці стали на шлях створення незалежної демократичної держави. Тоді ж, у листопаді 1917 року, владу в Росії, шляхом збройного перевороту, захопила найрадикальніша група популістів - більшовики на чолі із Володимиром Леніним. Вони почали насаджувати «диктатуру пролетаріату», що фактично була диктатурою партії.

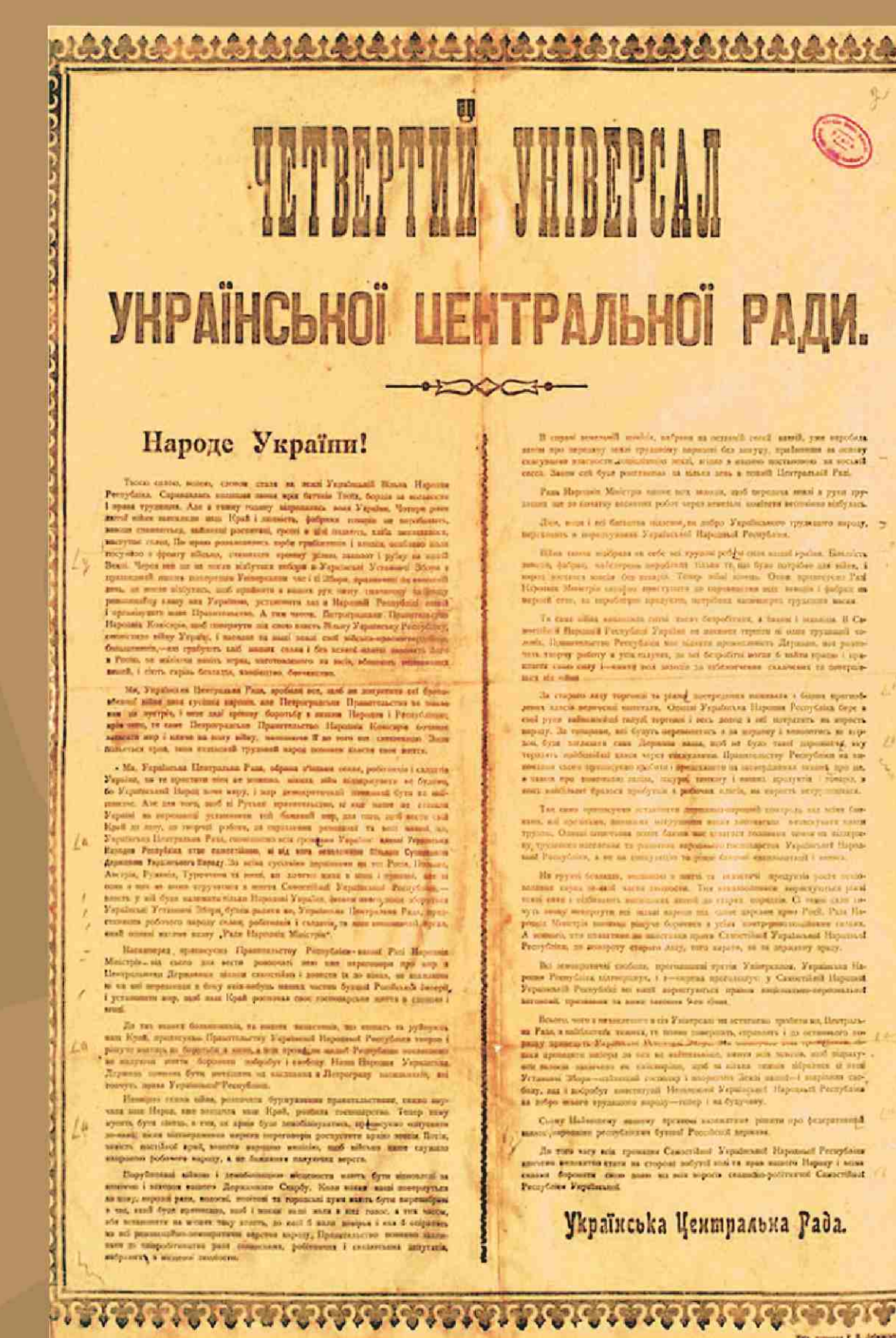
Михайло Грушевський, Голова Української Центральної Ради у 1917–1918 рр.

Павло Скоропадський, Гетьман Української Держави 1918 р.

Симон Петлюра, Головний Отаман Української Народної Республіки.

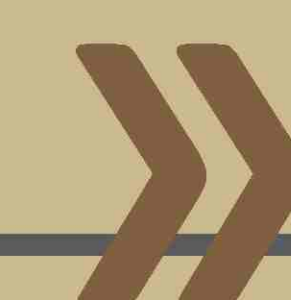

Четвертий універсал Центральної Ради 22 січня 1918 р., яким була проголошена незалежність Української Народної Республіки.

УКРАЇНА 1917 - 1921 РОКІВ: ПЕРЕРВАНЕ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Теперь, с завоеванием Украины и с укреплением Советской власти на Дону, наша сила крепнет. Мы говорим теперь, что источники хлеба и продовольствия, возможность получить топливо из Донецкого бассейна у нас есть... На Украине имеются громадные запасы, излишки хлеба, их трудно взять сразу – там до сих пор партизанщина.

Володимир Ленін, квітень 1919 р.

Вже за місяць після захоплення влади, на початку грудня 1917 року, більшовики оголосили війну Україні. Розпочалося вторгнення більшовицьких військових сил з Росії в Україну. Україна розглядалася більшовинами як величезна ресурсна база, що має забезпечувати всім необхідним «диктатуру пролетаріату». Український хліб і вугілля, сіль і метал, які більшовики розглядали як необхідний ресурс для подальшої експансії, – одна з головних причин агресії проти Української Народної Республіки.

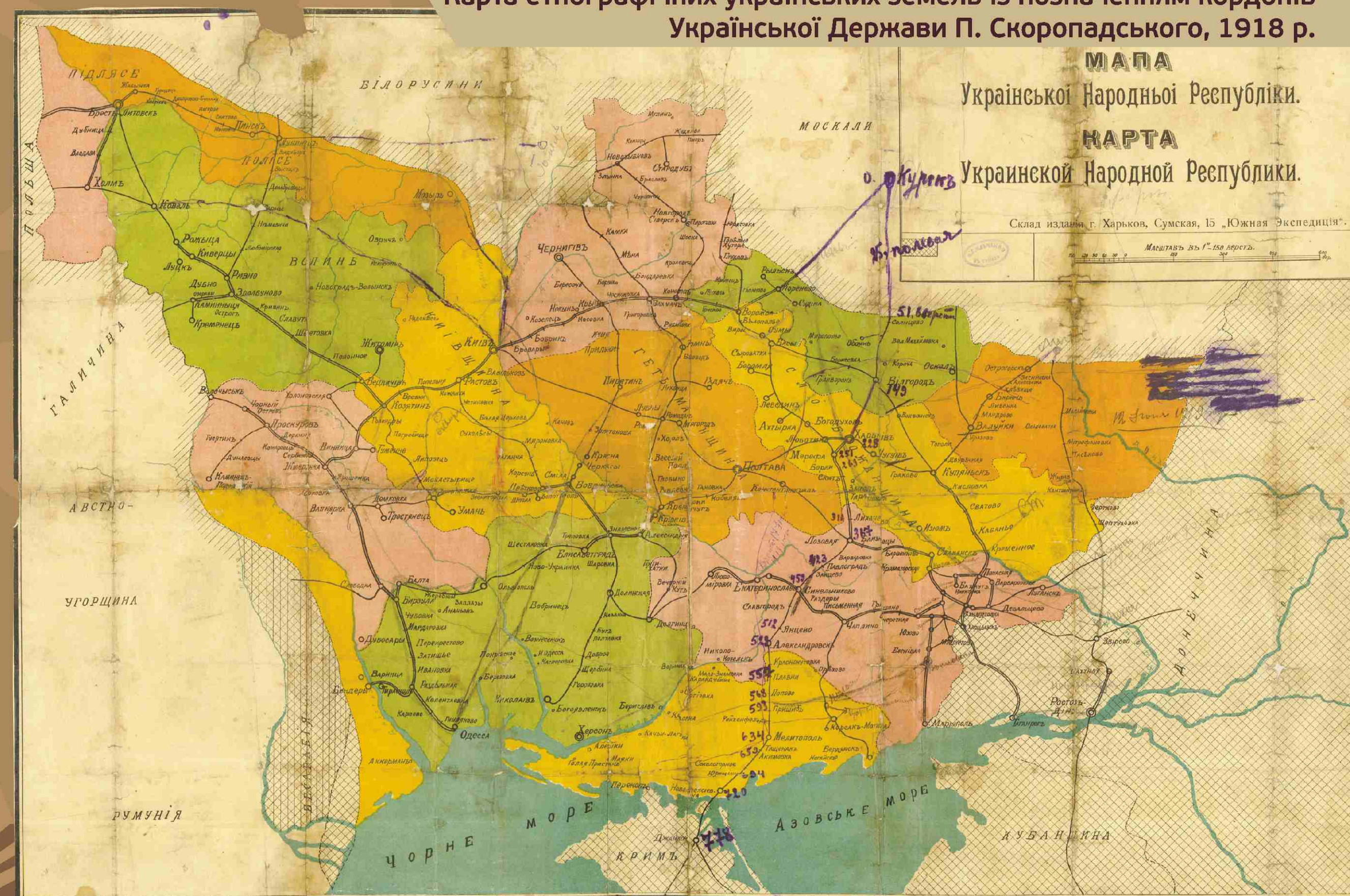
Чотири рази протягом 1918-1920 років вони, користуючись військовою перевагою, захоплювали Київ, але їх звіти вибивали війська армії УНР разом із союзниками. Утім, до кінця 1920 року, коли більшість підрозділів УНР опинилися на території Польщі в таборах для інтернованих, війська більшовицької Росії остаточно окупували більшу частину території України.

У 1919 році на захопленій території України більшовики розпочали втілення комуністичної ідеології. Цю політику пізніше назвали «воєнний комунізм». Вона передбачала націоналізацію промислового виробництва, згортання товарно-грошових відносин, заміну їх державним регулюванням, продовольчу диктатуру, трудову мобілізацію. Проте, ця перша спроба комунізму в Україні зазнала невдачі через масовий спротив селян.

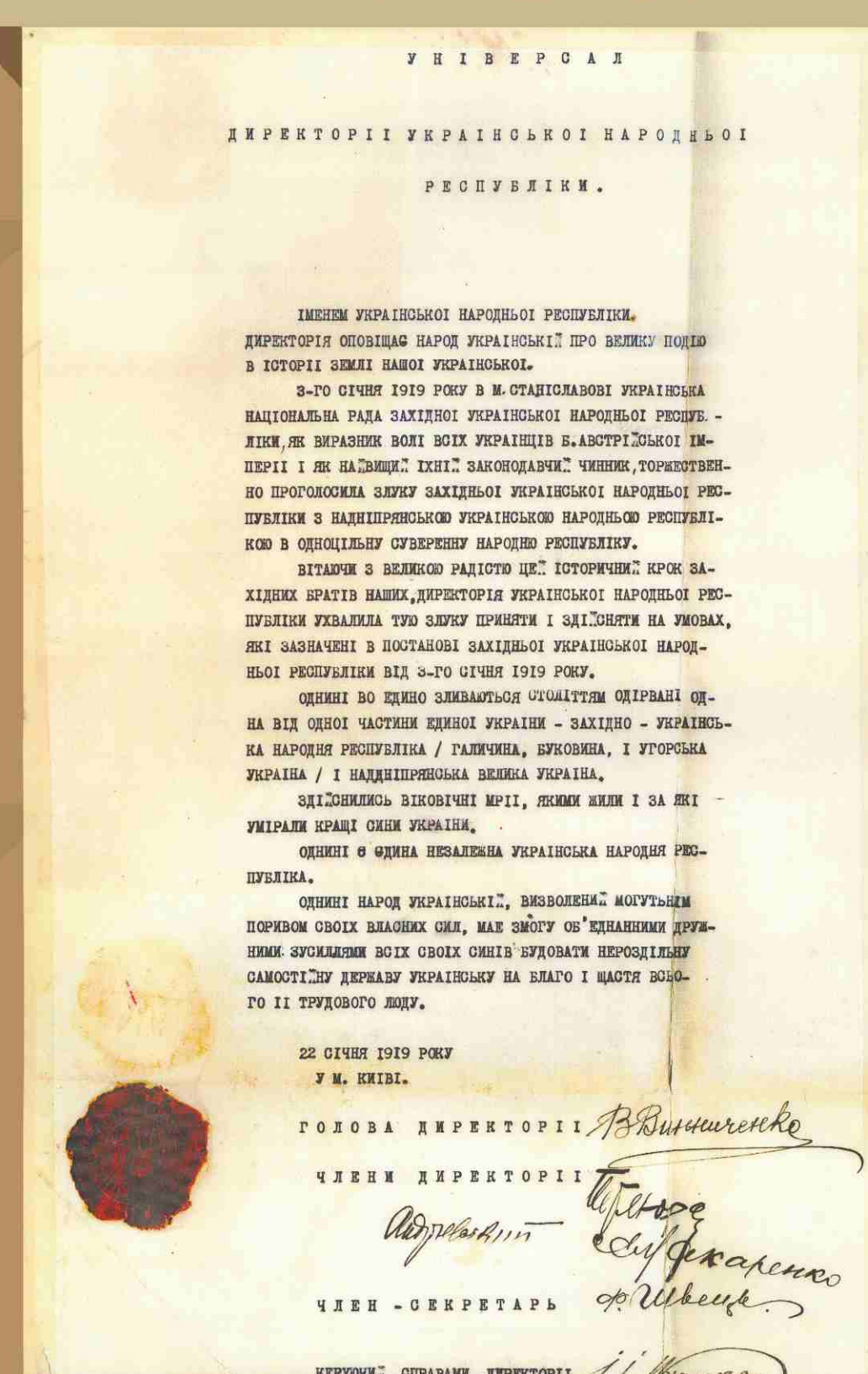
Остаточно більшість України більшовицька Росія окупувала до кінця 1920 року. Для утримання її в своєму силовому полі на українських землях розквартирувались кілька армій загальною чисельністю 1,2 млн. багнетів. Національний склад цих військ був такий: 85% — росіяни, 9% — українці, 6% — поляки, білоруси, євреї, німці та інші.

Проте українські селяни продовжували чинити опір. До середини 1920-их років спротив комуністичному режиму чинили українські селянсько-попіванські та партизанські загони, що станом на 1921 рік налічували більше 100 тисяч бійців.

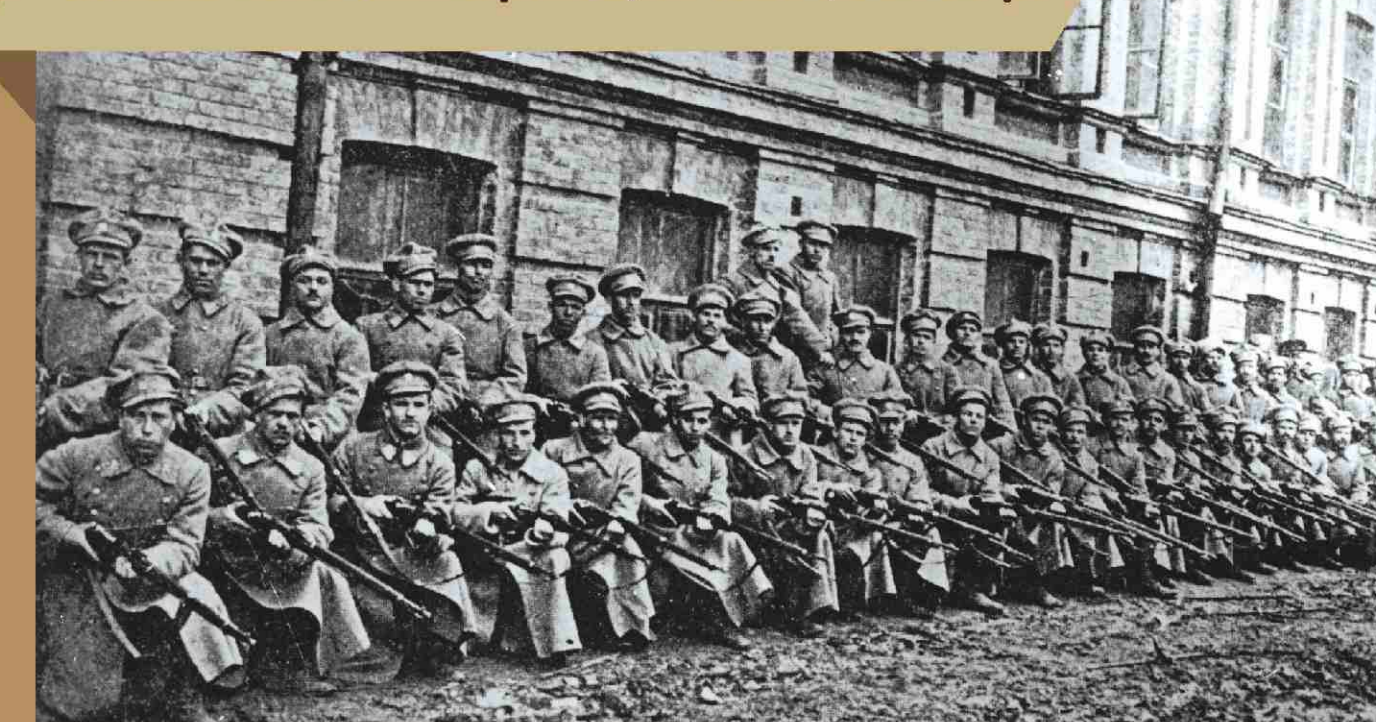
Карта етнографічних українських земель із позначенням кордонів Української Народної Республіки. П. Скоропадського, 1918 р.

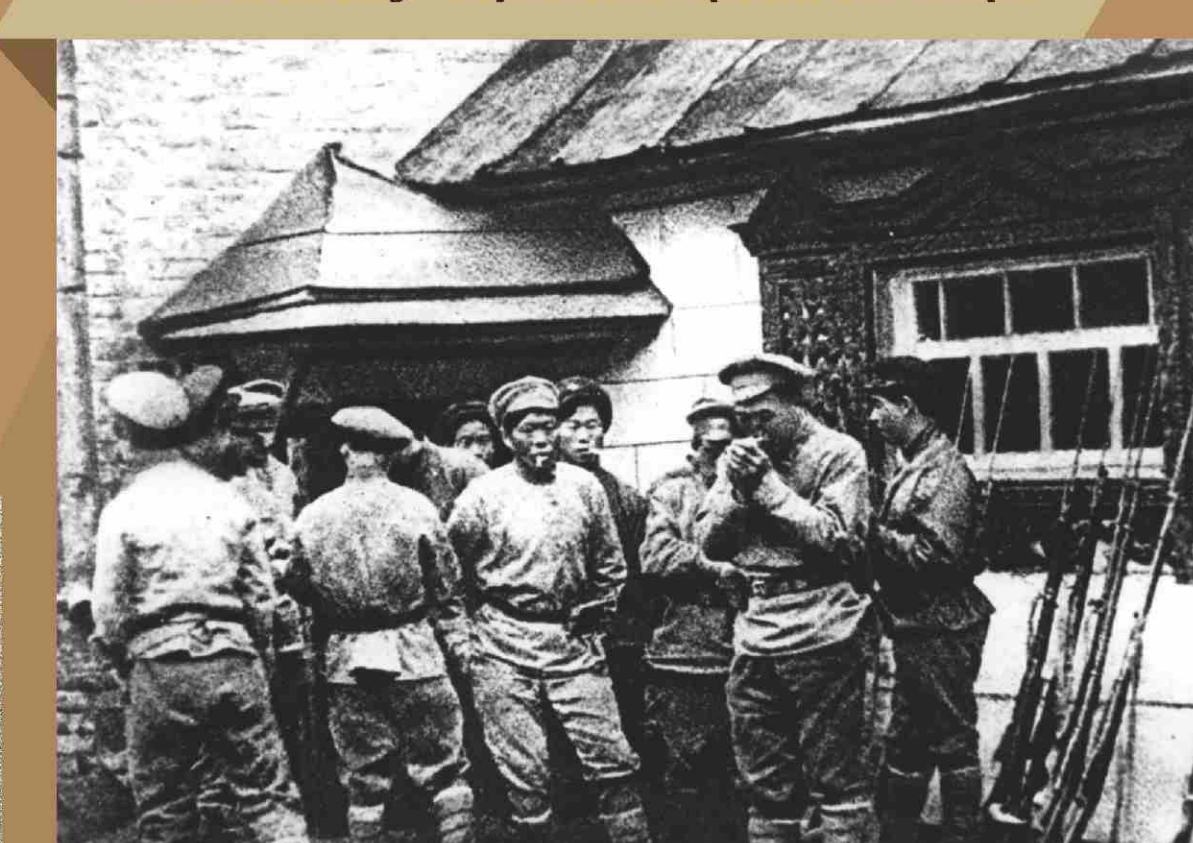
Акт злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки 22 січня 1919 р. об'єднав українські землі в єдину державу.

Сотня Січових Стрільців. Київ, 1918 р.

Бійці китайського інтернаціонального батальйону Червоної армії. 1918 р.

Л.Троцький про завдання більшовиків в Україні, березень 1920 р.

(Із доповіді на московській губернській конференції РКП(б), 25 березня 1920 р.)

«Что же касается деревенского кулака на Украине, то он для нас гораздо более опасен, чем русский кулак...»

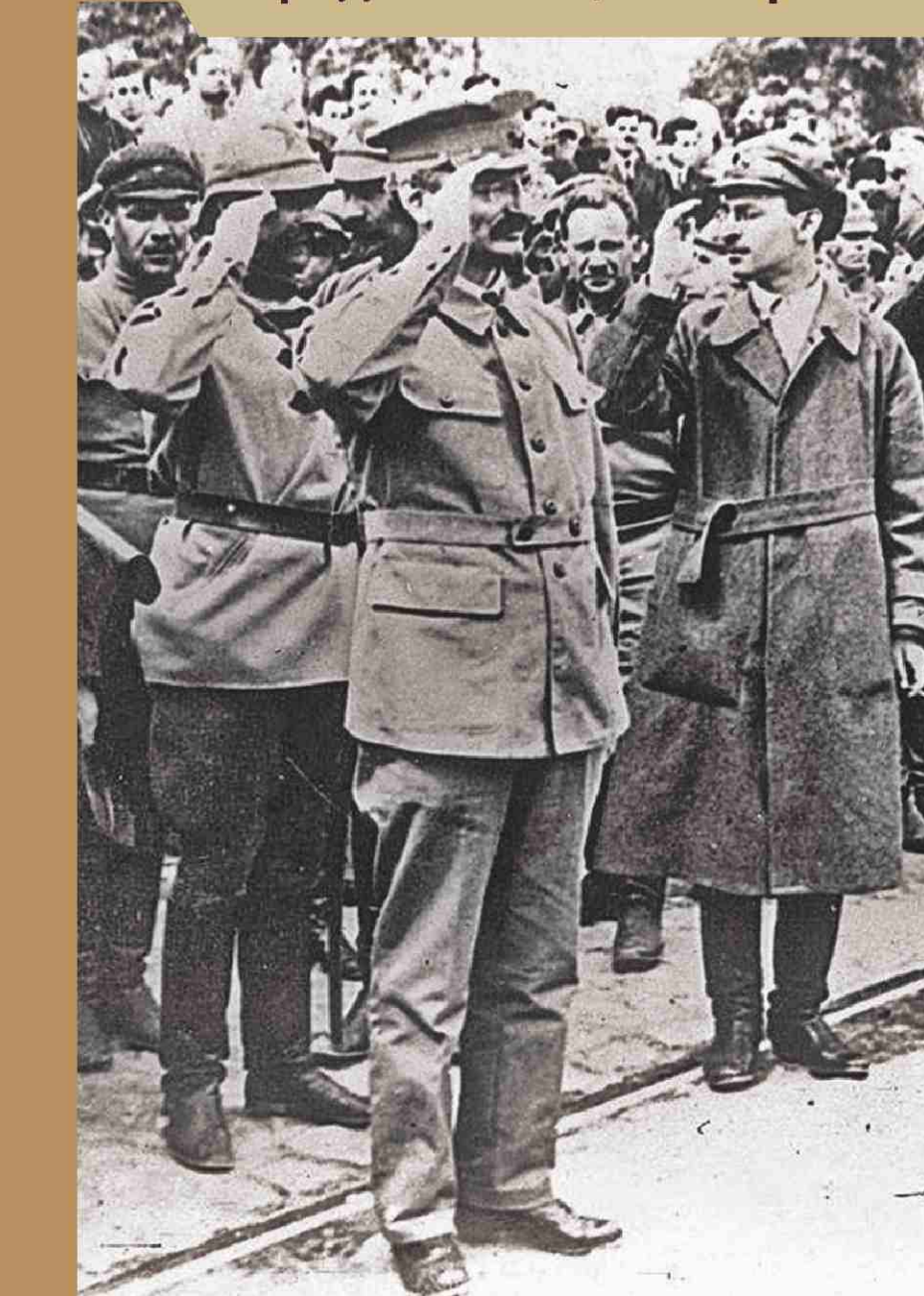
«Нам необходимо на Украине провести колоссальную работу классового политического расщепления, классовой организации бедноты и подавления ее врага - кулачества. Только таким путем будет достигнуто полное сближение России и Украины.»

«Теперь советский режим будет на Украине устанавливаться путем продвижения туда регулярных крепких войск...»

Делегати III Всеукраїнського військового з'їзду на Софійській площі у Києві. Листопад 1917 р.

Голова Революційної військової ради РСФСР Лев Троцький приймає парад, Москва, 1921 р.

Наказ № 14 командуючого більшовицькими загонами М. Муравйова, 28 січня 1918 р. У наказі про захоплення влади у Києві наголошується: «Ету власть мы несем из далекого севера на остриях своих штыков и там где, ее устанавливаем, всемерно поддерживаем силой этих штыков и моральным авторитетом революционной социалистической армии.»

«Чужого не хочу, а свого не віддам». Українська поштова листівка, 1917 р.

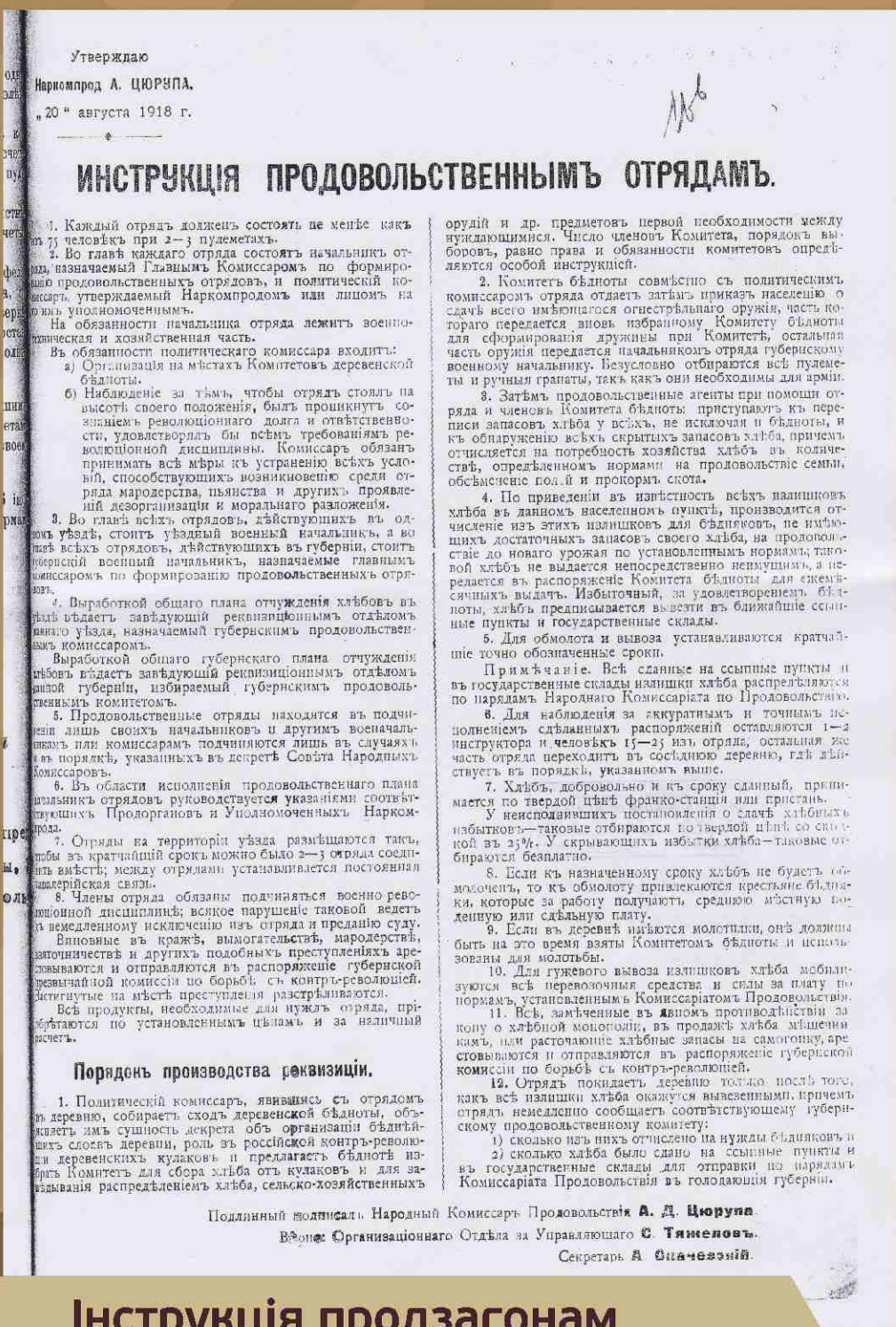
Жертви червоного терору. Херсон, 1919 р.

Жертви Київської ЧК.

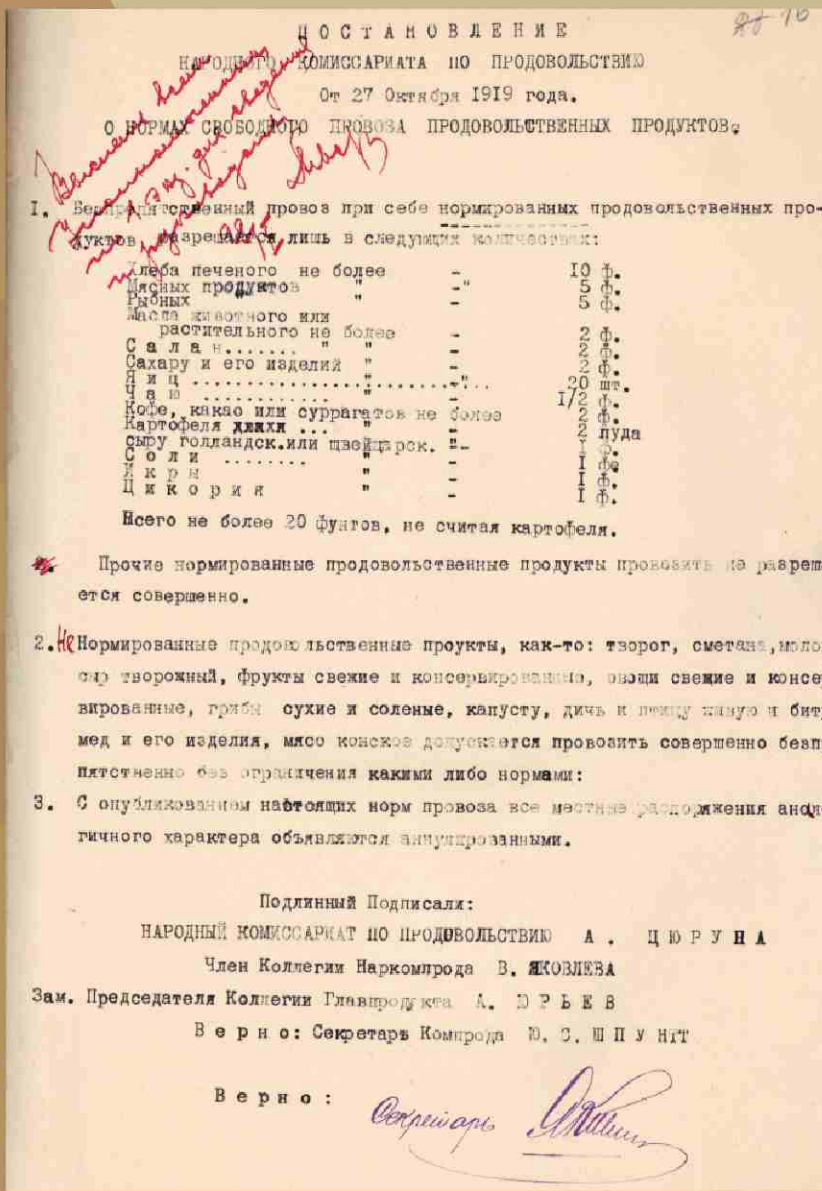

Інструкція продзагонам Народного комісаріату з питань продовольства.

Більшовицький лідер В.Ленін на мітингу, Москва, 1 травня 1919 р.

Постанова народного комісаріату з питань продовольства про норми провозу продуктів, 1919 р.

Продзагін відправляється в село, Росія, 1919 р.

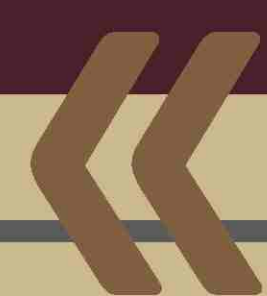
Демонстрація на підтримку червоного терору. Петербург, 1918 р.

На початку 1919-го, з більшовицькою окупацією Україна стала ареною грандіозного експерименту. Того, що Володимир Ленін поіменує пізніше «воєнним комунізмом».

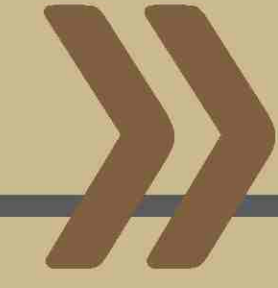
Насправді це була спроба швидкого переходу до держави-комуни з жорстко централізованим розподілом ресурсів. Подібну практику більшовики застосували з 1918 року в Росії: націоналізація промисловості, продовольча диктатура, ліквідація приватних банків і конфіскація вкладів, згортання товарно-грошових відносин, примусова трудова повинність.

В Україні до всього цього додалося ще й нещадне перекачування різноманітних ресурсів у ту ж Росію, знекровлену внаслідок необдуманих експериментів.

ПЕРШИЙ КОМУНІСТИЧНИЙ ШТУРМ

Принять немедленно решительные меры к сосредоточению фуража и продовольствия в армейские склады г. Киева. Для этого действовать самым решительным образом за моей личной ответственностью, прибегая в нужном случае к вооруженной силе и аресту саботажников, как бы они не назывались. Овес, предназначенный для посевов, должен быть реквизирован наполовину. Не имеющий такого назначения – отбирать дочиста.

Із розпорядження очільника більшовицьких військ в Україні В.Антонова-Овсієнка, «заготівельній комісії» Київського округу, 25 березня 1919 р.

25 січня 1919 року маріонетковий більшовицький Тимчасовий робітничо-селянський уряд України оголосив про націоналізацію найважливіших галузей промисловості. У першу чергу, державними стали великі шахти, металургійні та машинобудівні заводи, цукрова промисловість. Замість приватних власників підприємства отримали призначених владою керівників.

У лютому того ж року розпочалася конфіскація акціонерних капіталів приватних банків. Тоді ж, під страхом покарання, змусили населення у семиденний термін віддати наявні коштовності, «для наповнення фонду Держбанку». Ціла низка заборон фактично задушила вільну торгівлю. А наприкінці 1920 року розпочалася підготовка до ліквідації грошового обігу.

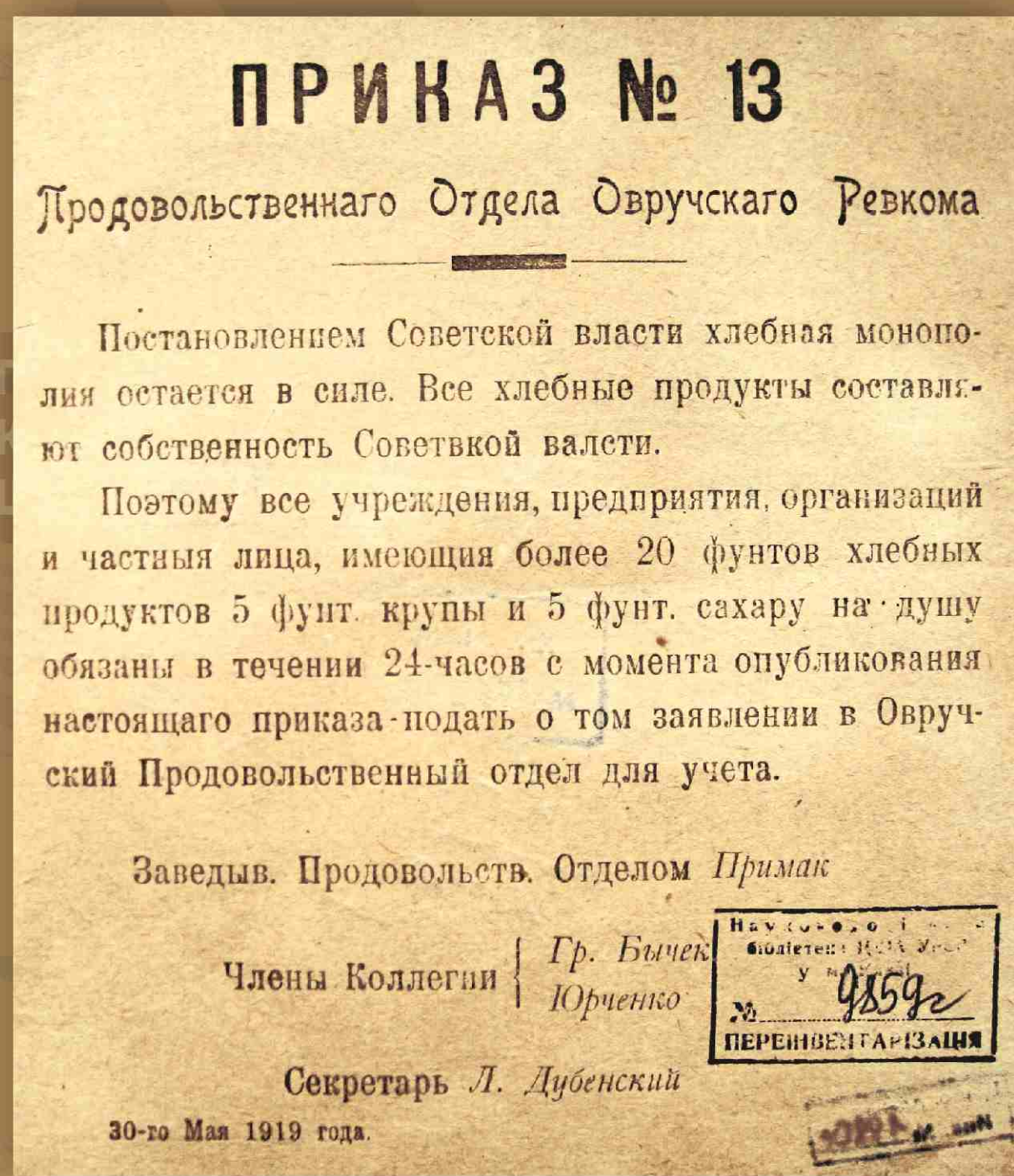
У стосунках між більшовицькою владою і селянством головним нововведенням стало запровадження «продовольчої розкладки», – коли все зерно, крім необхідного мінімуму (посівний фонд, хліб для харчування членів сім'ї і фураж), селяни змушені були здавати державі за встановленими нею цінами. На практиці ж найчастіше забирали майже весь хліб без будь-якого відшкодування. По суті, продрозкладка була реквізицією. Величина продрозкладки визначалася лише потребами держави у продовольстві та її спроможністю його вилучити. Для реквізиції в Україні з Росії направляли спеціальні озброєні продовольчі загони (продзагони).

Спроба втілити у життя абстрактні теорії комунізму мала сумні наслідки. Насильницьке вилучення хліба продзагонами призвело не лише до повстань, а й до зменшення посівної площі.

Припинення товарообміну між містом і селом поставило на межу виживання мешканців міст. Замість того, щоб працювати, робітники з міст тисячами подалися у села. Аби обмінити на харчі винесену зі своїх підприємств продукцію.

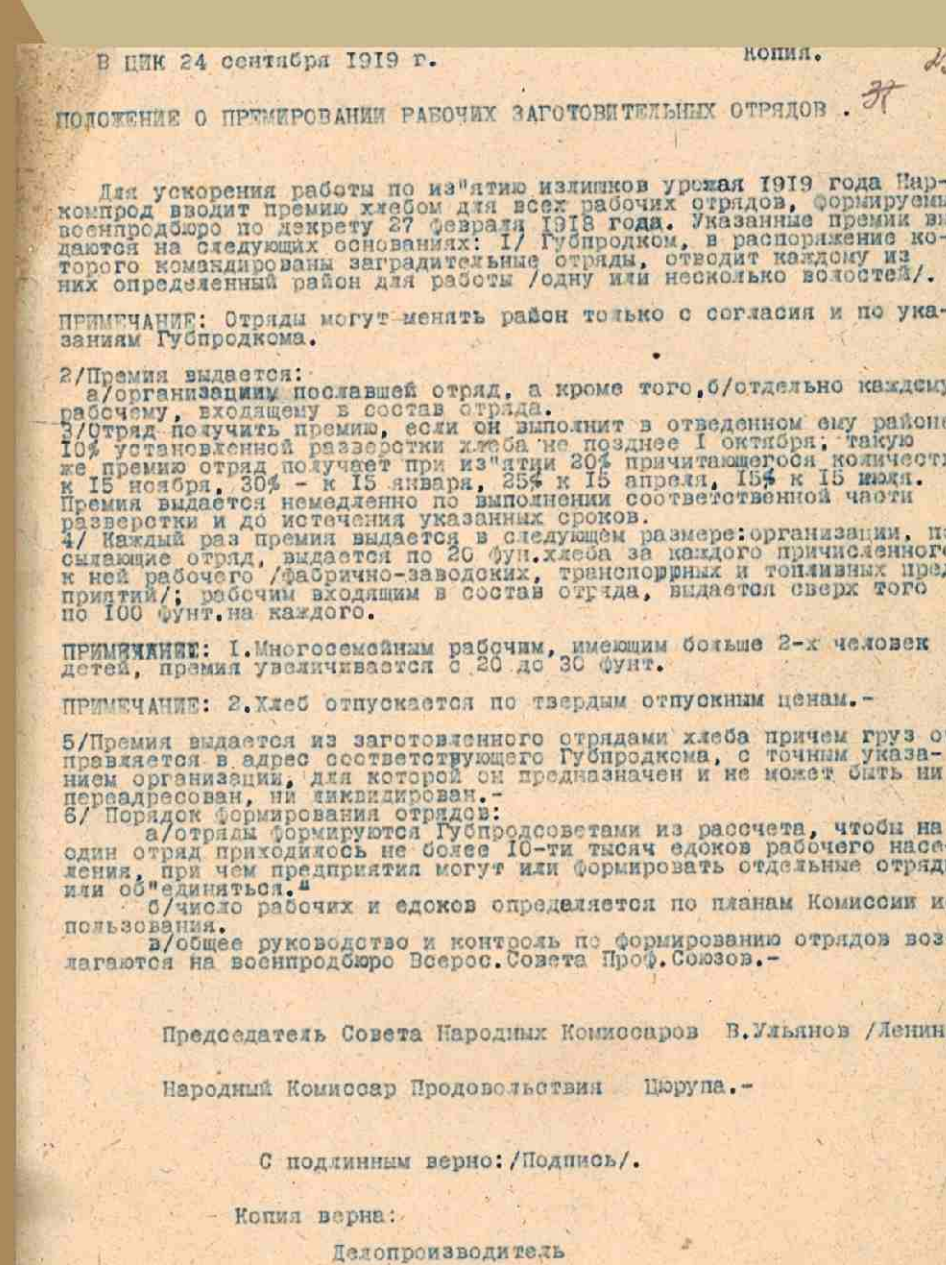
Наслідком заборони вільної торгівлі стало зростання цін, небачений розквіт «чорного ринку» і... нелюдська жорстокість більшовицьких каральних органів – «черезвычайек». За кілька пар черевиків, схованих від державного обліку, їхній власник міг і життям заплатити.

Саме політика побудови комунізму в поєднанні із посухою спричинилась до голоду 1921–1923 років, що охопив Україну та південну Росію. До того ж більшовицька влада опинилась перед загрозою повного паралічу економіки і широкомасштабної війни із селянством.

Наказ Продовольчого відділу Овруцького більшовицького ревкому про облік продовольства у населення. 30 травня 1919 р.

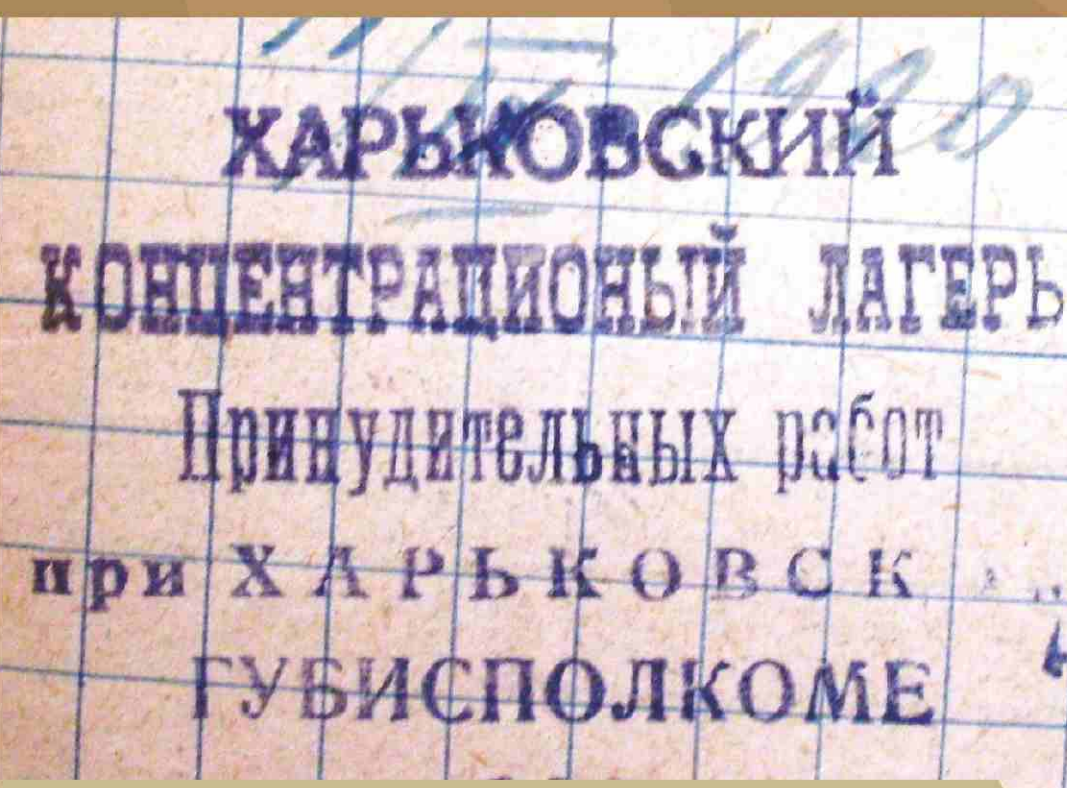
Положення про преміювання членів продзагонів, що було підписане В.Леніним у 1919 р.

Продзагін із реквізованим збіжжям, 1919-1920 рр.

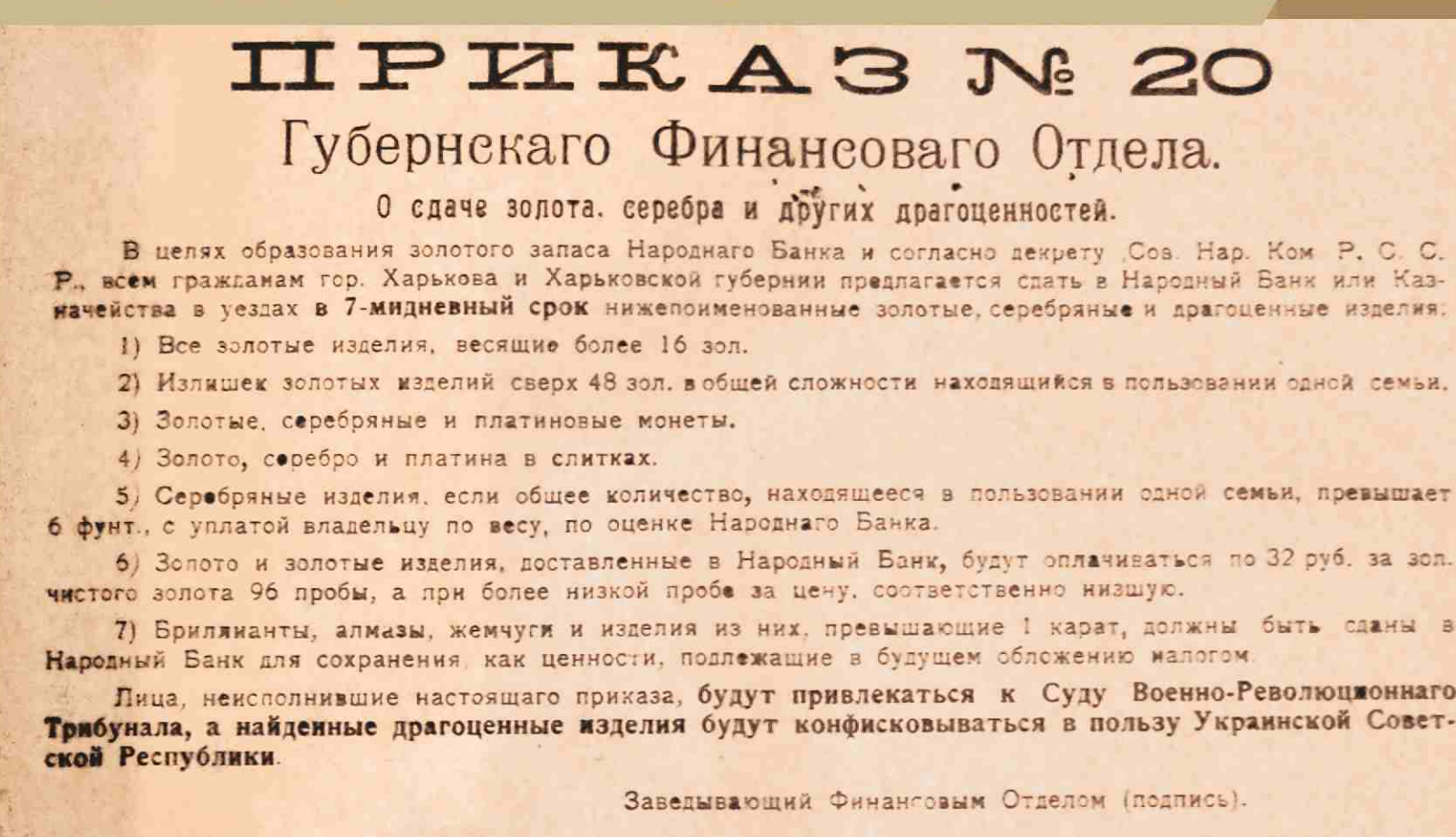

Співробітники Київської ГубЧК, 1919 р.

Табори – одне з найстрашніших породжень «воєнного комунізму».

Більшовицька влада залазить у кишені харків'ян. Наказ Харківського губерньського фінвідділу, лютий 1919 р.

Опухлі з голоду діти з Гуляй Поле, Запоріжчина, 1922 р.

Із'ятие излишков у буржуазии.

СИМФЕРОПОЛЬ 5 П. Третьего февраля проведено из'ятие излишков у буржуазии. Свыше 300 подвод с вещами были переданы в распоряжение Совбеса. Отобранные вещи будут распределены между рабочими и беднейшим населением. «Стенная газета УКРОСТА» за 8 лютого 1921 р.: грабунки прикривают обіцянками.

Боець продовольчого загону Павло Нисельов, майбутній начальник Одеського НКВД. Фото 1921 р.

Товари широкого житку розподілялися за картками.

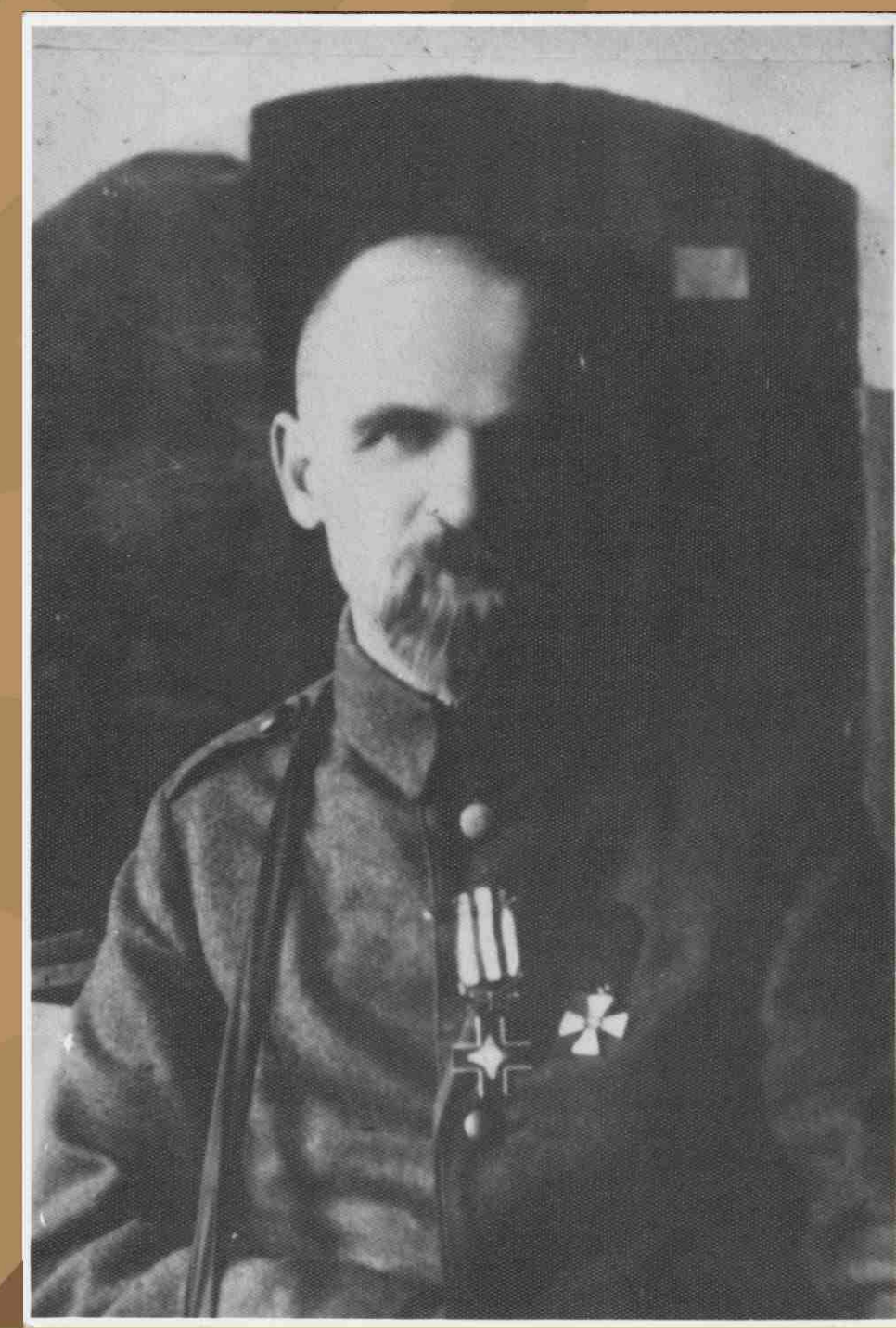

ПОВСТАНЦІ ТА УКРАЇНСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА

Навесні 1918 року, в умовах війни з більшовиками, загони «Вільного козацтва» спільно з німецькими військами та регулярними частинами УНР взяли участь у звільненні України від більшовиків. Це був перший досвід успішної взаємодії повстанських загонів із регулярними збройними силами.

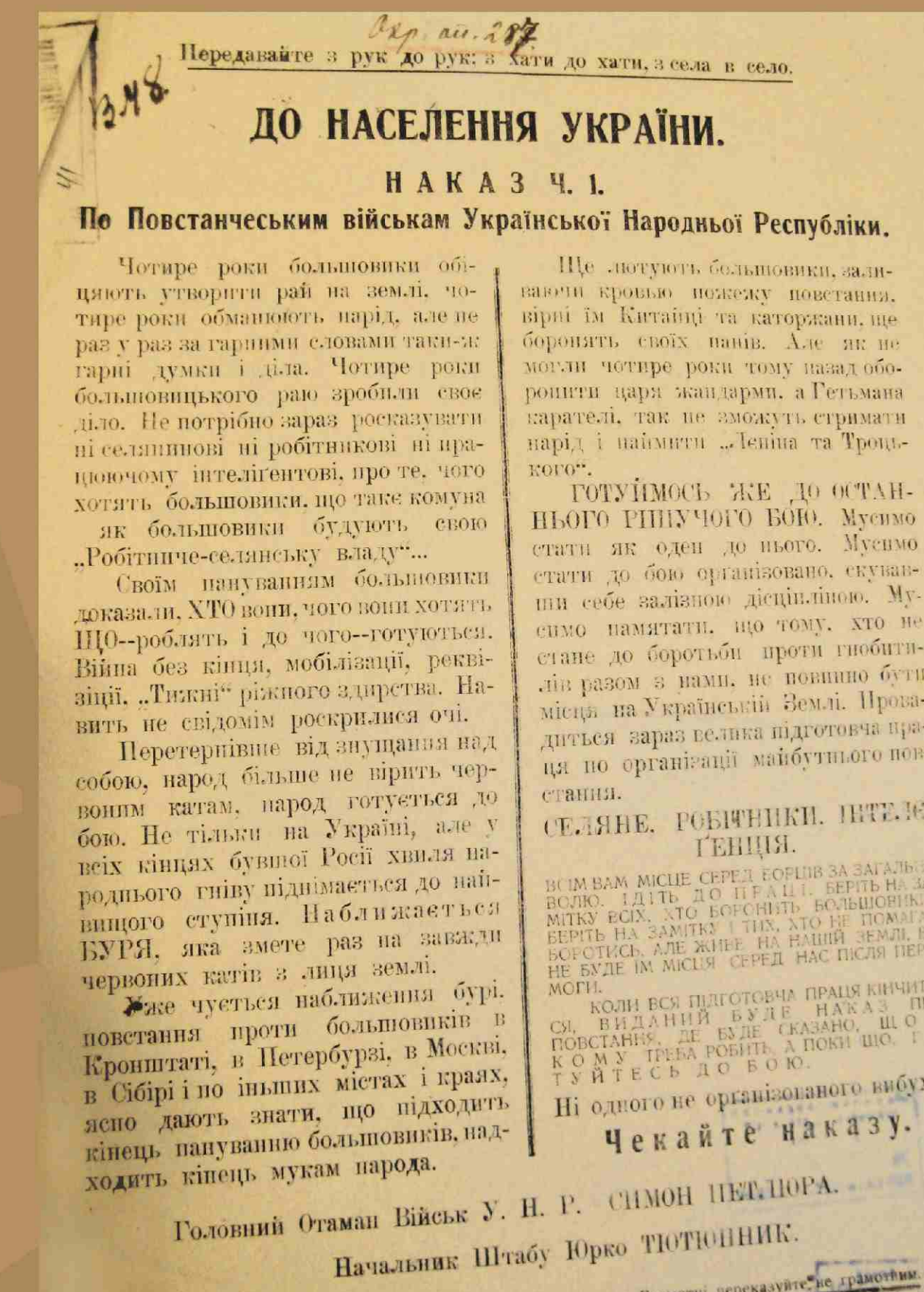
Улітку 1919 року для координації повстанського руху в Україні у війні з більшовиками уряд УНР створив Центральний Український Повстанський комітет (ЦУПКом). Повстанці відіграли велику роль під час успішного наступу об'єднаних українських армій на Київ у липні-серпні 1919 року. З регулярним військом вдало взаємодіяли отаманські загони під проводом Юрка Тютюнника, Дмитра Соколовського, Данила Терпила (Зеленого), Ангела, Ананія Волинця, Ілька Струка. Саме ця успішна співпраця між регулярним та повстанським вій-

Михайло Омелянович-Павленко, генерал-полковник Армії УНР, командир української Армії в Першому Зимовому поході. 1920 р.

Українські старшини, учасники Першого Зимового походу.

Звернення Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюри та Начальника Партизансько-повстанського штабу Юрка Тютюнника «До населення України», березень 1921 р.

ськом посприяла звільненню Києва збройними силами УНР.

31 серпня 1919 року розгорівся збройний конфлікт між Збройними силами Півдня Росії Антона Денікіна та УНР. Українські повстанці розгорнули бойові дії проти білогвардійців уже на початку вересня: найактивнішими тут були загони отаманів Зеленого, Ангела, Струка, Соколовського.

На Черкащині проти білогвардійців активно боролися холодноряські повстанці та вояки отамана Свирида Коцура, яких підтримували отамани Туз та Цвітковський. Повстанці Герасима Нестеренка відбили в білогвардійців Єлисаветград.

20 вересня 1919 року керівництву УНР вдалося домовитися з Революційною Повстансько-Партизанською армією України (махновцями) про військовий союз проти денікінців. Наслідком цієї угоди стали військові операції на Східному Поділлі, коли за підтримки українського війська та місцевого селянства махновці завдали серйозної поразки білогвардійцям під Перегонівкою 27 вересня 1919 року.

На початку листопада 1919 року Симон Петлюра призначив отамана Андрія Гулого-Гуленка керівником повстанських загонів Херсонщини, Катеринославщини та південних повітів Київщини.

Під час Першого Зимового походу, що тривав з грудня 1919 року до травня 1920 року, армію УНР активно підтримували українські повстанці Центральної України та Холодного Яру. У лютому 1920 року отаман Андрій Гулий-Гуленко очолив Запорізьку дивізію. Активність повстанців допомогла армії УНР захопити Вознесенськ.

У той час і повстанці, і вояки регулярної армії активно використовували гасло: «Слава Україні!». У квітні 1920 року це вітання було офіційно запроваджено в українському війську.

У січні 1921 року для координації повстанського руху та підготовки Другого Зимового походу (Листопадового рейду) було створено Повстансько-партизанський штаб, який очолив Юрко Тютюнник.

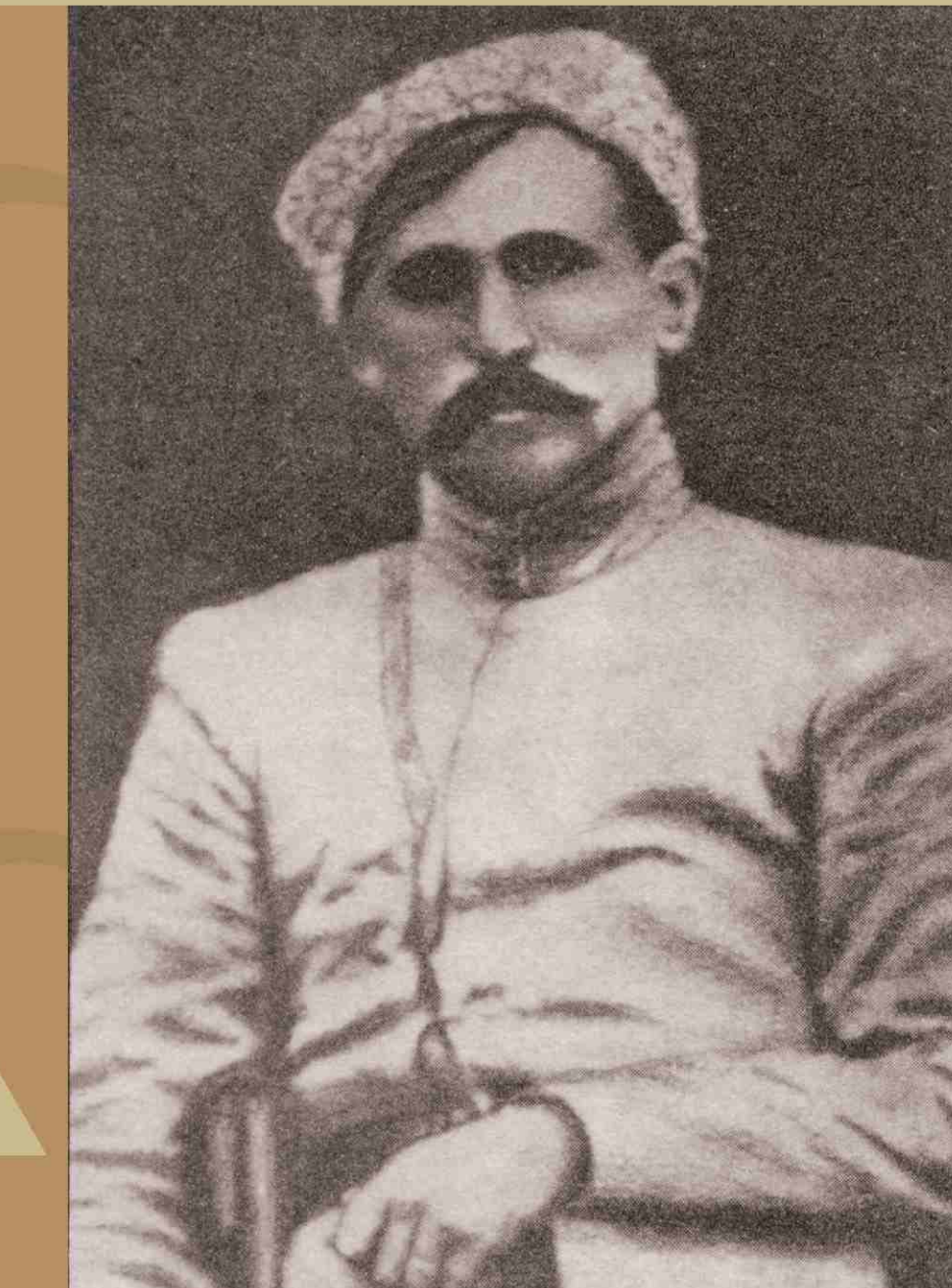
Повстанці протягом всього періоду визвольних змагань 1917–1921 років активно підтримували українське військо і продовжили боротьбу з окупантами навіть після того, як регулярна армія відступила за Збруч.

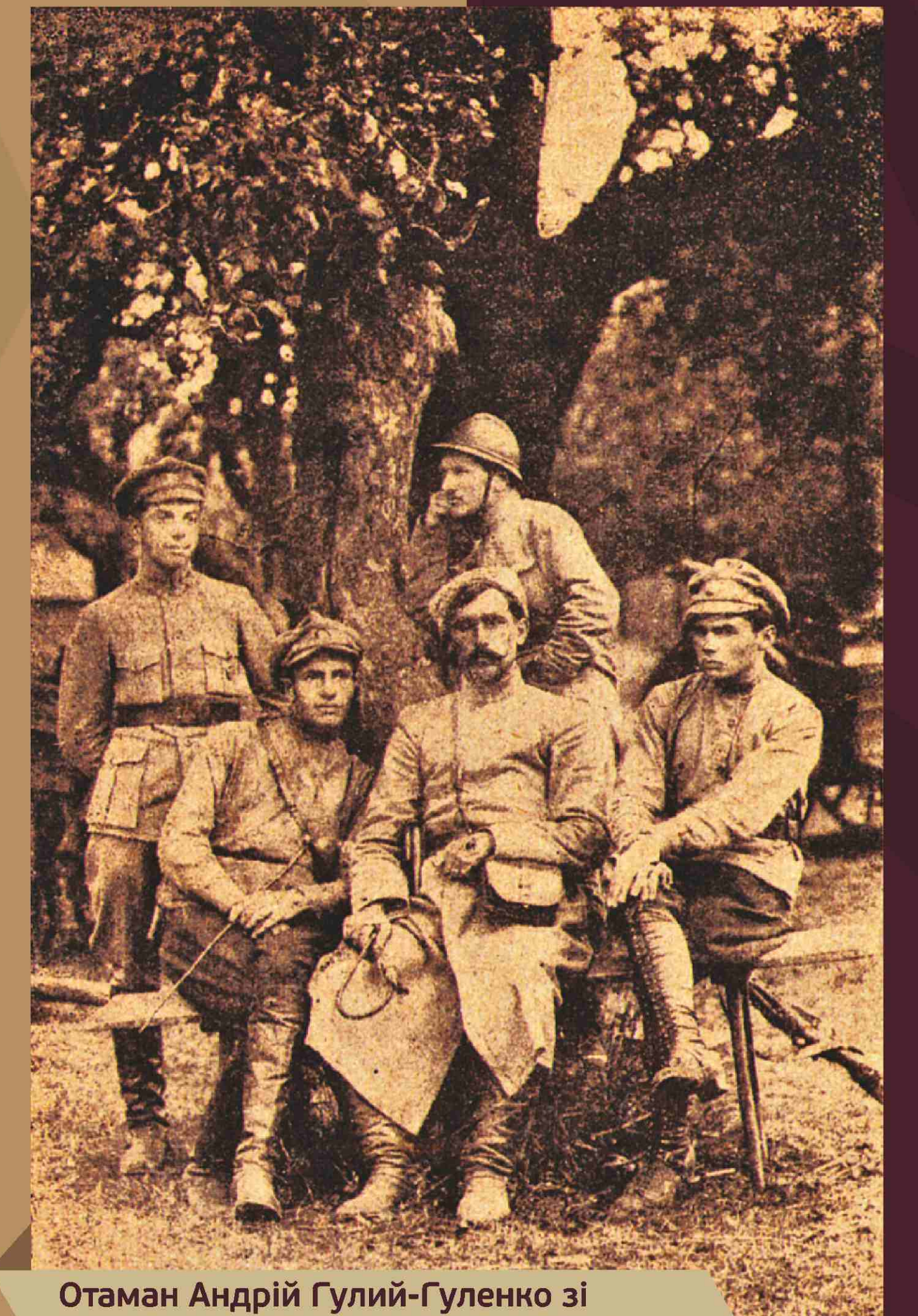
Грамота УНР, якою нагороджували учасників Першого Зимового походу.

Начальник Партизансько-повстанського штабу, командир Волинської повстанської групи у Другому Зимовому поході генерал Юрко Тютюнник.

Отаман Андрій Гулий-Гуленко, генерал-хорунжий Армії УНР, командир повстанців Херсонщини та Катеринославщини, командир Південної (Бессарабської) повстанської групи у Другому Зимовому поході.

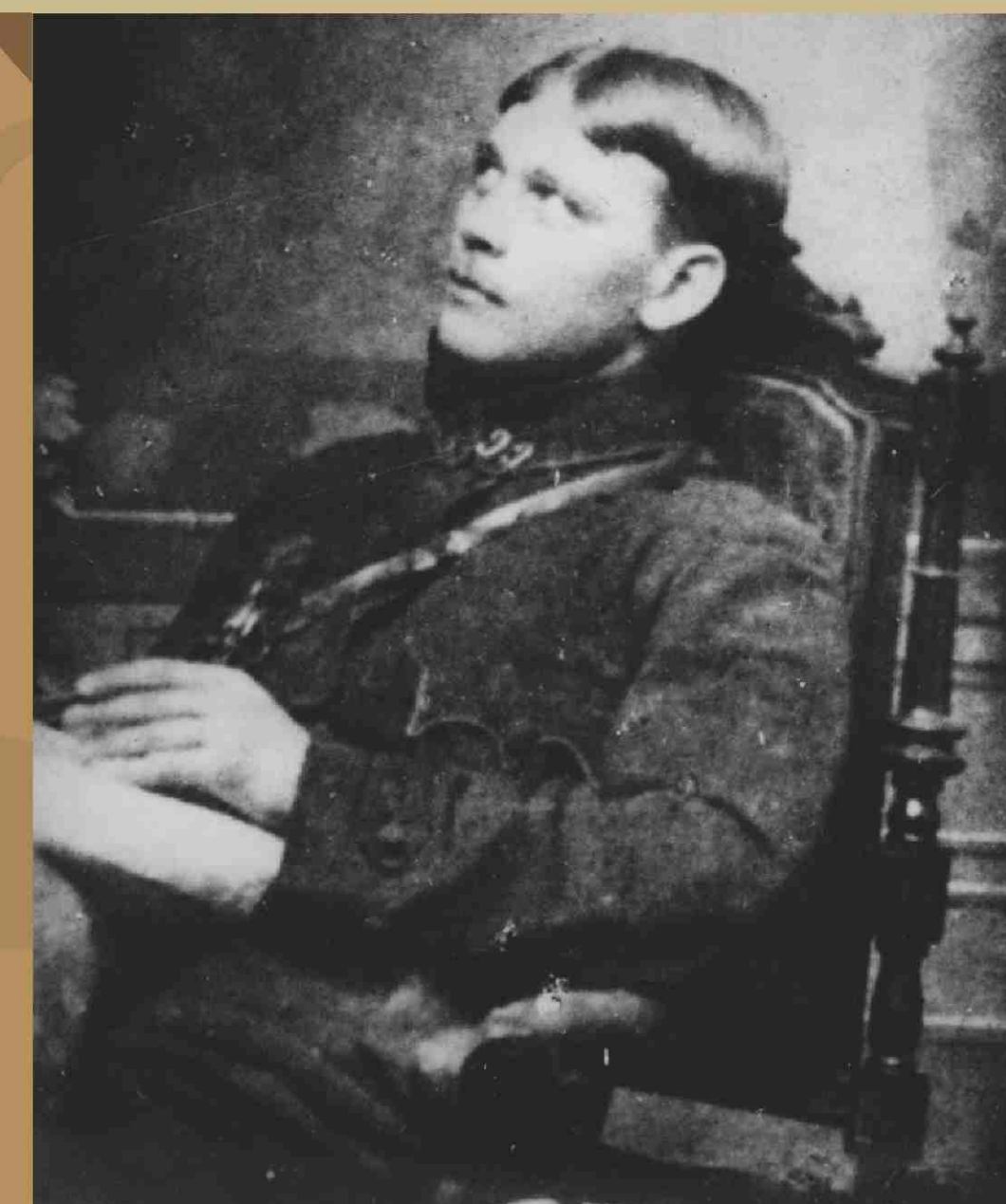
Отаман Андрій Гулий-Гуленко зі старшинами Корпусу Січових Стрільців.

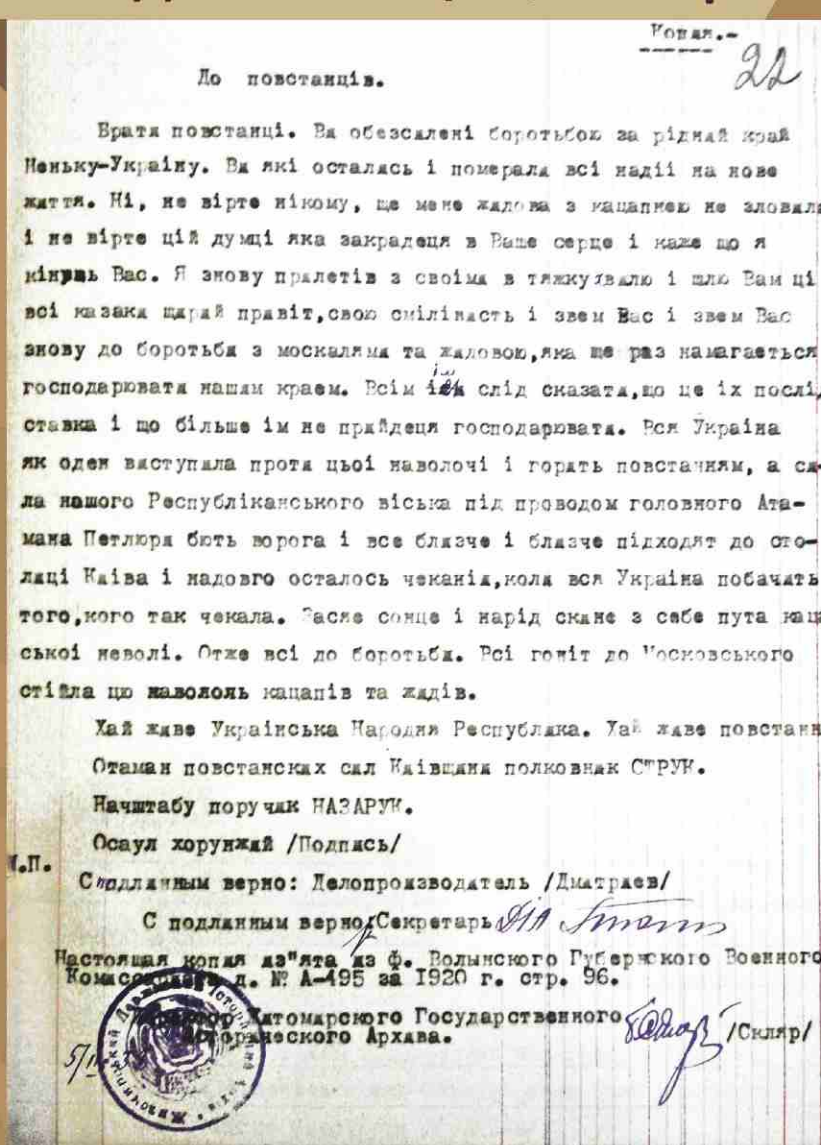
Повстанці Чорного лісу в зимовому одязі, 1919 – 1920 рр.

Повстанці загону Пилипа Хмари. 1920 р.

Копія звернення повстанського отамана Київщини полковника Іллі Струка «До повстанців», 1920 р.

Федір Артеменко, полковник армії УНР, повстанський отаман «Орлик», очолював повстанців на Київщині, 22 січня 1922 р. поранений захоплений чекістами і через місяць, 26 лютого – страчений.

Схема Партизансько-повстанського штабу з організації повстанської мережі в підрядянській Україні (територію розділено на 5 повстанських груп і 22 повстанські райони).

Повстанці Центральної України, 1919 – 1920 рр.

« Вдала й тісна бойова співпраця української армії з повстанчими відділами значно спричинилася до військових успіхів, тому яскраво зарисовується роль і вага і значення організованого повстанського руху як сприятливого чинника в нашій боротьбі. »

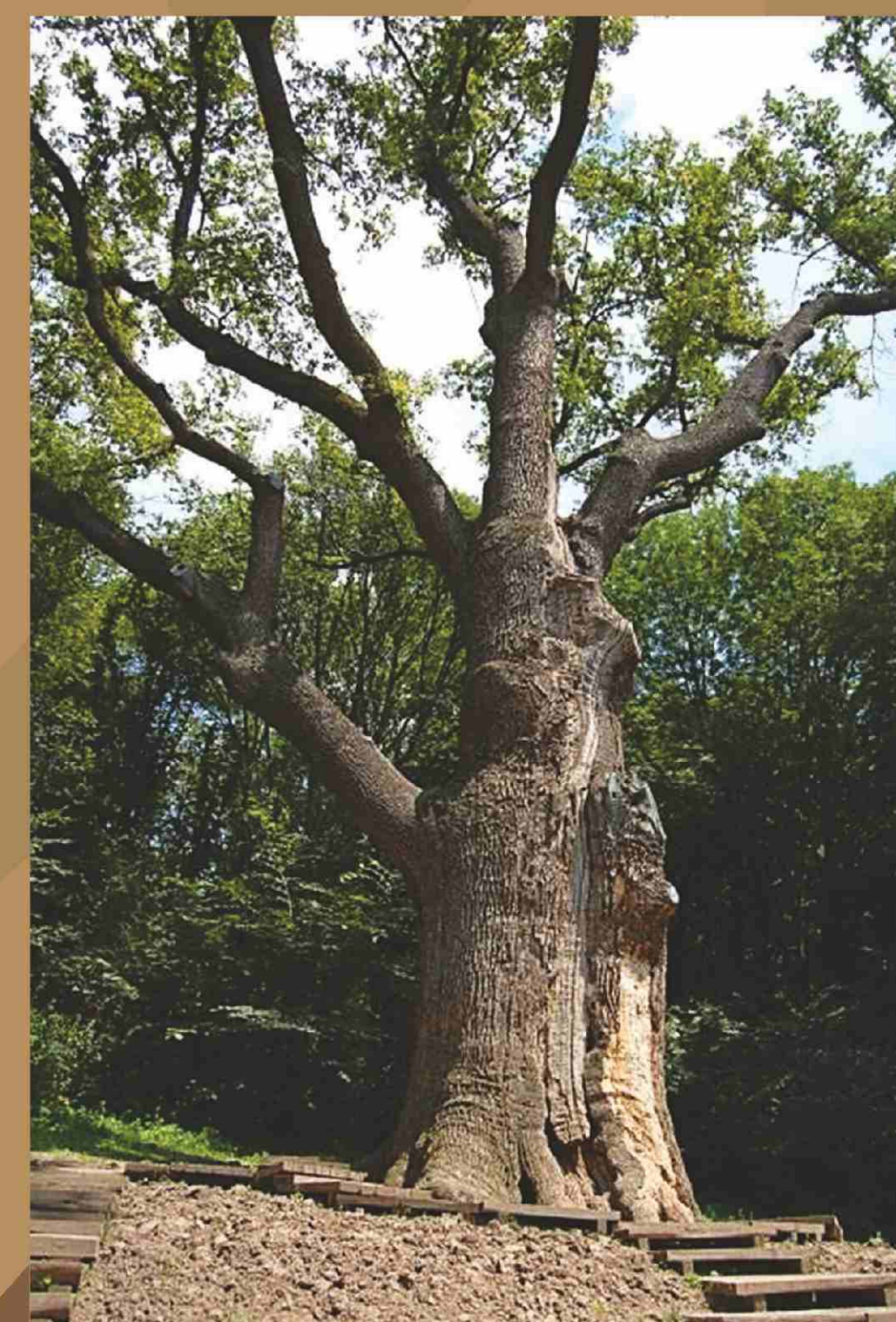
Генерал Дієвої армії УНР Микола Напустаєвський.

Холодний Яр – цілий пласт української історії в Центральній Україні, яка в'яже в одну цілість кілька поколінь борців за незалежність України. Холодний Яр охоплює терени, що розташовані на межі сучасних Черкаської та Кіровоградської областей. В адміністративно-територіальному розрізі Холодний Яр – це 20 сіл та 12 хуторів на правому березі Дніпра на площі у 30 тис. гектарів, які розташовані на Холоднороському плоскогір'ї, оточеного Холоднороським лісом. Тут знаходиться п'ять ярів. За назвою найбільшого і найдовшого яру – Холодного – почали називати всю навколишню місцевість.

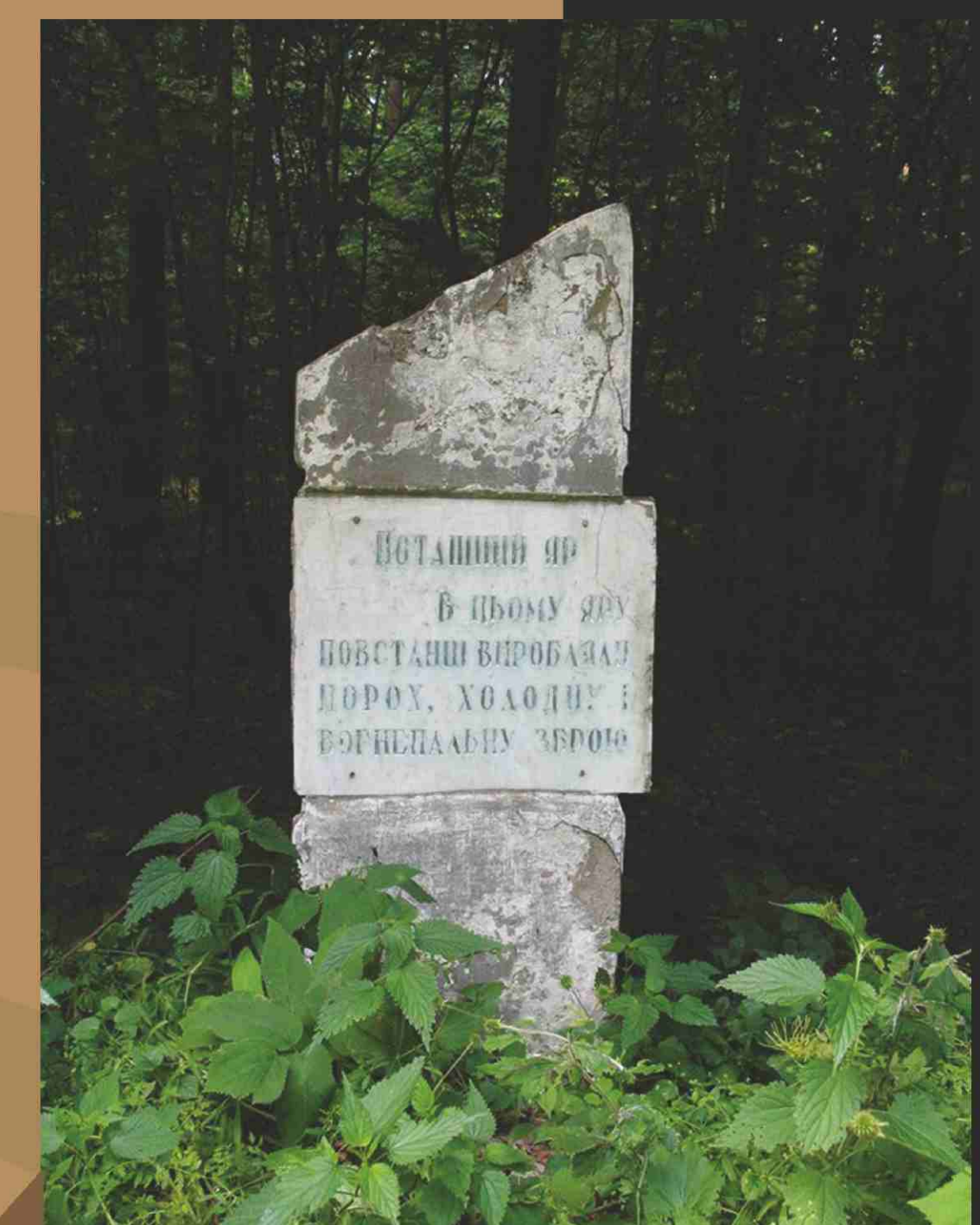

Мотронинський монастир на малюнку Тараса Шевченка

Дуб Залізняк, пам'ятка природи, що овіяна історичними легендами

Учасники з'їзду Вільного козацтва, Чигирин, 1917 р.

Поташий яр, в якому повстанці виробляли порох.

ХОЛОДНИЙ ЯР – ОСЕРДЯ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ

«
 Бо в день радості над вами
 Розпадеться кара.
 І повіє огонь новий
 З Холодного Яру.
 »
 Тарас Шевченко «Холодний Яр», 1845 р.

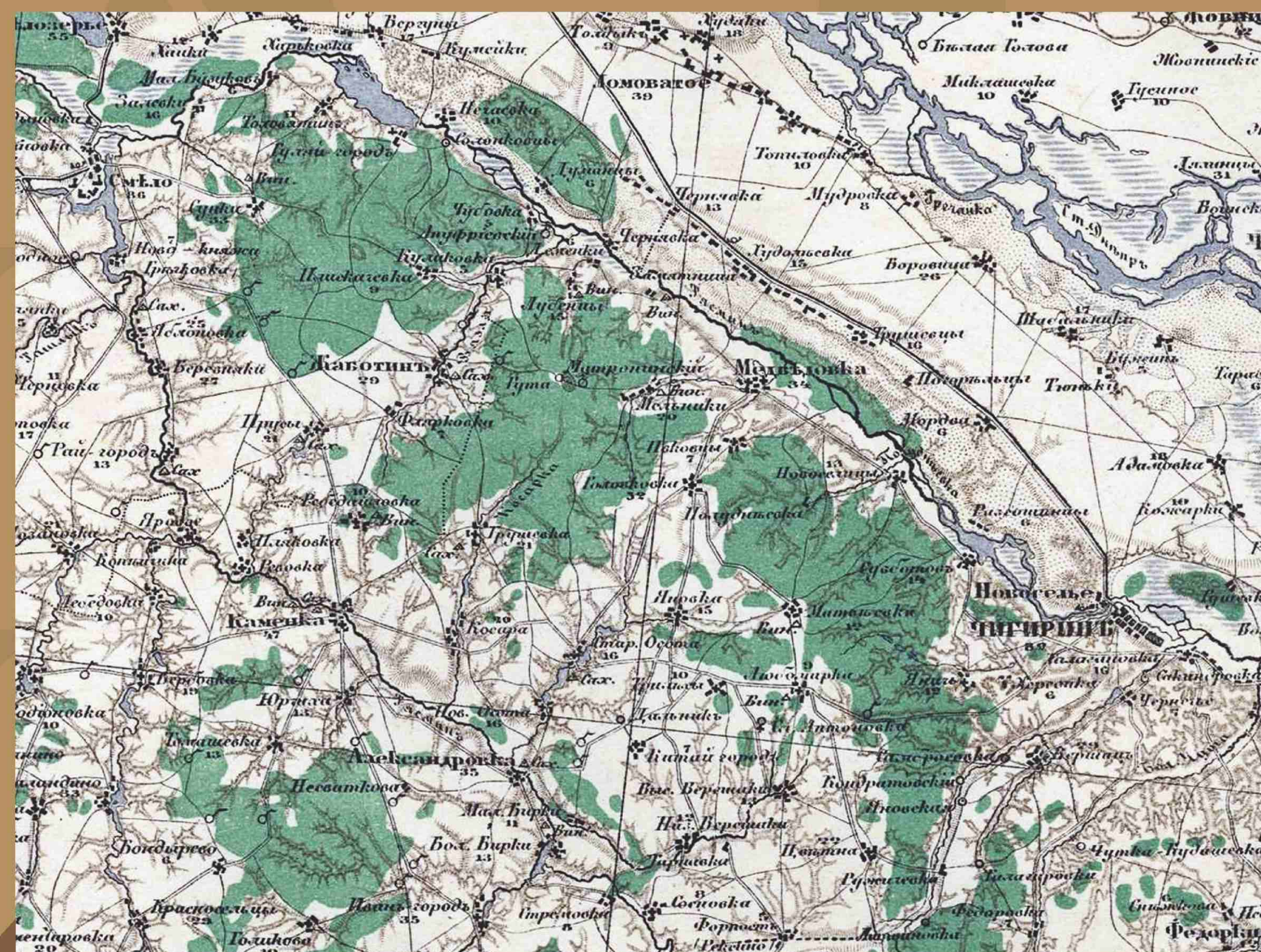
На цих теренах зароджувалося та розвинулося козацтво. За Куруківською угодою 1625 року між владою Речі Посполитої й українським козацтвом в Україні вперше було впроваджено полково-сотенний устрій та поширено козацькі вольності. Під час Української революції XVII ст. Чигирин та Суботів були столицею та резиденцією Гетьманщини.

У XVIII ст. тут вирували події Паліївщини, а згодом «сповита обставинами часу» виникла Коліївщина. У XIX ст. – початку XX ст. набули активності селянські революційні рухи з метою повернення селянам поміщицьких земель. А Тарас Шевченко, який неодноразово бував у цих місцях, пророкував, що ще «повіє огонь новий з Холодного Яру».

Цей край завжди був одним із повстанських центрів українського народу, що безумовно сформувало патріотичний світогляд його мешканців. А у XX ст. Холодний Яр став легендою. Ю. Горліс-Горський – військовий армії УНР, осавул Холоднороської бригади 1920 - 1921 років зазначив, що під впливом багатовікової боротьби «Холодний Яр перестав бути назвою лише одного з багатьох ярів, а стала назвою цілої місцевості всієї бойової організації. А у лавах повстанців можна було зустрічати полтавців, тавричан, херсонців, галичан, запорожців, українців з Кубані та Дону».

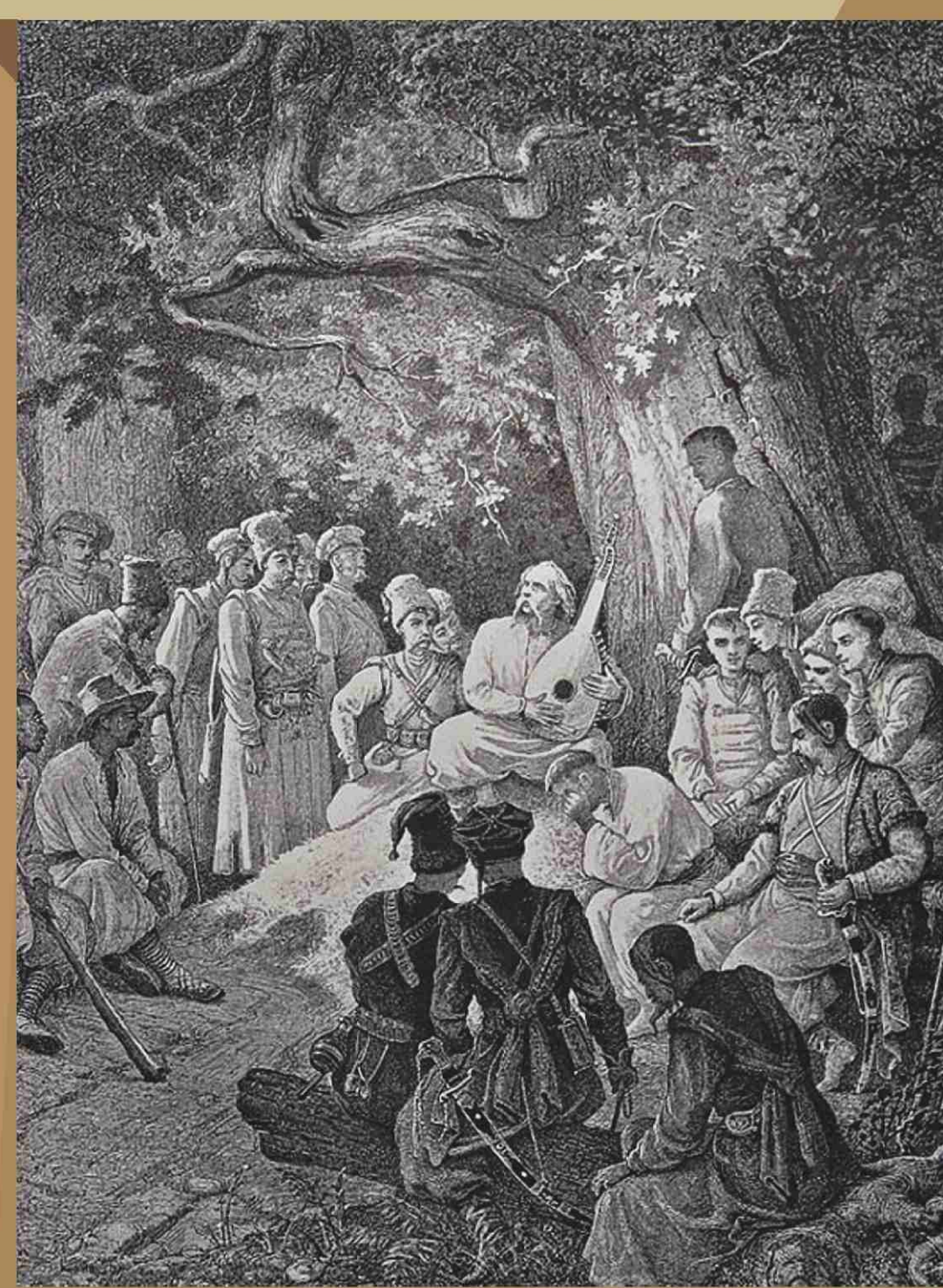
З початком Української революції, у 1917 році нащадки козаків і гайдамаків активно включились у творення Вільного козацтва, своєрідних добровільних сил самооборони на традиціях козацтва. У жовтні 1917 року у Чигирині відбувся з'їзд Вільного козацтва.

У наступні роки історія Холоднороської організації («республіки») – героїчна сторінка боротьби за незалежність України. Холодний Яр став потужним повстанським центром, створеним місцевим селянством для захисту своїх життєвих інтересів та підтримки УНР. В історії Української революції 1917 - 1921 років за цим краєм міцно закріпився термін «Холоднороська республіка».

Холодний Яр та околиці на топографічній карті другої половини XIX ст.

Повстанці під дубом (ілюстрація до «Гайдамак» О. Сластіона).

Пам'ятник Максиму Залізняку, керівнику гайдамацького повстання (1768 - 1769 рр.), відомого під назвою Коліївщина в с. Медведівка.

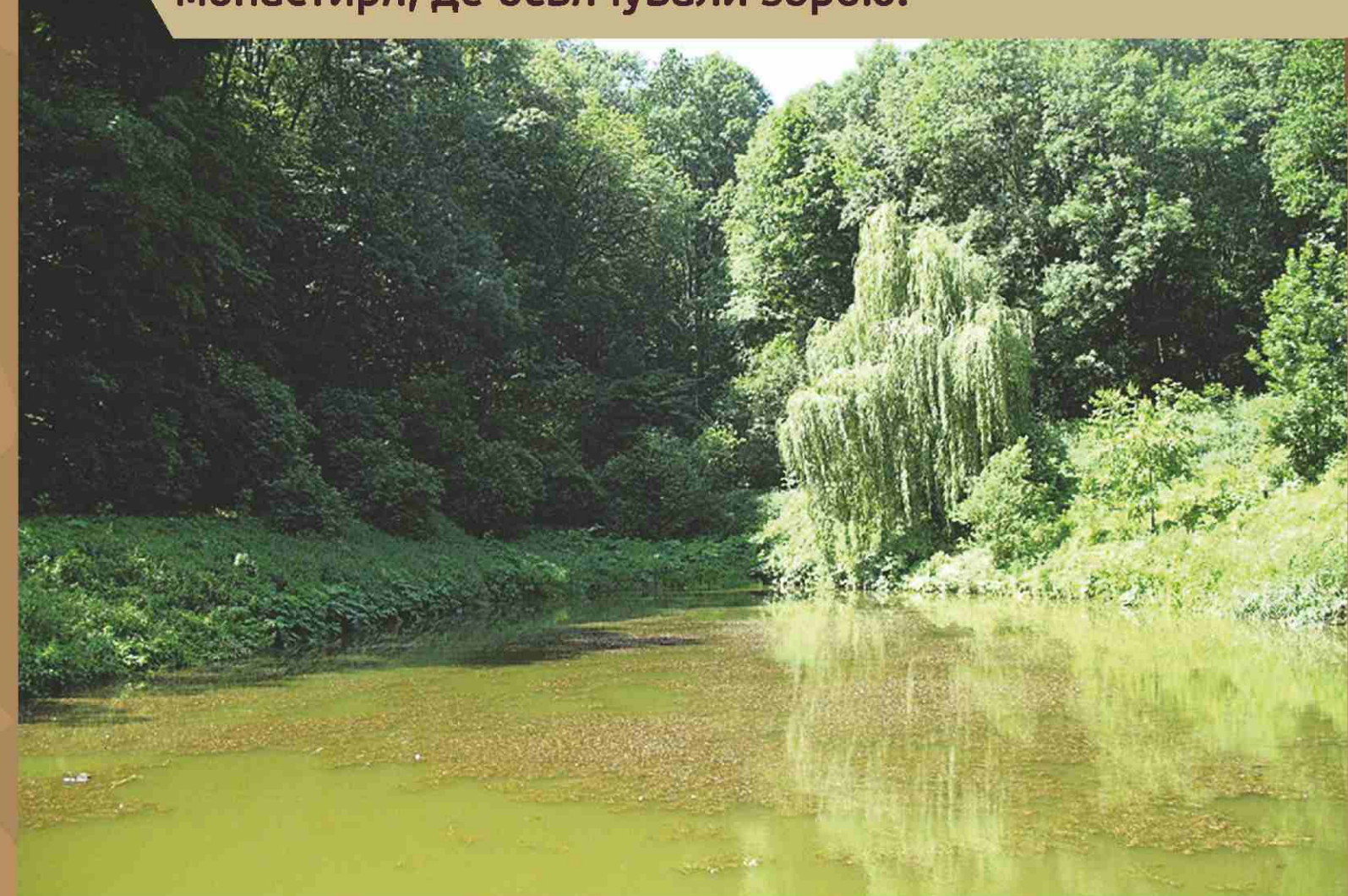
Пам'ятник героям Холодного Яру в с. Мельники.

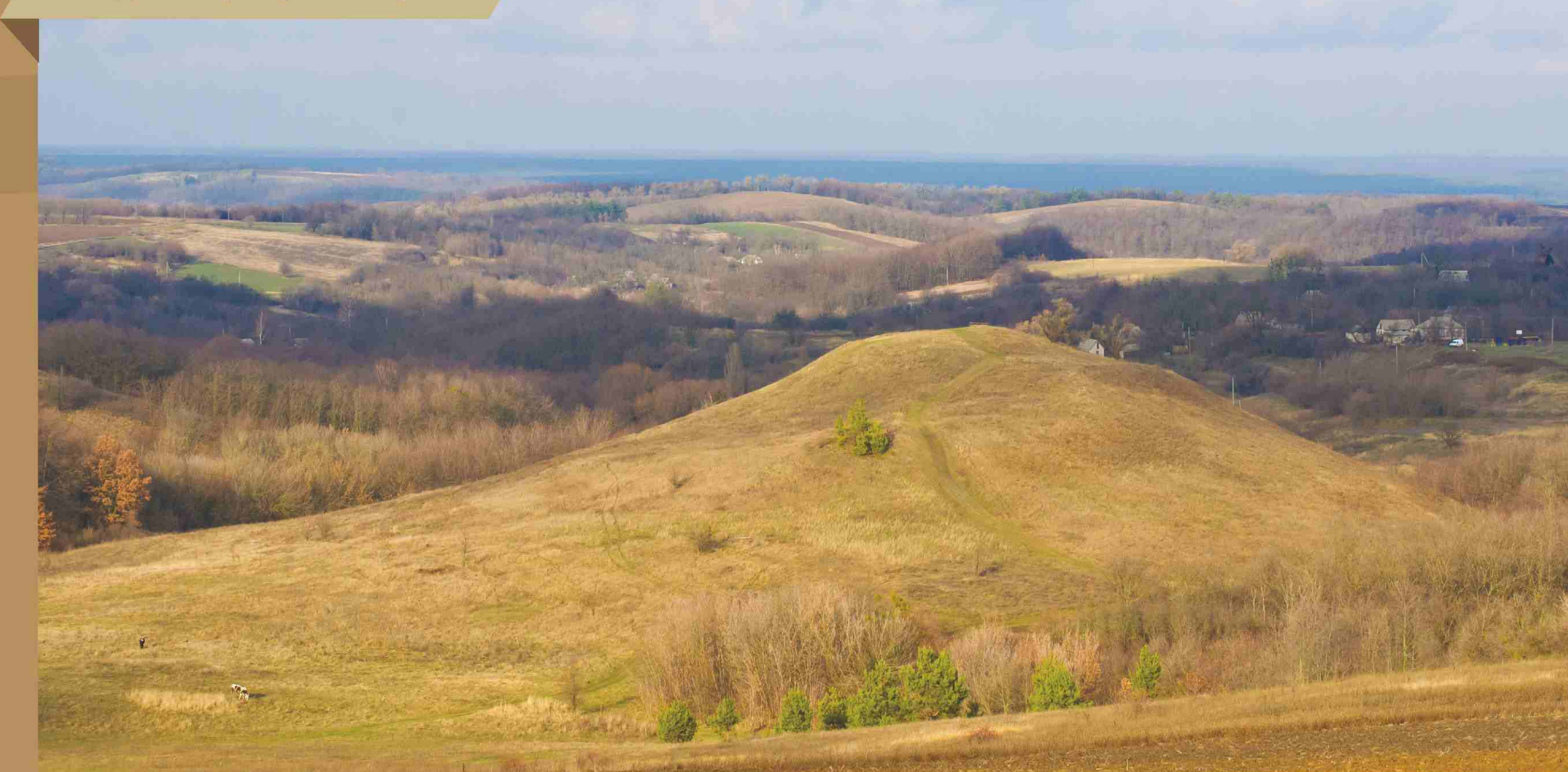
Печери – розташовані поблизу гайдамацького ставка.

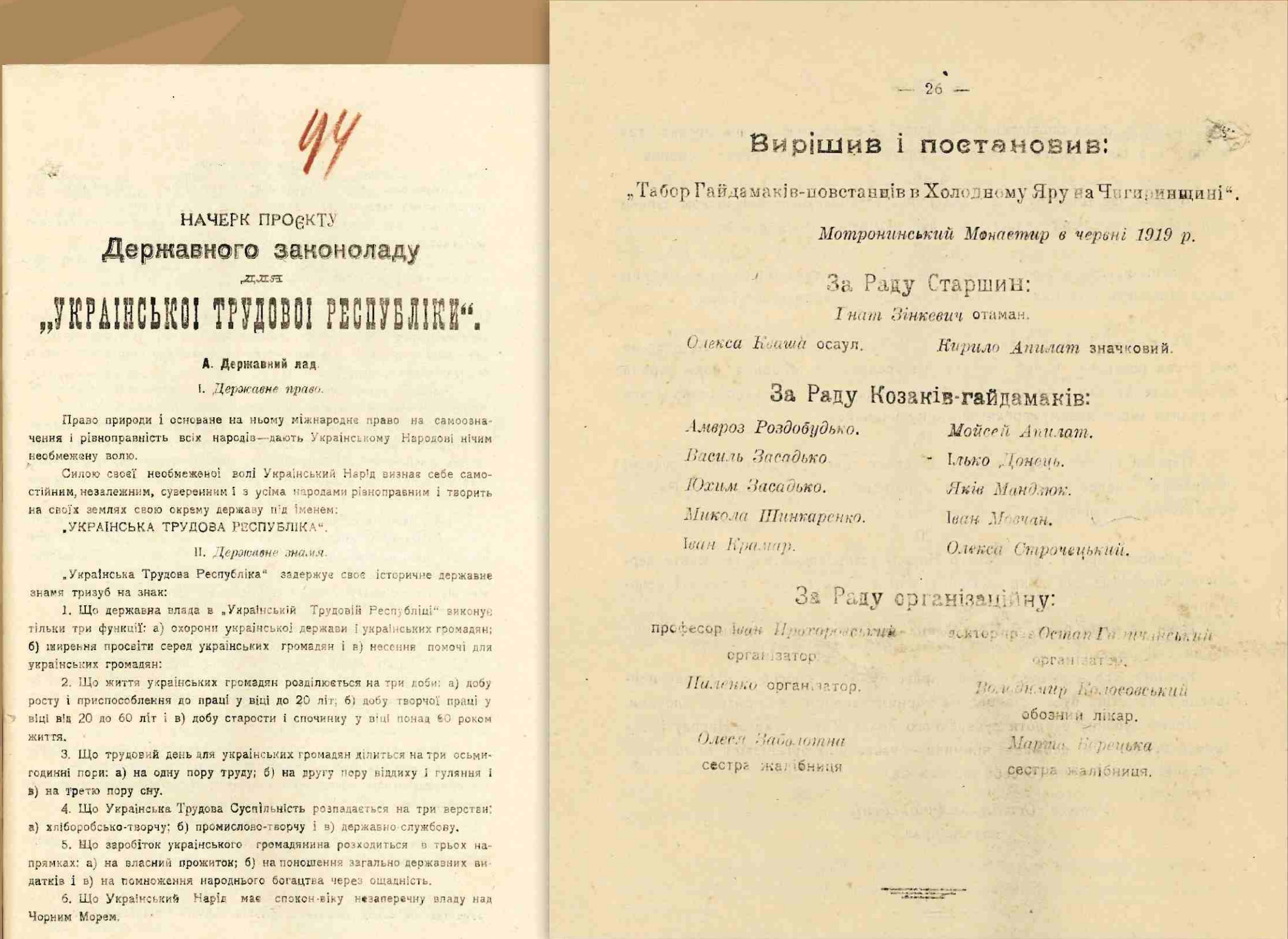
Гайдамацький ставок – ставок біля Мотронинського монастиря, де освячували зброю.

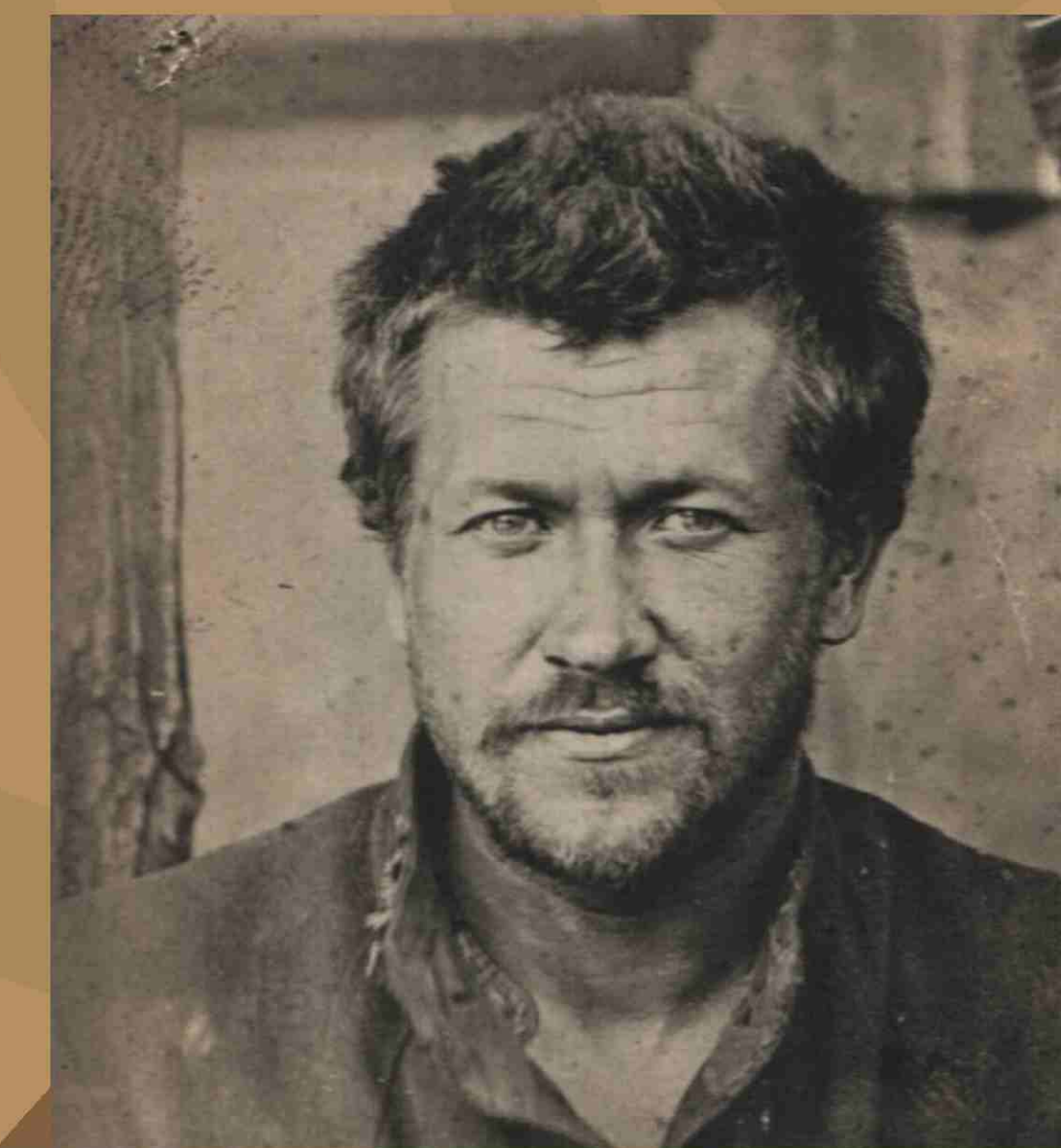
Холодний Яр. Сучасне фото.

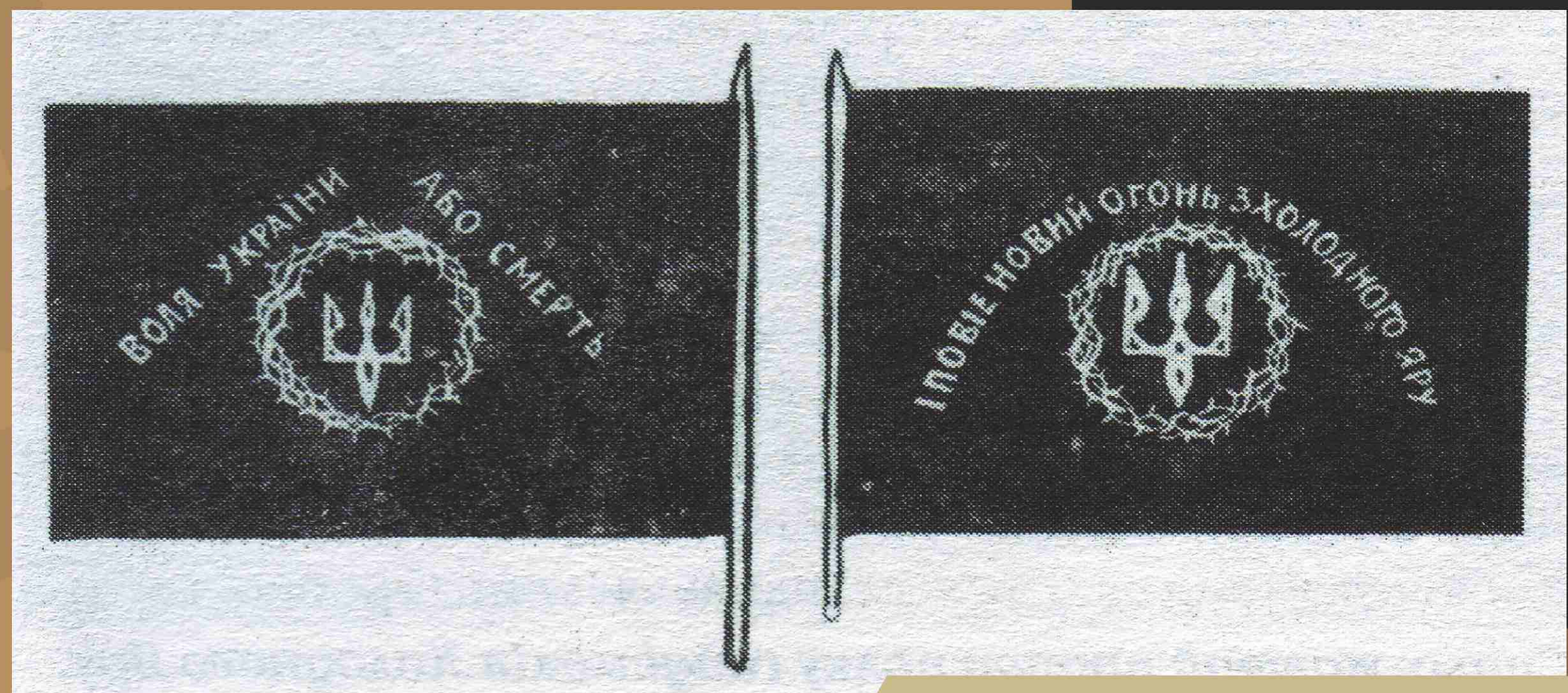

Проект Конституції (державного законодаду) Української Трудової Республіки, схвалений гайдамаками-повстанцями Холодного Яру, червень, 1919 р.

Гнат Зінкевич у червні 1919 р., як отаман Ради старшин Табору гайдамаків-повстанців у Холодному Яру на Чигиринщині затвердив «Начерк проекту Державного законодаду для Української Трудової Республіки». У 1920 р. захоплений у полон більшовиками і згодом страчений. Фото з кримінальної справи, 1920 р.

Малюнок прапора Холодного Яру з журнального видання («Рік в Холодному Яру», лютий 1933 р.).

Уже у 1918 році Холодний яр став одним із центрів повстанського руху. А на початку 1919 року у селах і хуторах навколо села Мельники та Мотронинсько-го монастиря сформувалася своєрідна і потужна повстанська організація, яку чимало дослідників називають Холодноярською республікою.

Вона мала свої органи влади, військові, а також, що найважливіше, істотну підтримку місцевих мешканців. Холодноярці контактували з різноманітними проукраїнськими повстанськими загонами, які діяли в цьому районі. Провідною метою Холодноярської організації була боротьба за незалежність України.

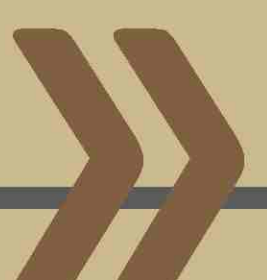
За зізнанням одного із чекістів: «Через свою географічну місцевість та своєрідну романтику, зтікану за пережитків середньовіччя, Холодний Яр становив для радянської влади неприступну фортецю».

Терени Холодноярської «республіки» охоплювали десятки сіл сучасних Черкащини та Кіровоградщини. Чітких кордонів «республіка» не могла мати – си-

ХОЛОДНОЯРСЬКА РЕСПУБЛІКА

Хто любить спокій, хто любить волю, хто любить свій рідний край, хай зараз же іде козаком до Холодного Яру, хай буде дійсно козаком. Хто має зброю, забирай її з собою, хто ж такої не має, але почуває себе здатним до козацтва, хай іде до нас. Гуртом скоріше здобудемо зброю. Знайте, брати, що Холодний Яр дійсно буде нашим оплотом і він одіб'ється од усіх ворогів!

Із звернення «Брати селяни і козаци» від 4 червня 1919 року, прийнятого від імені інформаційного Бюро Штабу Загону Холодного Яру.

туація нерідко стрімко змінювалася. Проте на умовних кордонах «республіки» був надпис: «Володіння Холодного Яру. Проїзд чекістам суворо заборонено».

На початку 1919 року був сформований Курінь Гайдамаків Холодного Яру, який мав жовто-синій прапор із тризубом та надписом: «Хай живе вільна незалежна Укр. Нар. Республіка» та перефразованими рядками Івана Франка: «Ми поляжемо, щоб славу, і волю, і честь, і рідний краю, здобути тобі!». Курінь увійшов до складу Дієвої Армії УНР.

З літа 1919 року свої збройні сили холодноярські повстанці називали Полком гайдамаків Холодного Яру, а у 1920-му році – Холодноярською бригадою. Водночас повстанці Холодного яру вважали себе частиною військових сил Української Народної Республіки, намагались підтримувати зв'язки із Дієвою Армією УНР.

Прапором Холодноярської організації став чорний стяг з рядками Шевченка: «І повіє новий вогонь з Холодного Яру» та «Воля України або смерть!».

Авторитет Холодного Яру визнавали чимало отаманів від Київщини до Херсонщини.

Вища влада в Холодному Яру належала виборному отаману. Першим був Василь Чучупак. Отаман здійснював загальне керівництво військовими операціями, мав право оголошувати мобілізацію сіл. При військовій організації існував штаб, який з осені 1919 року очолював Петро Чучупак.

Практикувалося скликання ради, на якій обговорювалася тактика дій повстанців: участь у спільних військових акціях, які вимагали координації зусиль різних отаманських загонів чи участь у військових операціях далеко від своїх сіл (що завжди було болючим питанням для повстанців). Слід підкреслити, що далеко не завжди слово отамана під час подібних нарад було вирішальним. На таких широких радах обирали отаманів.

На території Холодноярської організації існувала своєрідна гілка судової влади. У травні 1920 року холодноярці створили «організаційний суд, що мав ухвалювати смертні вироки членам організації за зраду в будь-якій формі».

Ще з кінця 1918 року в Холодному Яру діяв своєрідний координаційний орган влади – повстанком, який проводив агітаційну роботу. У структурі організації існувало інформаційне бюро, яке готувало звернення до населення у формі відозв (листівки).

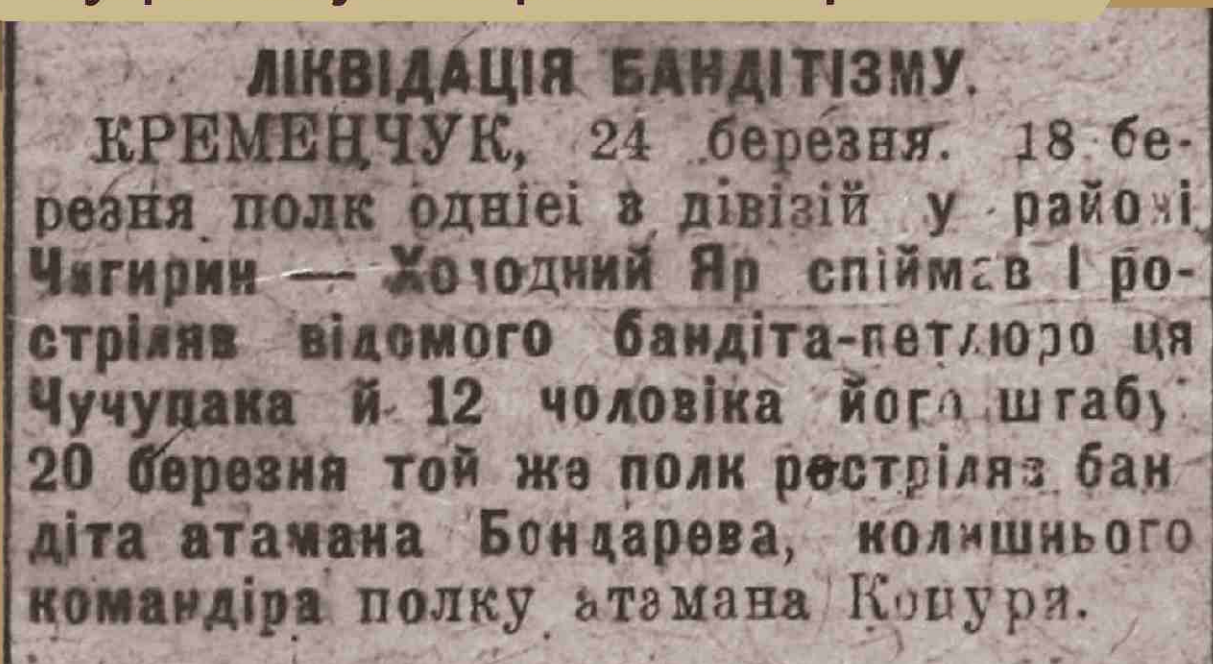
У червні 1919 року члени Холодноярської організації навіть розробили власний варіант Конституції УНР під назвою «Начерк Проекту Державного законодаду для Української Трудової республіки». Його автором був правник Остап Копцюх (Галичанський).

Під час визвольних змагань 1917–1921 років серед холодноярців поширилося вітання: «Слава Україні!», у відповідь на яке мало лунати: «Україні слава!».

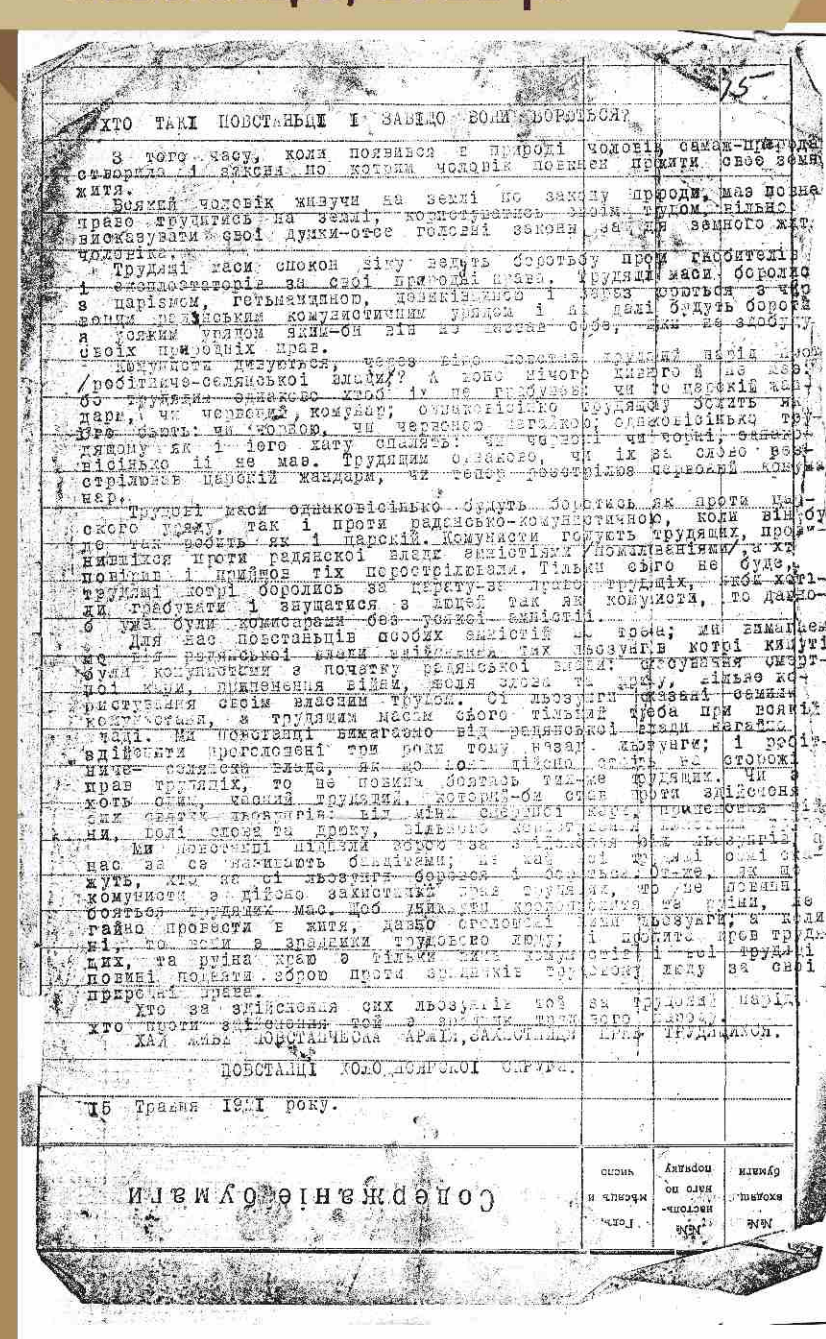
Звернення до Українського народу Окружного повстанського комітету, ухвалене у Чигирині у вересні 1920 р.

Телеграма про загибель Василя Чучупака, надрукована у «Вістях» Київського губернного 27 березня 1920 р.

Листівка холодноярських повстанців, 1921 р.

Семен Чучупак – командир 2-ої сотні Першого куреня Холодноярської бригади (1920 р.), заступник голови Холодноярського окружного штабу (1921 р.). Двоюрідний брат Петра, Василя і Олекси Чучупаків. Піддався на «амністію» 1921 р.

Юрій Городянин-Лісовський – старшина холодноярських повстанців, згодом під псевдонімом Юрій Горліс-Горський, уславив повстанців у романі «Холодний яр». Фото 1920 р.

Іван Компаніць - сотник кінної сотні полку гайдамаків Холодного Яру. Загинув у 1920 р., похований на території Мотронинського монастиря.

20-30-річні юнаки, які пройшли Першу світову війну. Освічені, військово вишколені й волелюбні українці. Такими були отамани Холодноярської «республіки».

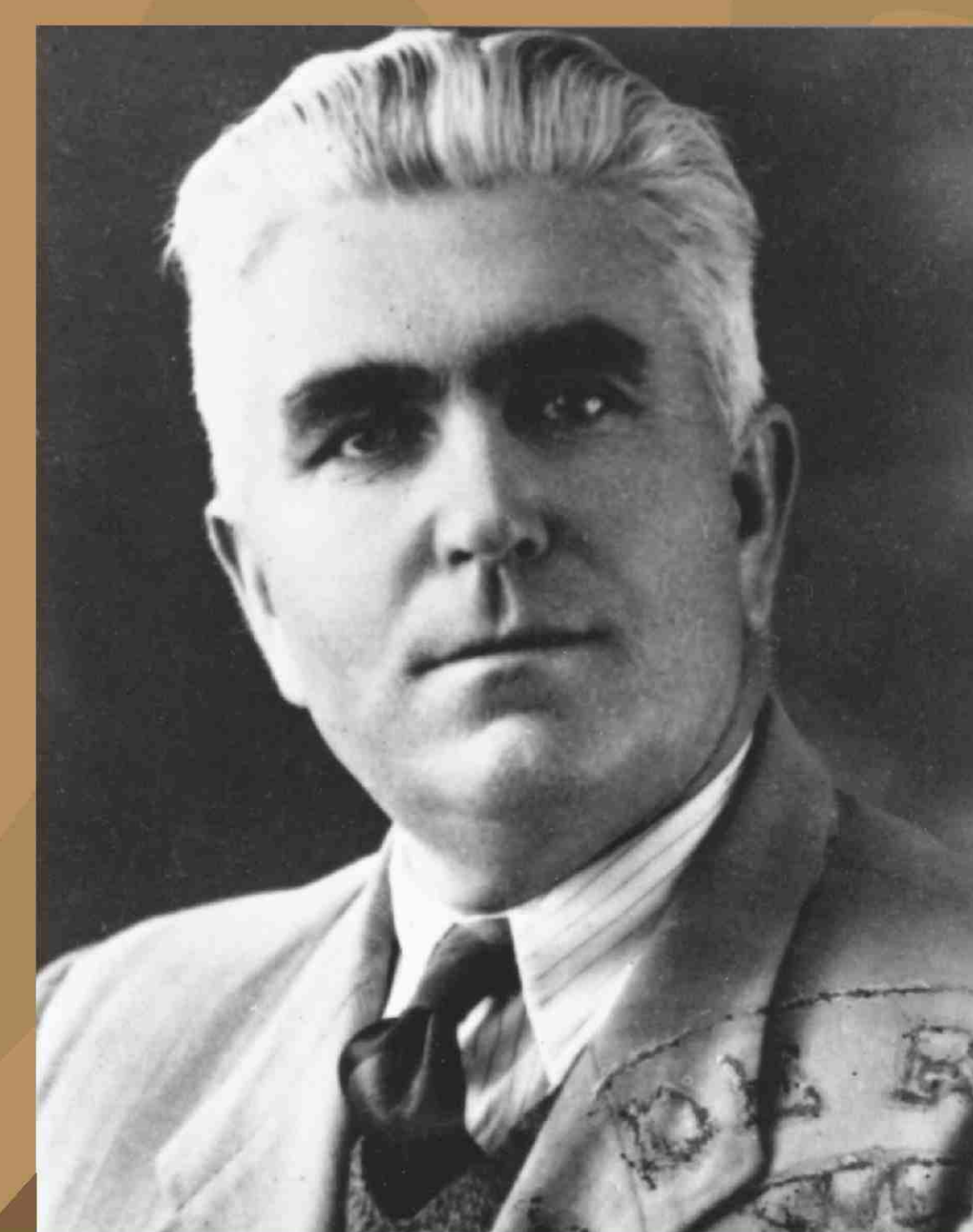
Вихідці з селянських родин – вони мали великий авторитет серед своїх земляків. Селяни довіряли їм керувати антибільшовицьким повстанням й самі долучалися до боротьби.

Лише одна родина Чучупаків дала Холодному Яру трьох отаманів. Це були Олекса, Василь та Петро Чучупани. Ще один їхній брат Дем'ян був козаком полку гайдамаків Холодного Яру. П'ятий – Орест – загинув 1915 року в горнілі Першої світової війни.

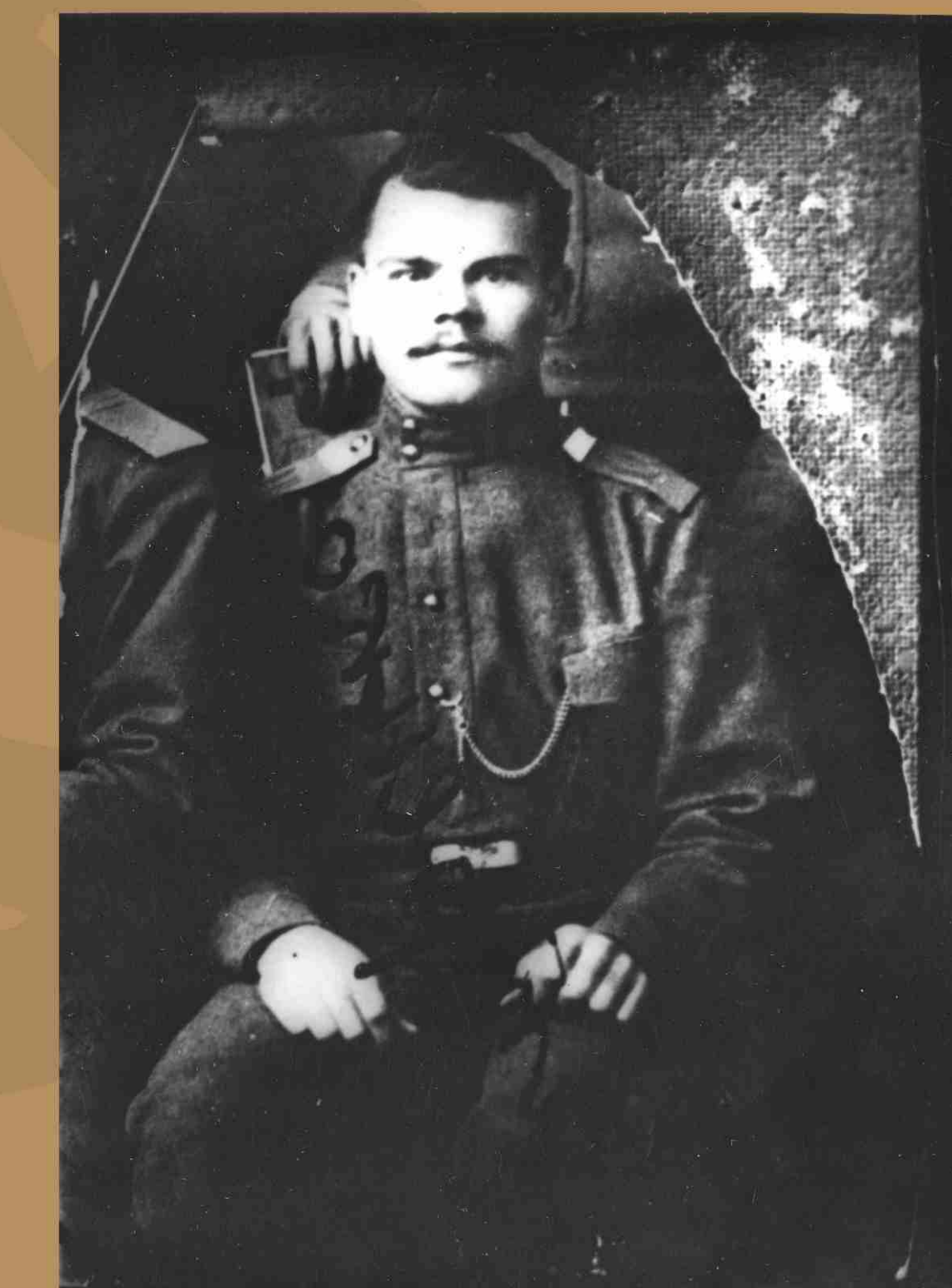
Першим головним отаманом Холодного яру став **Василь Чучупак**. До першої світової війни він учителював у рідному селі Мельники, під час війни був мобілізований і пройшов військову підготовку та отримав звання прапорщика. Саме як людину з військовим досвідом його й обрали отаманом повстанців восени 1918 року.

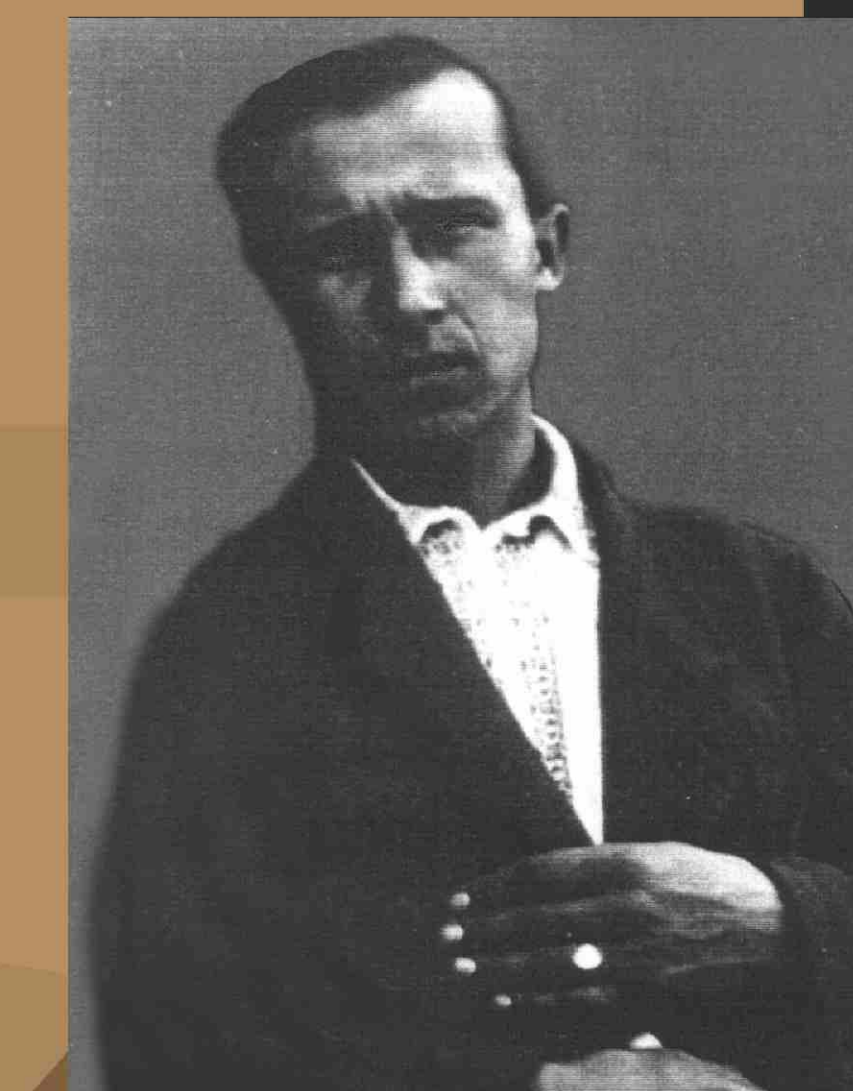
Герасим Нестеренко-Орел (1890 – ?) – останній Головний отаман Холодного Яру, обраний на загальному з'їзді. Був законним представником УНР, тому ЧК прагнуло дискредитувати його серед повстанців.

Іван Лютий-Лютенко (Гонта) (1897 –1989) – отаман Холодного Яру 1919-1922 рр. Автор книги «Вогонь з холодного Яру» (1986 р.)

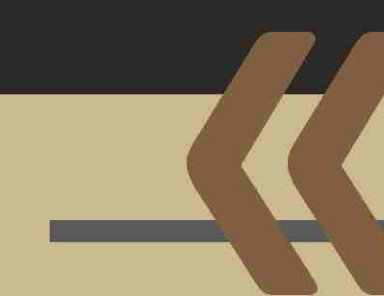

Іван Петренко (? – 1921) – командир «Холодноярської бригади», голова Холодноярського окружного штабу, Головний отаман Холодного Яру (1921 р.).

Дмитро Корпань – отаман антикомуністичного партизанського загону імені отамана Чорноти, що діяв у Холодному Яру.

ОТАМАНИ ТА ПОВСТАНЦІ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Ідуть колони твердим кроком непереможених. Не лякають їх тюрми, ні кулі, ні голод, ні холод північних таборів. Полягли борці - воскресають в нових. Ідуть колони тернисто-крававим шляхом - до ясної великої Мети. Дорогу вказують їм могили тих, що на прапорах мали: Воля - або смерть.

Юрій Горліс-Горський «Холодний Яр»

Впродовж усього 1919 року Василь Чучупак вів боротьбу із окупантами: червоними, білими, а згодом знову із червоними. Під його керівництвом холодноярські повстанці здобули собі славу і авторитет. Загинув Василь Чучупак на початку 1920 року. Потрапивши в оточення більшовиків, він застрелився, аби не потрапити в полон.

Петро Чучупак, брат Василя, начальник штабу полку гайдамаків Холодного Яру в 1919–1920 роках. Навчався у Київській консерваторії. Як і Василь, в роки Першої Світової війни пройшов військову підготовку, отримав звання прапорщика і побував на фронті. У Холодному яру у 1919 році очолив військовий штаб. Разом із братами брав участь у боях полку гайдамаків Холодного Яру. На початку 1920 року Петро Чучупак потрапив у полон і у квітні був убитий у застінках Смілянського або Черкаського ЧК.

Іван Деркач, на початку 1920-го був заступником Головного отамана Холодного Яру Василя Чучупака. Після його загибелі очолив Холодноярську республіку. Керував збройними силами холодноярців у весняно-осінній період 1920-го. На посаді Головного отамана у вересні 1920 року його змінив Кость Блакитний. Іван Деркач залишився командиром «Холодноярської бригади», у яку переріс полк гайдамаків. 25 вересня був важко поранений. Тож повноваження командира бригади було передано Івану Петренку. Сам же Іван Деркач після того як у серпні 1921 року погодився на амністію, ймовірно був розстріляний наприкінці того ж року.

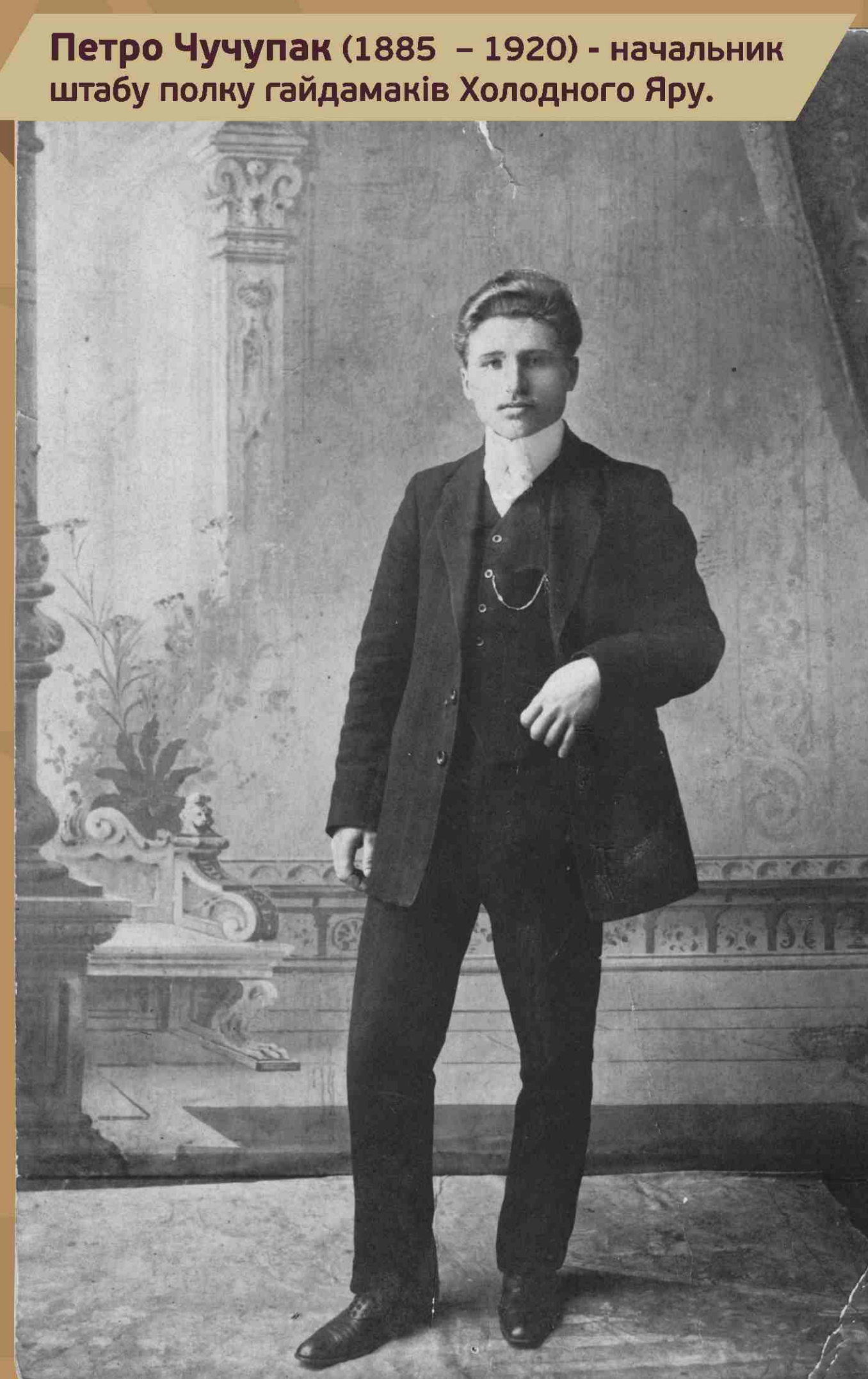
Іван Лютий-Лютенко (Гонта), сотник армії УНР, старшина 3-ї Запорозької дивізії. Повстанський отаман Холодного Яру 1919–1922 років. Організував у рідному селі місцеву самооборону для захисту від мародерів. Згодом приєднався до загону отамана Гризла. Взаємодіяв з отаманами Загороднім і Заболотним. Організовував наскоки на регулярні частини Червоної армії. Здійснив рейд на Херсонщину. Мав зв'язки з Державним центром УНР на еміграції.

з 1923 року – виїхав за кордон. Вів підприємницьку та меценатську діяльність. Під час Другої світової війни допомагав землякам – військовополоненим Червоної армії. Багато українців за його сприяння було звільнено з концтаборів. Був заарештований гестапо. Після звільнення підтримував українську церкву та культуру.

Герасим Нестеренко-Орел, сотник армії УНР, останній Головний отаман Холодного Яру, що був обраний на загальному з'їзді. 1921 року був спершу керівником Першої Холодноярської округи, згодом – командуючим військами Холодноярської округи.

Герасим Нестеренко мав під своїм керівництвом постійний відділ у 150 старшин і козаків. У час керівництва Нестеренка-Орла до Холодноярської організації, окрім його особистого загону, належали відділи Завгороднього, Чорного Ворона, Хмари, Гонти, Іванова. Були налагоджені зв'язки також з отаманами Семеном Заболотним, Петром Дерешуком, Трохимом Голим. Він керував повстанськими осередками на Уманщині, Звенигородщині, Чигиринщині, Олександрійщині, Єлисаветградщині. Нестеренко-Орел керував Холодноярською організацією, принаймні, до квітня 1922 року. Восени 1922 року він зумів прорватись у Румунію, де мешкав до завершення Другої світової війни. У 1945 році був захоплений радянськими спецслужбами і запроторений до таборів, де, ймовірно, і загинув.

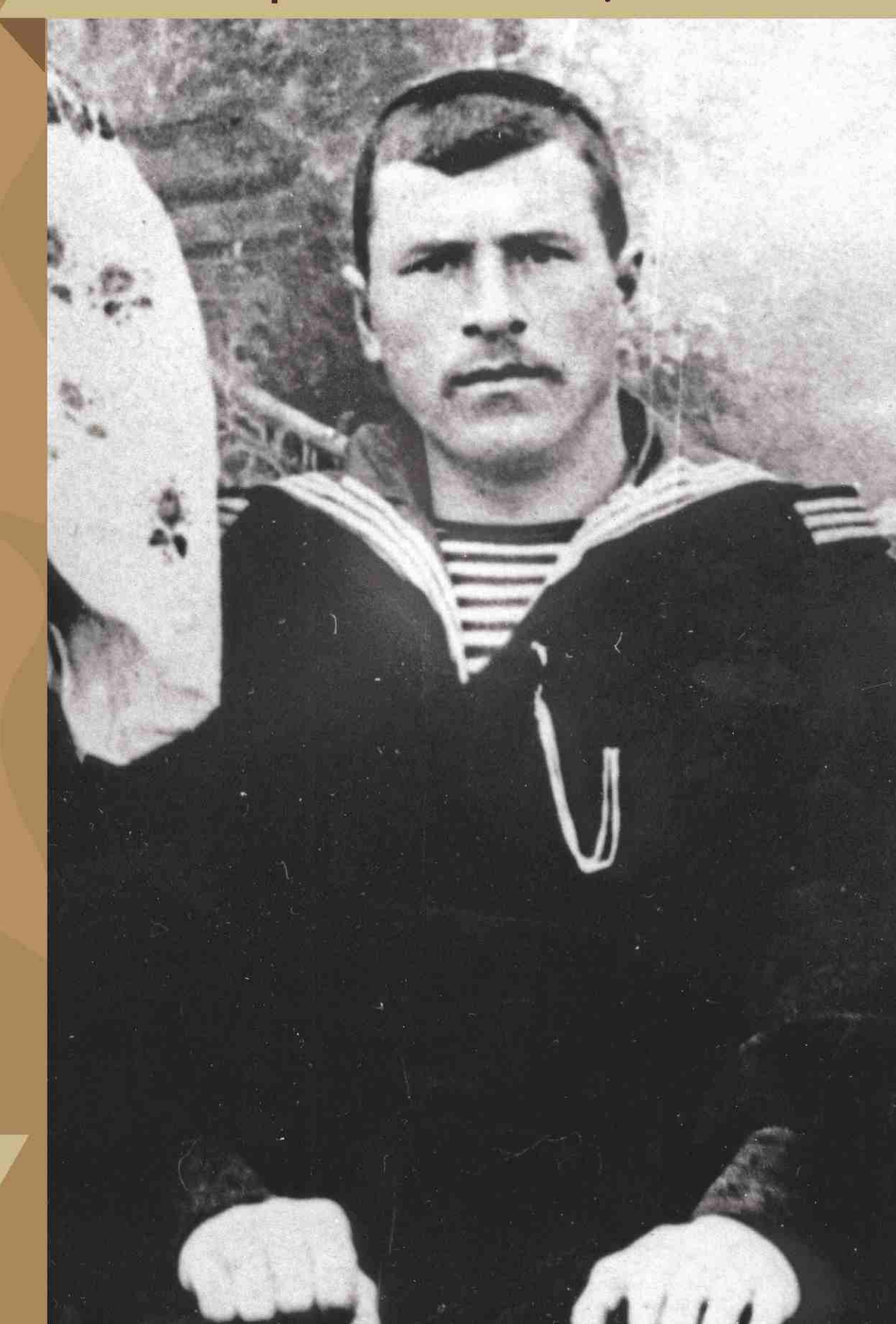
Петро Чучупак (1885 – 1920) – начальник штабу полку гайдамаків Холодного Яру.

Микола Кібець-Бондаренко (1896 – 1921) – отаман українських повстанців на території теперішнього Знамянського району (Кропивницьчина).

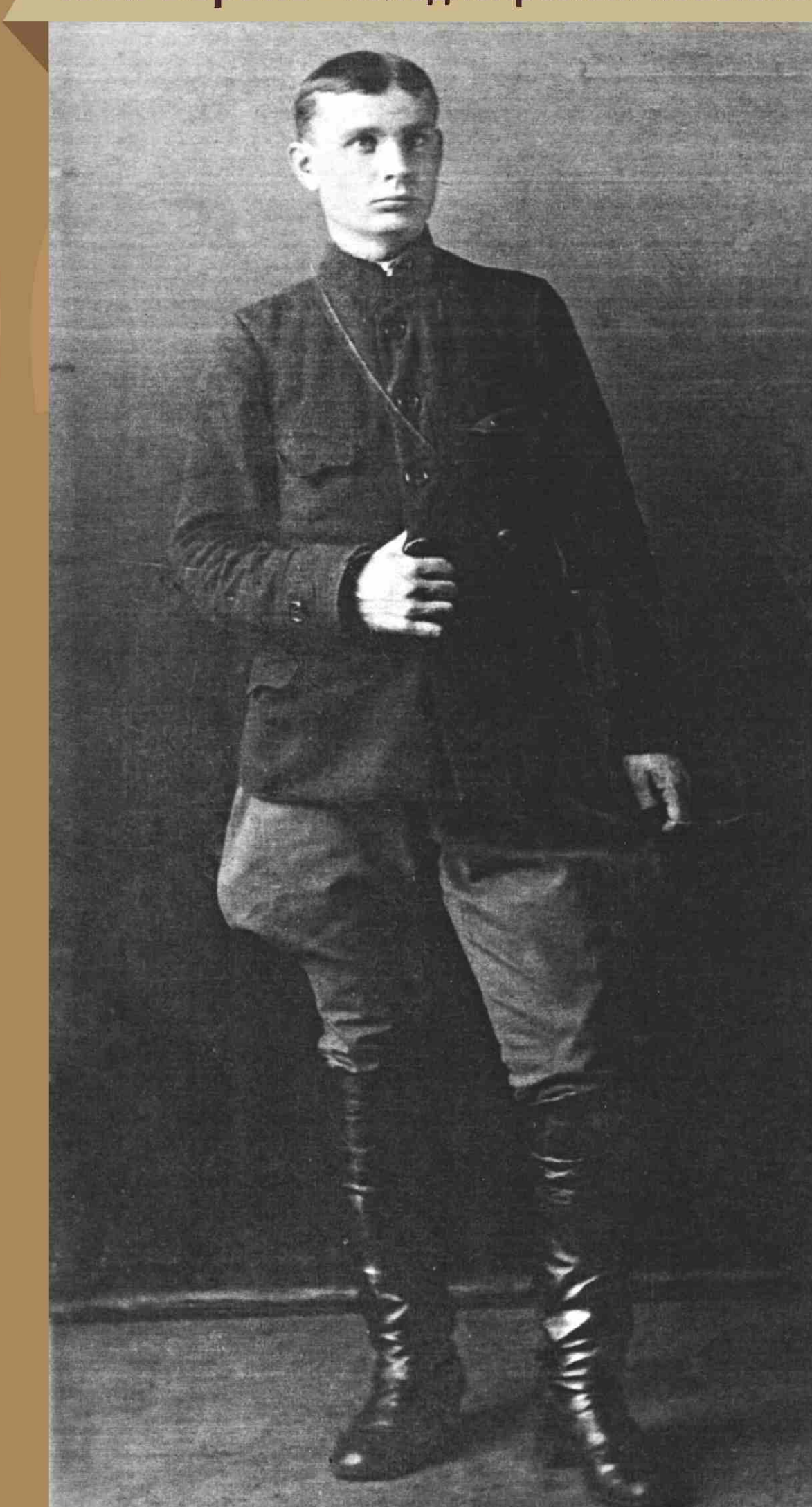

Панас (Охтанась) Келеберда (1888 - ?) – отаман Вереміївської козацької сотні.

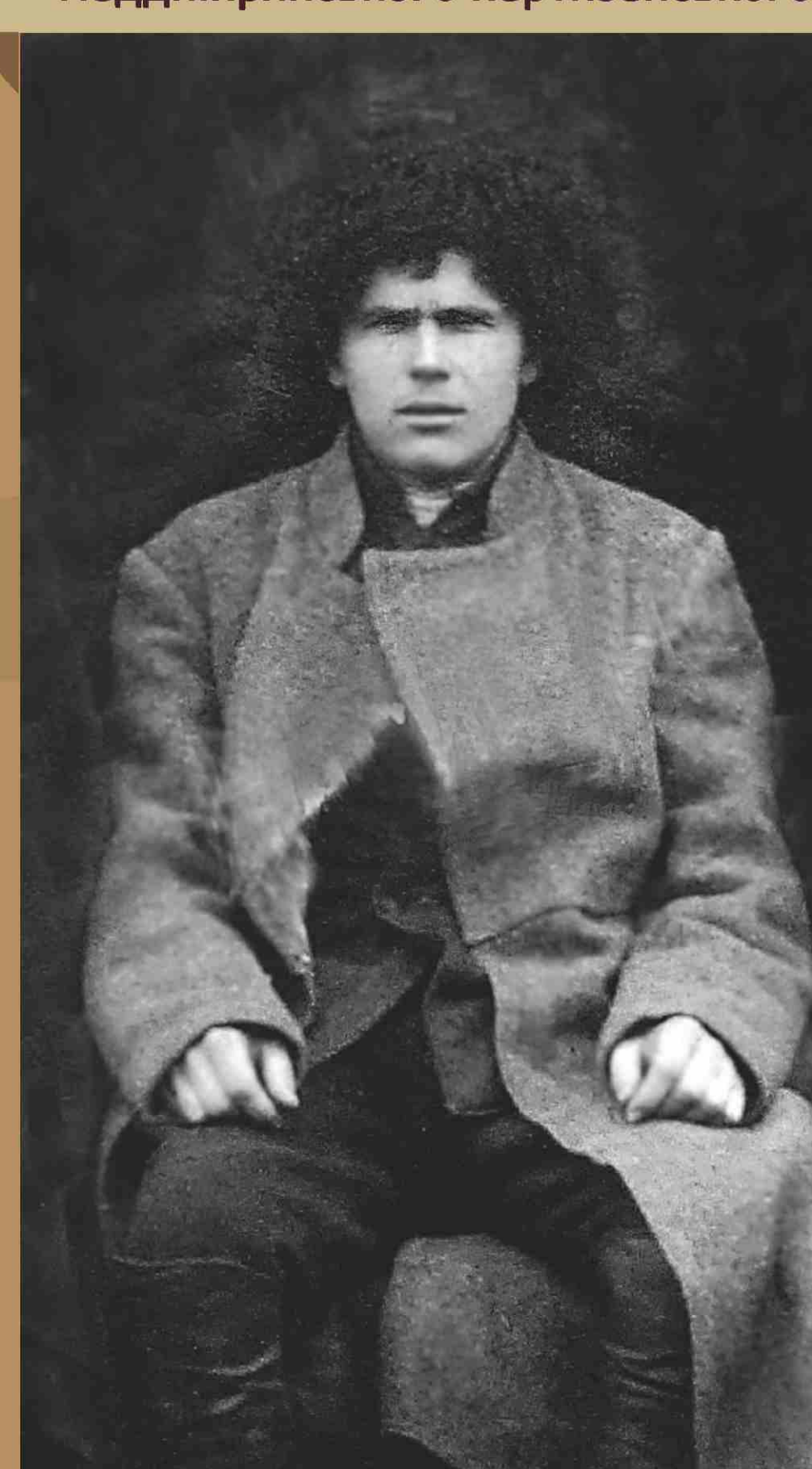

Василь Чучупак (1895 – 1920) – військовий і громадський діяч часів УНР, Головний отаман Холодного Яру. (1919 - поч. 1920 рр.).

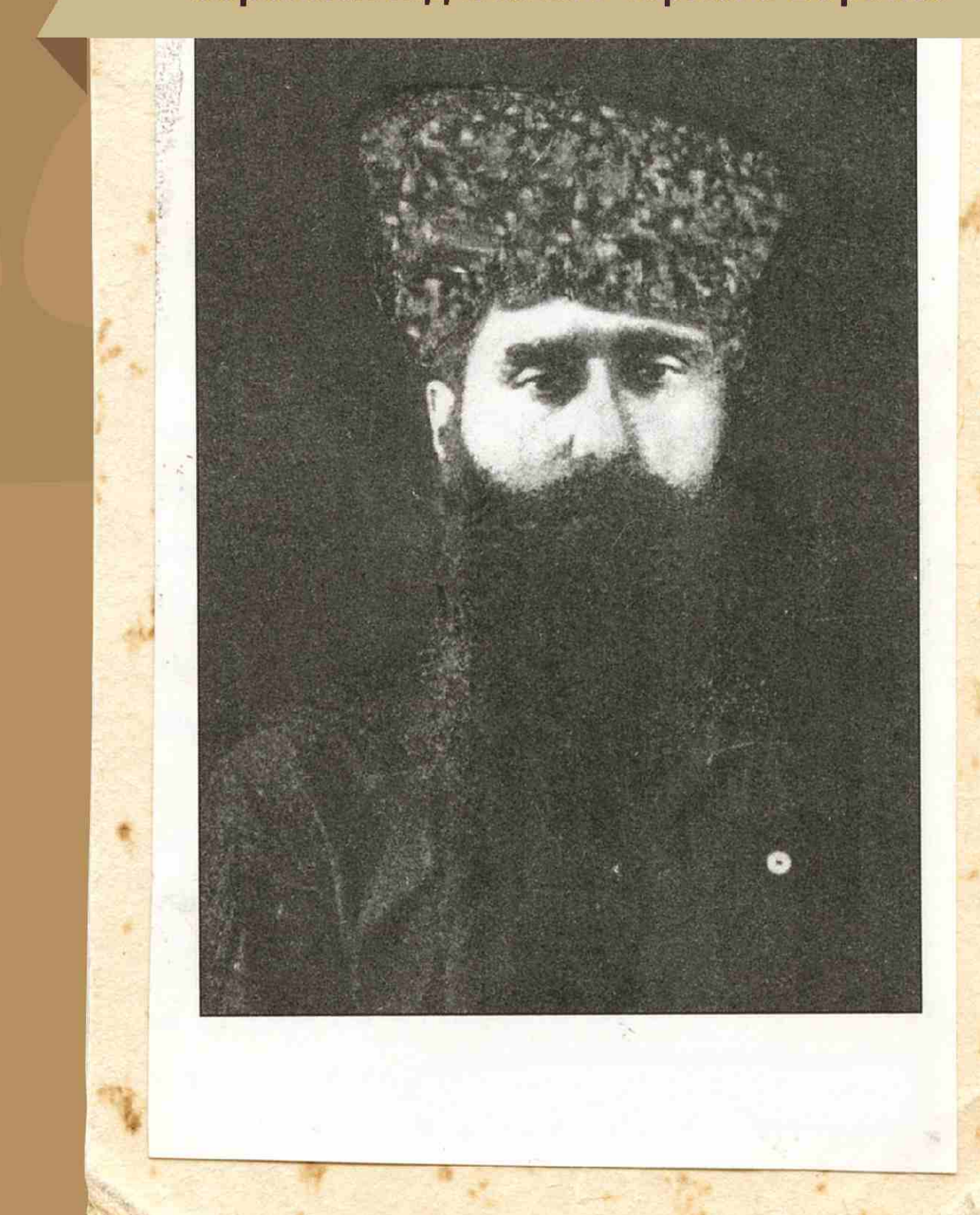
Іван Ворона – холодноярський повстанець.

Іван Савченко-Нагірний – отаман Надніпрянського партизанського загону.

Отаман Чорний Ворон – ймовірно Платон Черненко. Найбільш імовірний прототип Чорного Ворона, образ якого використовується в художній літературі та кінематографі. Загалом відомо про п'ятьох холодноярських отаманів, які боролися під іменем Чорного Ворона.

Парубки с. Мельники на початку ХХ ст. У центрі Орест Чучупак

Базар у Чигирині на початку ХХ ст.

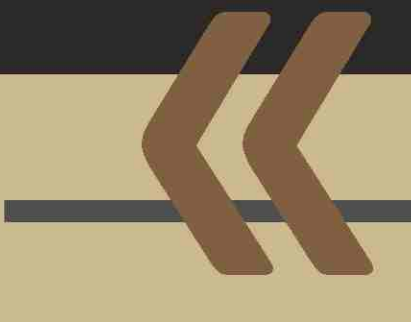

Осінь у Холодному Яру. Сучасне фото.

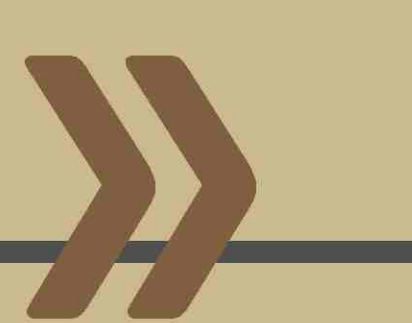
Рушійною силою повстанського руху було місцеве селянство: «прекрасний матеріал, щоб формувати бандитські групи», як писали чекісти. Селяни поєднували ведення господарства зі збройною боротьбою з окупантами. Вони в будь-який момент були готовими дати відсіч ворогу.

Духовний центр тих країв Мотронинський монастир став центром Холодноярської республіки. Там розміщувався штаб, шпиталь, проводилися наради, дзвін Мотроного монастиря був сигналом до мобілізації, який підтримували дзвони інших храмів, оголошуючи про мобілізацію та попереджаючи про небезпеку. Черниці були розвідницями та сестрами милосердя. Повстанці відновили козацький звичай освячення зброї: у 1920 році на Спаса такий обряд відбувся біля Гайдамацького ставу. Полеглих у боях холодноярців нерідко ховали на цвинтарі Мотронинського монастиря.

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ПОВСТАНЦІВ ХОЛОДНОГО ЯРУ

Найсміливіші червоні частини здалека обминали Холодний Яр: боялися народних месників. У цих лісистих ярах були наші землянки, шалаші й кухні. Після кожної дальшої вдалої чи невдалої виправи ми верталися до Холодного Яру як додому, і тут їли, спали, зализували рани, охайлювалися та набиралися сил до нового рейду.

Іван Лютий-Лютенко «Вогонь з Холодного Яру»

Застосовуючи тактику партизанської боротьби, повстанці утримували під своїм контролем майже всю сільську місцевість. Повстанці сформували ядро збройних сил довкола Холодного Яру. Курені полку гайдамаків Холодного Яру включали пішу, кінну і кулеметну сотню.

Для поповнення запасів повстанці захоплювали кулемети, рушниці, снабії в міліції та караульних, перехоплювали підводи з продрозверсткою, псували залізницю, через яку курсували бронепотяги, панцерники та ешелони з кіннотою. Всі запаси переховували на прихованих «складах».

Умови повстанської боротьби з ворогами вимагали конспірації та проникнення в органи ЧК та міліції. Холодноярські розвідники влаштувалися в органи міліції, щоб мати інформацію про каральні акції проти повстанців, отримання важливої інформації, підготовки нападів на міста та залізничні станції.

Були серед холодноярців й власні фінансисти, які знали, де існує попит на які купюри, оскільки одні населені пункти охоче брали царські грошові одиниці, інші – українські карбованці, а хтось – радянські гроші.

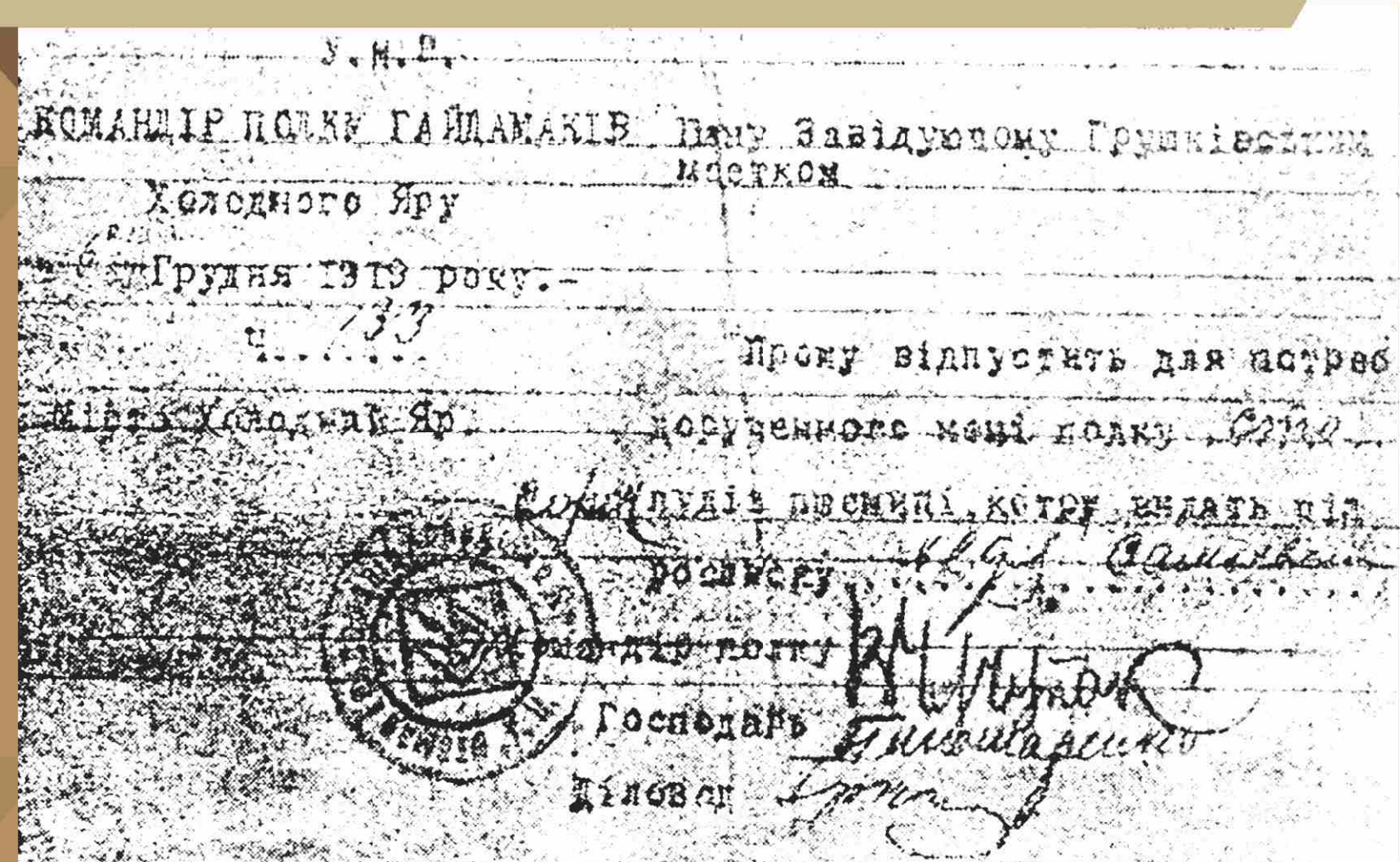
Повстанці намагалися бережливо ставитися до лісу, тому рубати дерево для господарчих потреб можна було лише на визначених для того ділянках, за дерево, зрубане де-небудь, аби ближче від хати, отаман Чучупака визначив кару: двадцять п'ять шомполів на голе тіло. І не було випадку, щоб таке заборону порушив.

Наприкінці осені холодноярці починали готувати «зимові хати»: землянки-криївки для повстанців-залишенців. Залишати землянку з власної волі до весни їм було заборонено. Окремі землянки були передбачені для поранених та для коней.

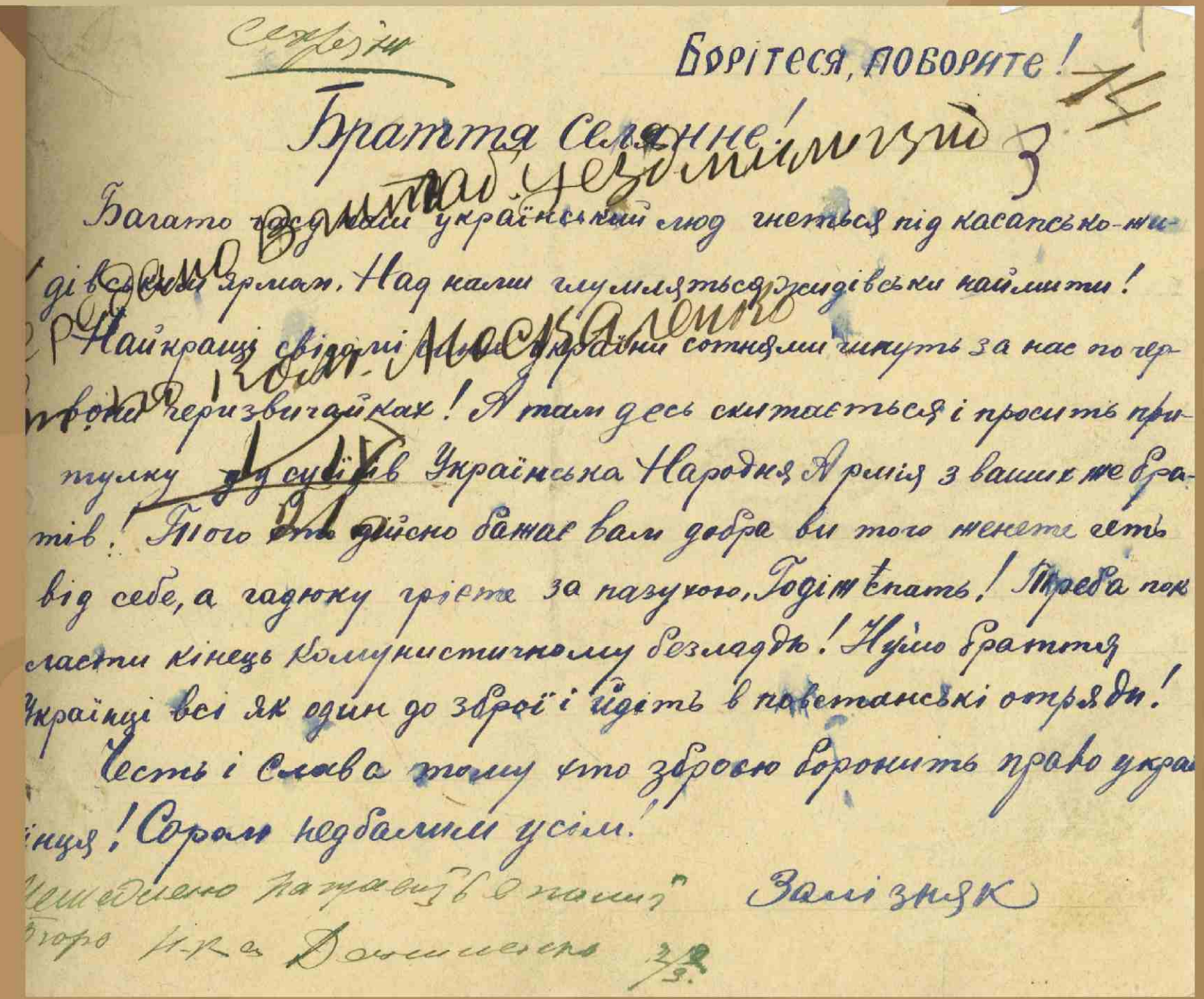
Подібні землянки мали й вояки Чорноліського полку поблизу Цвітної. Зимовий період повстанці намагалися не гаяти часу: отаман Пилип Хмара, наприклад, опанував грамоту, письмо й математику, каби не відчувати незручностей перед своїми вояками, коли доводилося підписувати накази.

Повстанський рух у Холодному Яру комуністичною владою було придушено. Проте ще у 1960-70-х роках у структурі Черкаського КДБ продовжував діяти уповноважений по боротьбі з Холодним Яром. У його обов'язках входив контроль за недопущенням поширення інформації про антибільшовицьку боротьбу в Холодному Яру. Однак комуністичній владі так і не вдалося остаточно знищити пам'ять про повстанську боротьбу в Холодному Яру.

Записка від командира полку гайдамаків Холодного Яру Василя Чучупака від 6 грудня 1919 р. завідуючому Грушківським маєтком про видачу пшениці.

Звернення до селян холодноярського отамана Мефодія Голики-Залізняка.

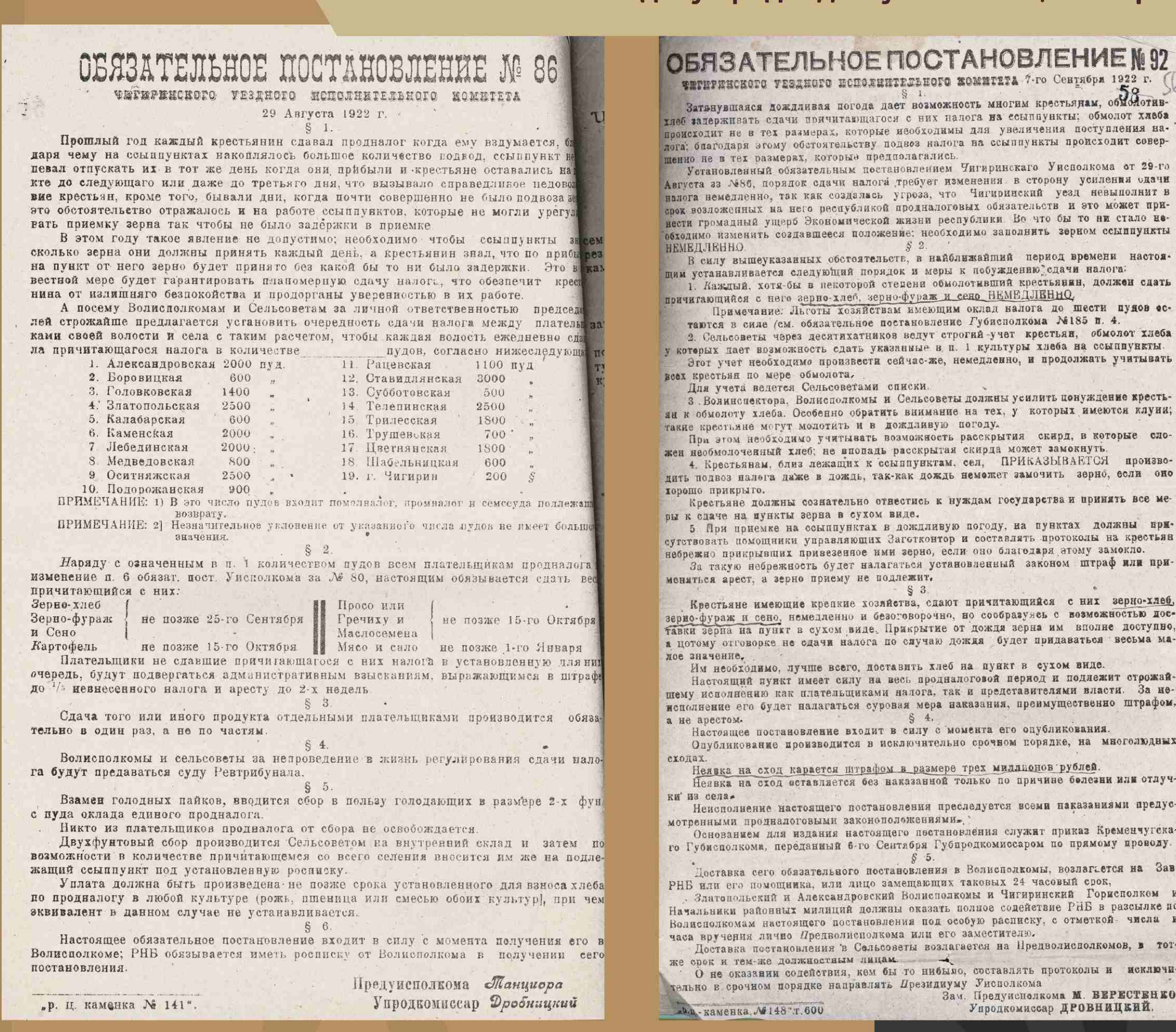
Вічність Холодного Яру. Сучасне фото.

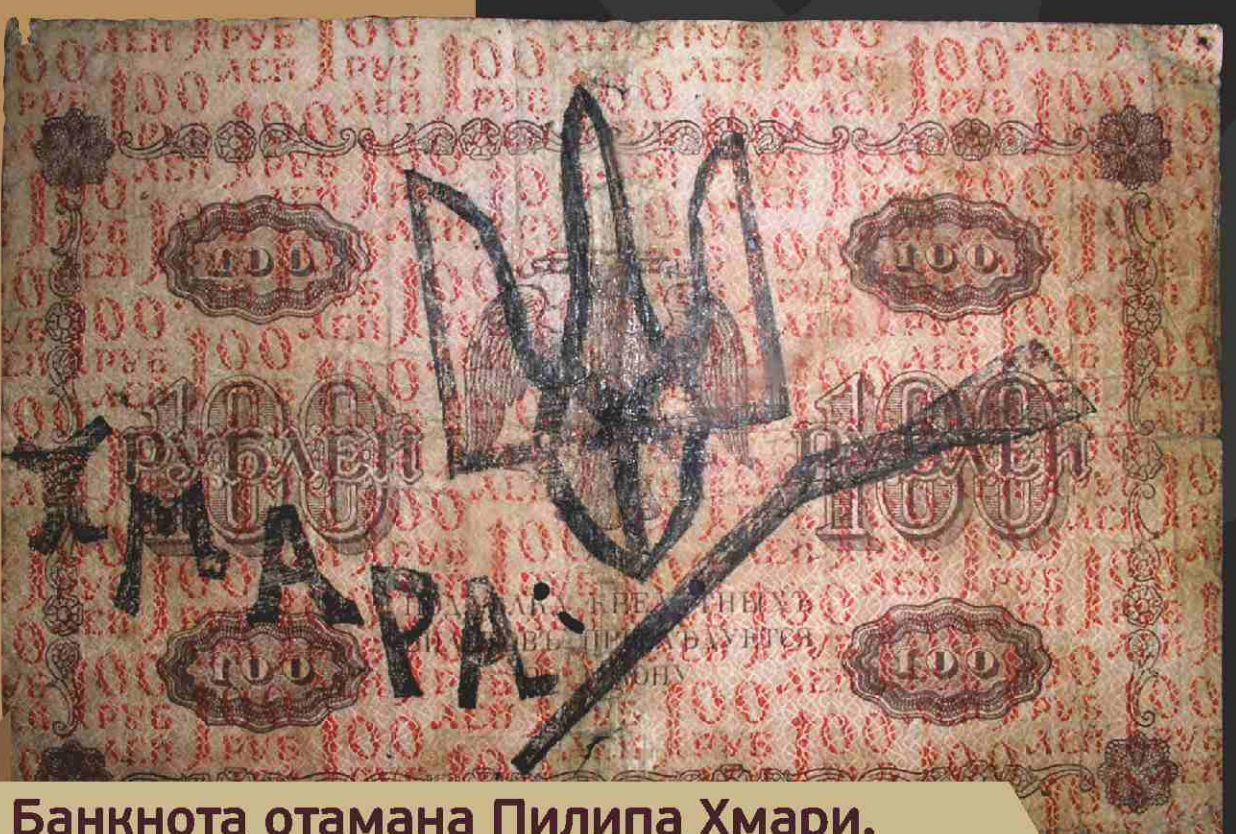
Ганна Чучупак, дружина Петра. Київ, 1916 р.

Розпорядження Чигиринського повітового виконком про здачу продподатку селянами, 1922 р.

Лідія Чучупак, донька Петра та Ганни, с. Мельники, 1920-30 рр.

Банкнота отамана Пилипа Хмари.

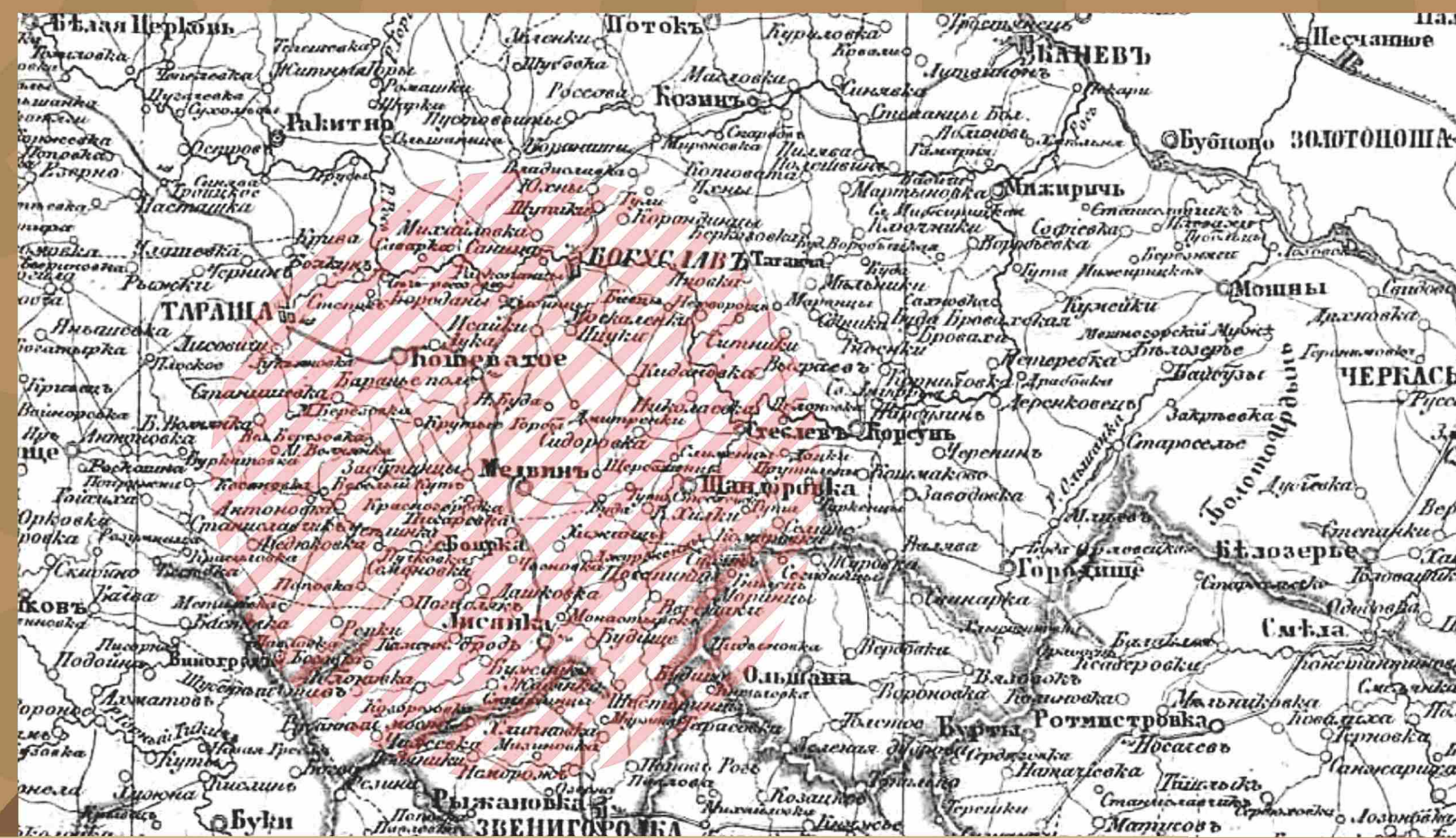

МЕДВИНСЬКА РЕСПУБЛІКА

Під час визвольних змагань жителі містечка Медвин Канівського повіту Київської губернії активно підтримали УНР та добровільні формування Вільного козацтва.

Влада в регіоні з 1918 по 1920 роки змінювалася 12 разів. Місцеве населення опиралося як створенню «комітетів бідноти», так і політиці денікінців.

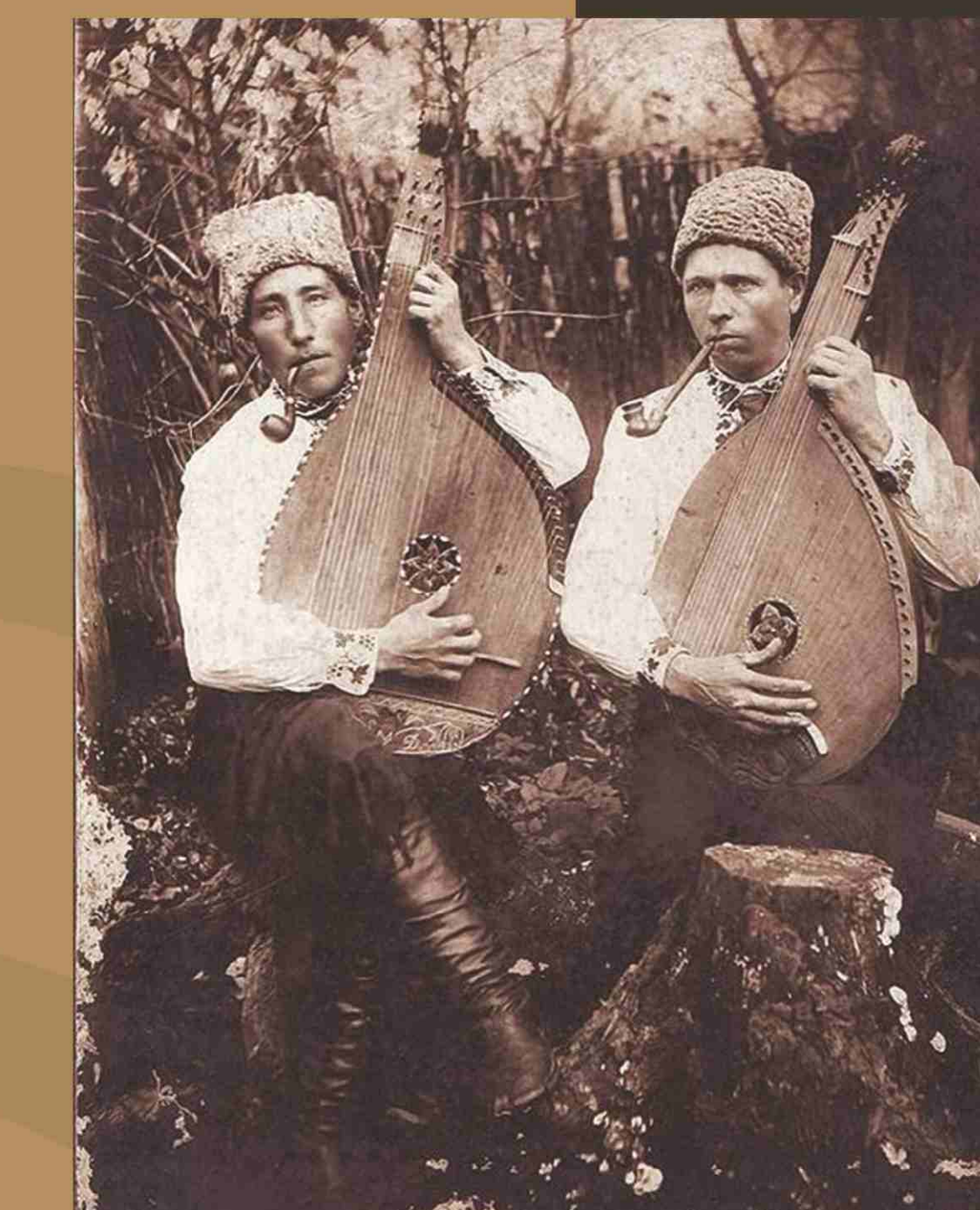
Навесні 1919 року мешканці Медвина, Ісайок та сусідніх сіл підняли повстання проти організації більшовиками продзагонів та запровадження продрозверстки. Очолили його державний діяч УНР *Григорій Пирхавка* та колишній прапорщик *Коломієць*. Повстанцям вдалося вигнати більшовиків та відновити українську владу у своїх селах та волосному центрі Богуславі, ліквідувавши при цьому 50 червоноармійців. Проте невдовзі Медвинське повстання було придушене інтернаціональним полком угорця Рудольфа Фекете.

Територія охоплення Медвинського антибільшовицького повстання.

Керівники Медвинського повстання. Зліва направо сидять і стоять: Іван Плаксун, Тимофій Хижняк, Омелько Радчук, Хома Сидоренко, Микита Сидоренко, Микола Василенко, сотник Дніпровий.

Дмитро Салата і Захар Миколенко. Медвинські бандуристи (учні Антона Митяя), розстріляні за участь у Медвинському повстанні, 1919 р.

Населення Медвина, що стихійно підтримало повстання, зазнало надзвичайних жертв, але ніколи не було в нього каяття чи нарікання за цю акцію проти більшовиків. Тільки тепер селяни зрозуміли свою помилку: треба було не Медвин збройно боронити, а свою державу українську, і своїх синів віддавати в жертву не на полях бою за Медвин, а на загальних фронтах української армії на чолі із Симоном Петлюрою за Україну.

Дубинець І. Горить Медвин. Історично-мемуарний нарис.

Другий етап антибільшовицького повстання почався 19 серпня 1920 року після того як на сільських зборах делегация від комуністів оголосила про запровадження продрозгортки, мобілізації до Червоної армії та «боротьби з місцевою петлюрівщиною». Повстанський комітет Медвина обрав отаманом *Хому Сидоренка (Лебеда)*, начальником штабу – *Миколу Василенка*, а керівником пропаганди – *кобзаря Антіна Митяя*.

«Медвинська республіка» майже місяць вела боротьбу з більшовиками, попри те, що зброї було обмаль (на 1000 добровольців — всього 300 рушниць і патронів). Для оборони була запроваджена система повстанської розвідки та оповіщення для негайної мобілізації.

Для придушення повстання військовий нарком Лев Троцький скерував вояків Першої кінної армії Будьонного. 11 вересня під час вирішального бою військові штурмували село майже добу, в результаті оточили і підпалили Медвин. Для переслідування повстанців у вересні до Медвина прибули чекісти.

13 жовтня більшовики влаштували в Медвині каральну акцію, звинувативши селян у пограбуванні їхнього обозу. До волосної управи було зігнано біля 80 чоловіків віком від 18 до 30 років, яких увечері стратили біля урочища Ковтунів лісок.

З вересня 1920-го по 1922-й роки повстання перейшло у підпільну фазу, періодично здійснюючи напади на «червоних» у Лисянському, Звенигородському, Виноградському, Красилівському районах.

Повстанці сподівалися на підтримку армії УНР, однак вона на той час уже була в таборах інтернованих на території Польщі. Втративши надію на допомогу, зазнаючи репресій, отаман Хома Сидоренко (Лебідь), Микола Василенко та деякі інші козаки емігрують.

Новим лідером повстання стає Дмитро Цвітковський, проте наприкінці липня 1921 року, після розгрому загонами Котовського та важкого зимування в лісі, він із частиною бійців погоджується на амністію, яка закінчується для них розпорою. Бандурист Антін Митяй гине у бою з більшовиками, пустивши кулю в скроню.

Медвинське антибільшовицьке повстання протривало аж до початку 1922 року. Останнім його отаманом був Левченко, група котрого боролася з каральними загонами більшовиків.

Остаточно повстанські настрої зміг придушити тільки Голодомор. Більшість колишніх повстанців, які після амністії 1921 року лишилися живими, були ліквідовані у Києві під час Великого Терору 1938 року. Більшість заховані у Биківнянському лісі.

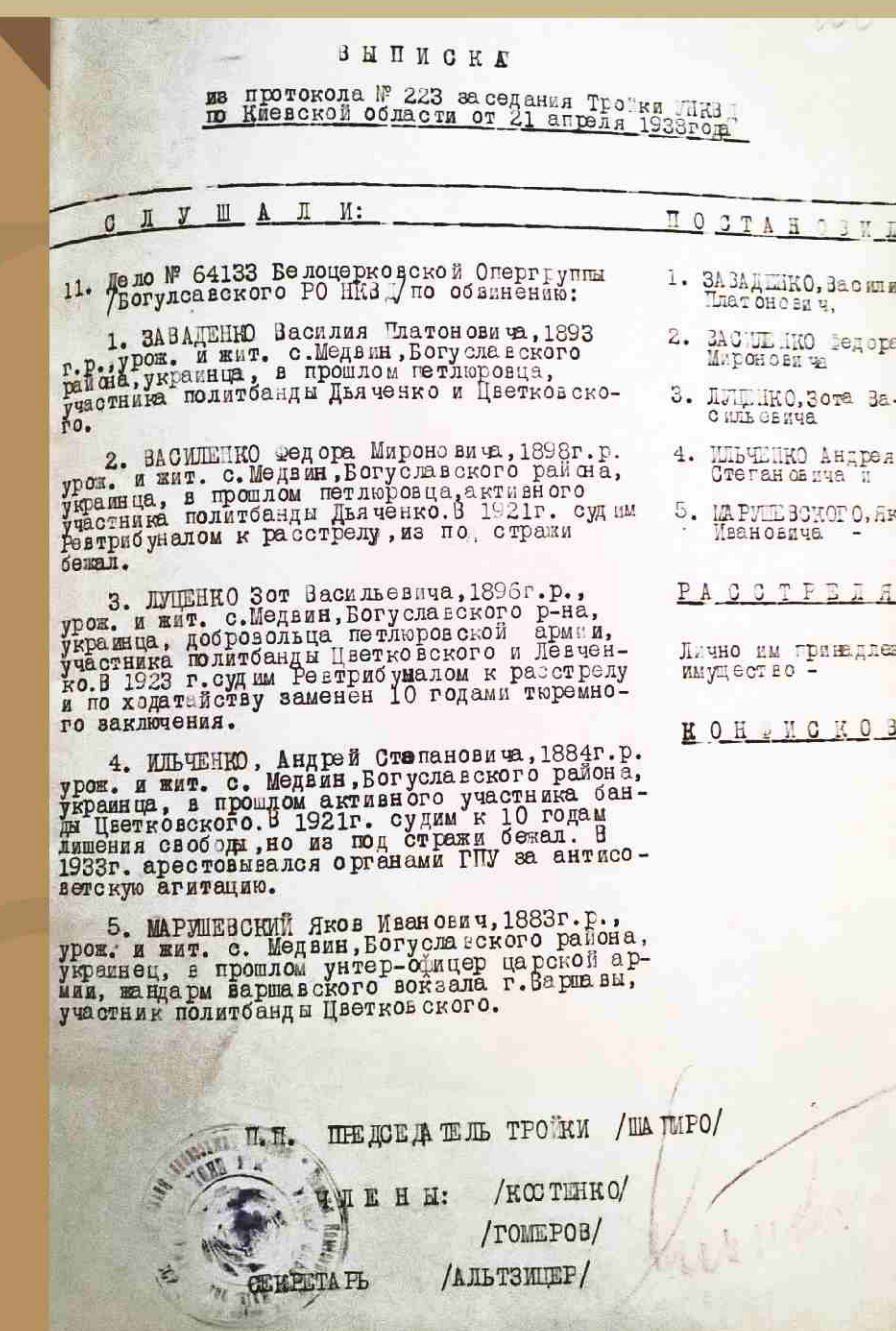

Учасники Медвинського повстання. Захар Миколенко – крайній справа.

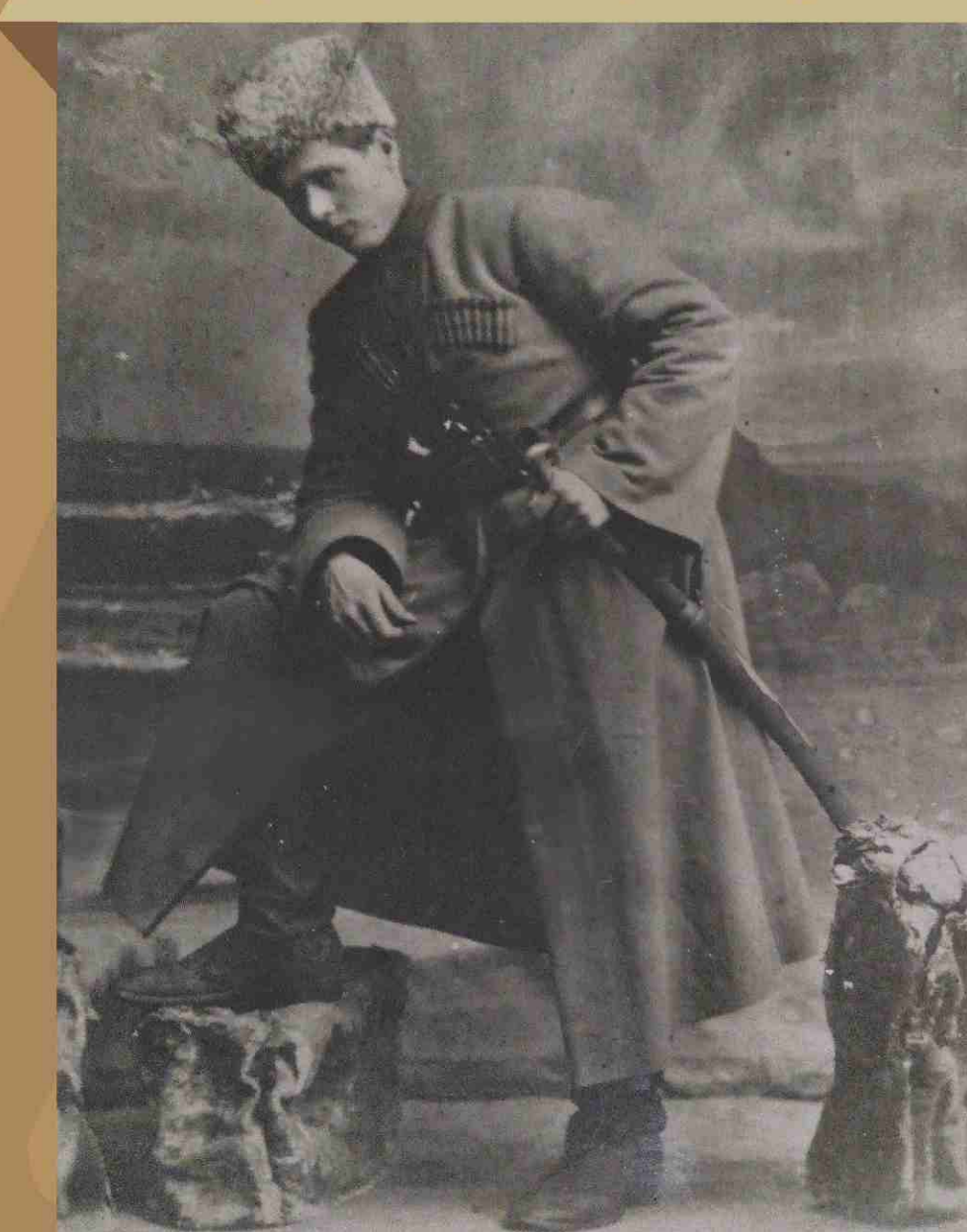
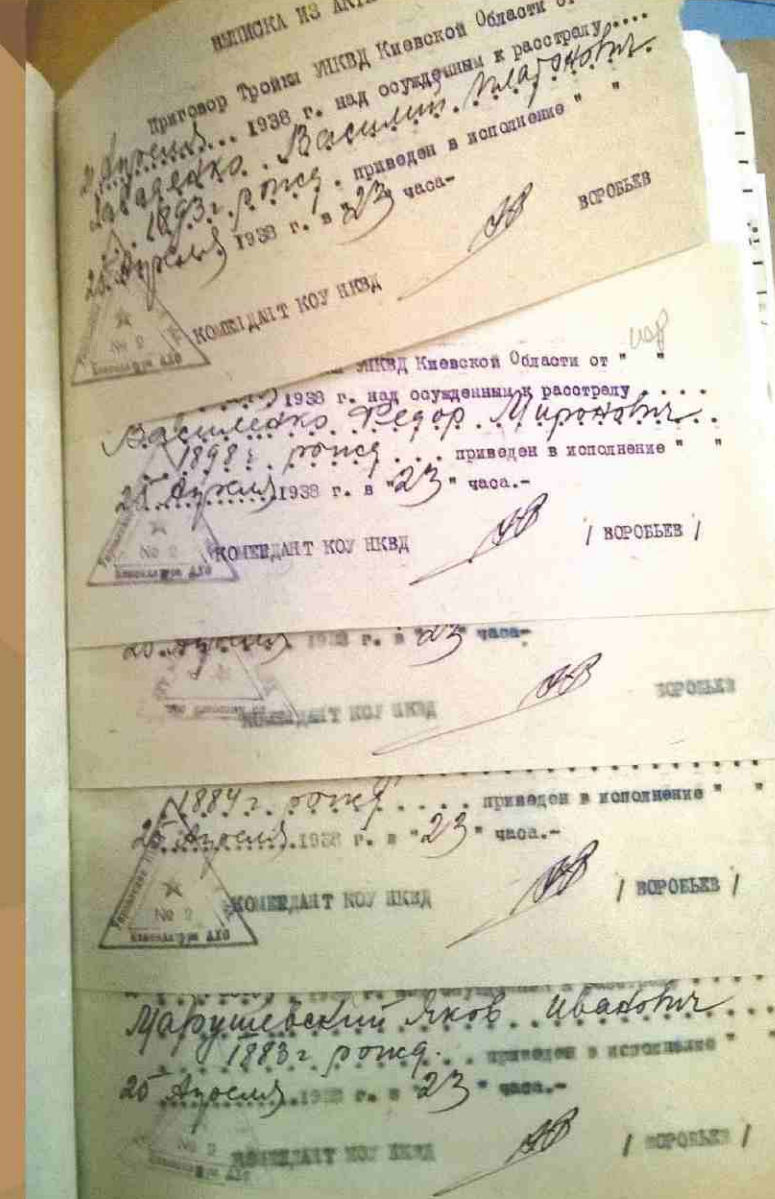
Родина Івана Дубини («Дубинець»), автора спогадів «Горить Медвин».

Виписка із протокола засідання трійки УНКВД по Київській області від 21 квітня 1938 р. з постановою розстріляти колишніх учасників Медвинського антибільшовицького повстання В. Заваденка, Ф. Василенка, З. Луценка, А. Ільченка, Я. Марушевського.

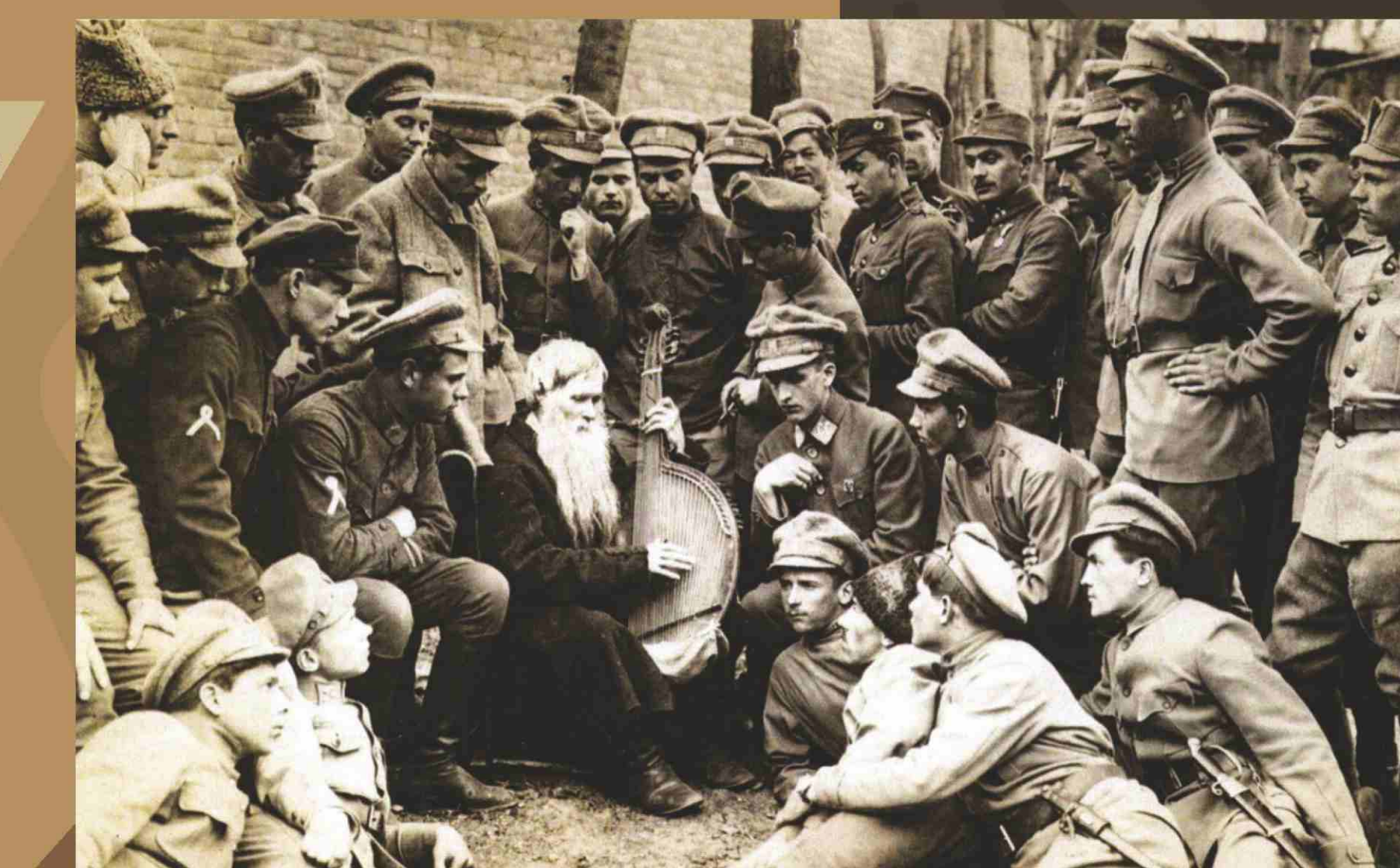
Родина Миколенків (Захар Миколенко, учасник Медвинського повстання - крайній справа).

Виписка із акту про розстріл В. Заваденка, Ф. Василенка, З. Луценка, А. Ільченка, Я. Марушевського від 25 квітня 1938 р. о 23.00.

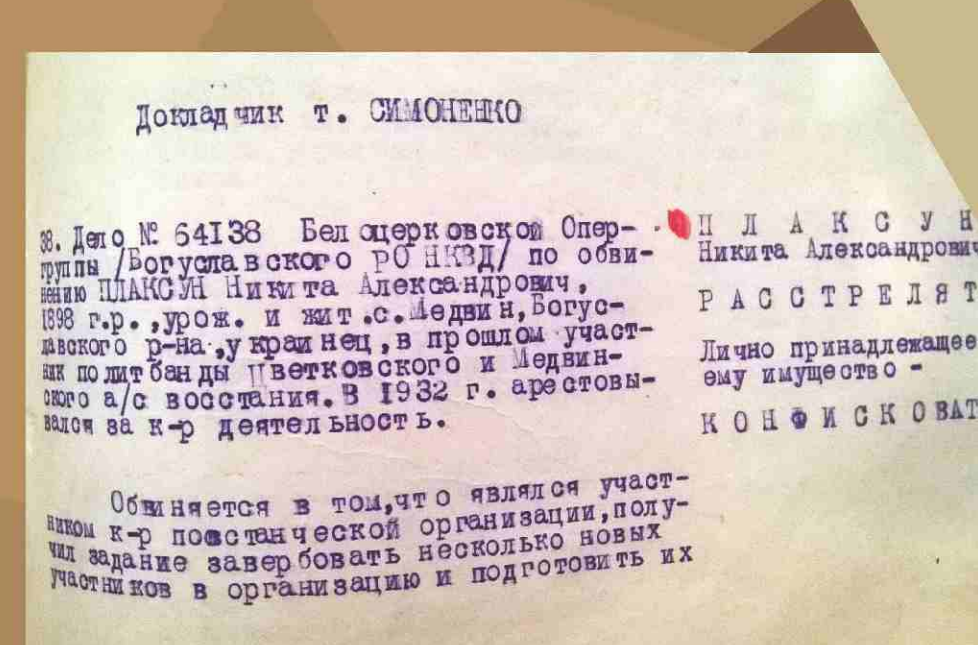

Захар Миколенко - учасник Медвинського повстання. Розстріляний 1938 р. Захований у Биківні.

Вояки більшовицької Першої кінної армії С.Будьонного. Саме будівлі були кинуті на придушення Медвинського повстання.

Січові Стрільці слухають кобзаря Антіна Митяя з Медвина, Київ, 1918 р.

Розскерчені документи зі справи Микити Плаксун, учасника Медвинського антибільшовицького повстання, козака загону отамана Цвітковського. «Трійка» НКВД засудила його 17 квітня 1938 р. до розстрілу за те, що був учасником повстанської організації та за «контрреволюційну діяльність».

захоплення медвинцями у полон і страта чотирьох комуністів, які прийшли впроваджувати «нові порядки», та оголошення нового повстання під керівництвом отамана Хомі Сидоренка (Лебеда)
19-20 серпня 1920

захоплення Медвина регулярно армією Будьонного, відступ повстанців до лісів та початок підпільної боротьби
10 серпня 1920

страта каральним загonom будьонівців біля 80-ти медвинських чоловіків 18-30 років
13 жовтня 1920

антибільшовицька діяльність повстанської групи отамана Левченка
до 1922

перше вшанування страчених біля Ковтунового ліса медвинців в умовах нацистської окупації
13 жовтня 1941

приїзд із США до Медвина Олександри Бранжик і таємна передача медвинцям (очевидно, родині Дубин) книжки «Горить Медвин» Івана Дубинця
початок 1960-х

відкриття у центрі Медвина пам'ятного знаку до 80-ї річниці Медвинського повстання 1920р.
20 серпня 2000

квітень 1919
початок Медвинського повстання під проводом Григорія Пирхавки і прапорщика Коломіїця. Повстанці захопили Богуслав, ліквідували 50 червоноармійців, 40 осіб взяли в полон. Повстання було придушене, але опір медвинців не зламано

9 вересня 1920
бої повстанців проти більшовиків, витіснення «червоних» із панівної висоти біля садка Хабні

10-12 серпня 1920
розправа будьонівців над мирним населенням

30 липня 1921
здача отамана Цвітковського та його козаків під совєтську амністію

1937-1938
репресії проти колишніх учасників Медвинського повстання. Під розстрілів припадає на квітень-травень 1938 р.

1952
вихід друком у Нью-Йорку книжки спогадів Івана Дубинця про Медвинське повстання «Горить Медвин»

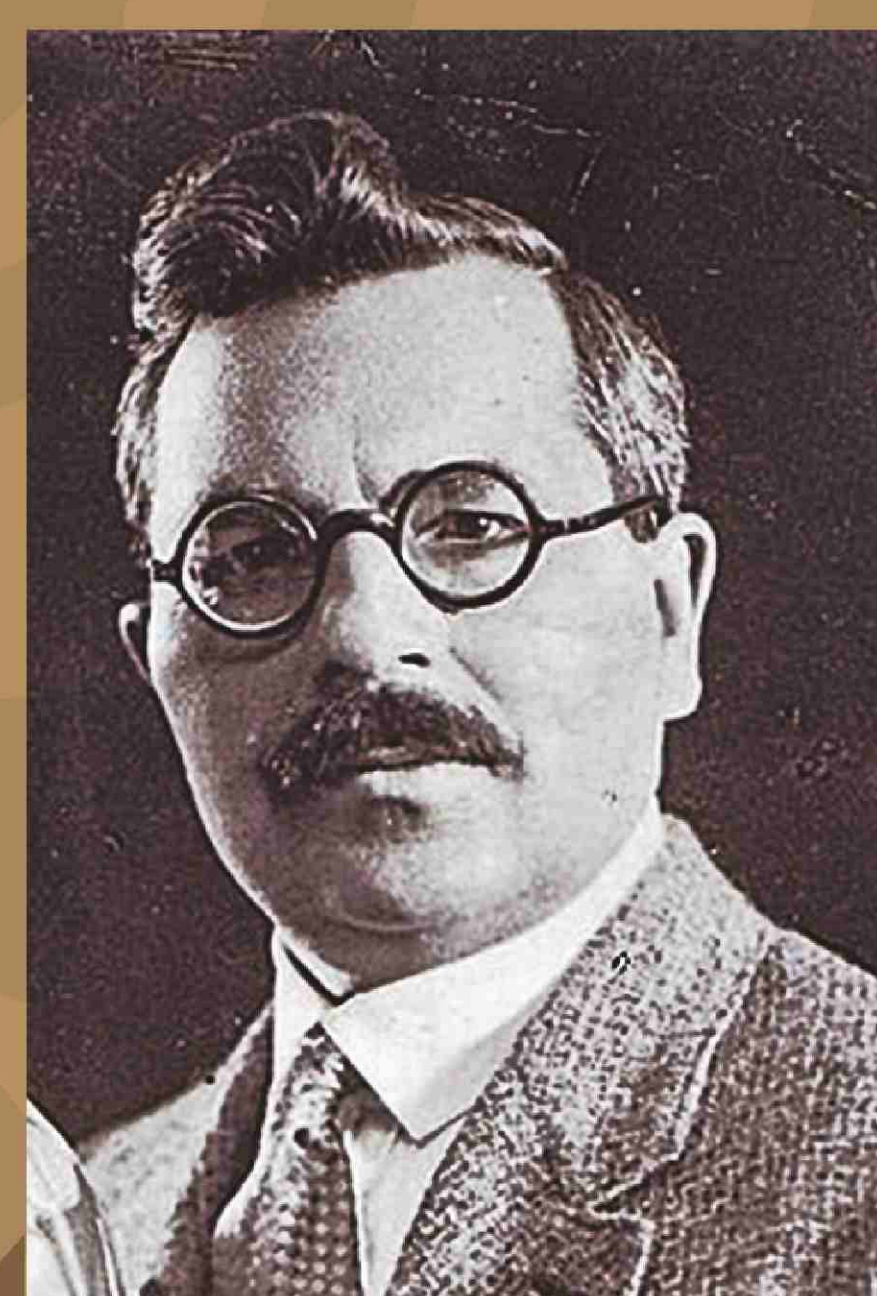
13 жовтня 1989
відновлення вшанування страчених будьонівцями біля Ковтунового ліса медвинців

У 1919–1922 роках розгортається Медвинське антибільшовицьке повстання. Організаторами повстання стають колишні військові армії УНР, члени місцевого товариства «Просвіта» та вчителі.

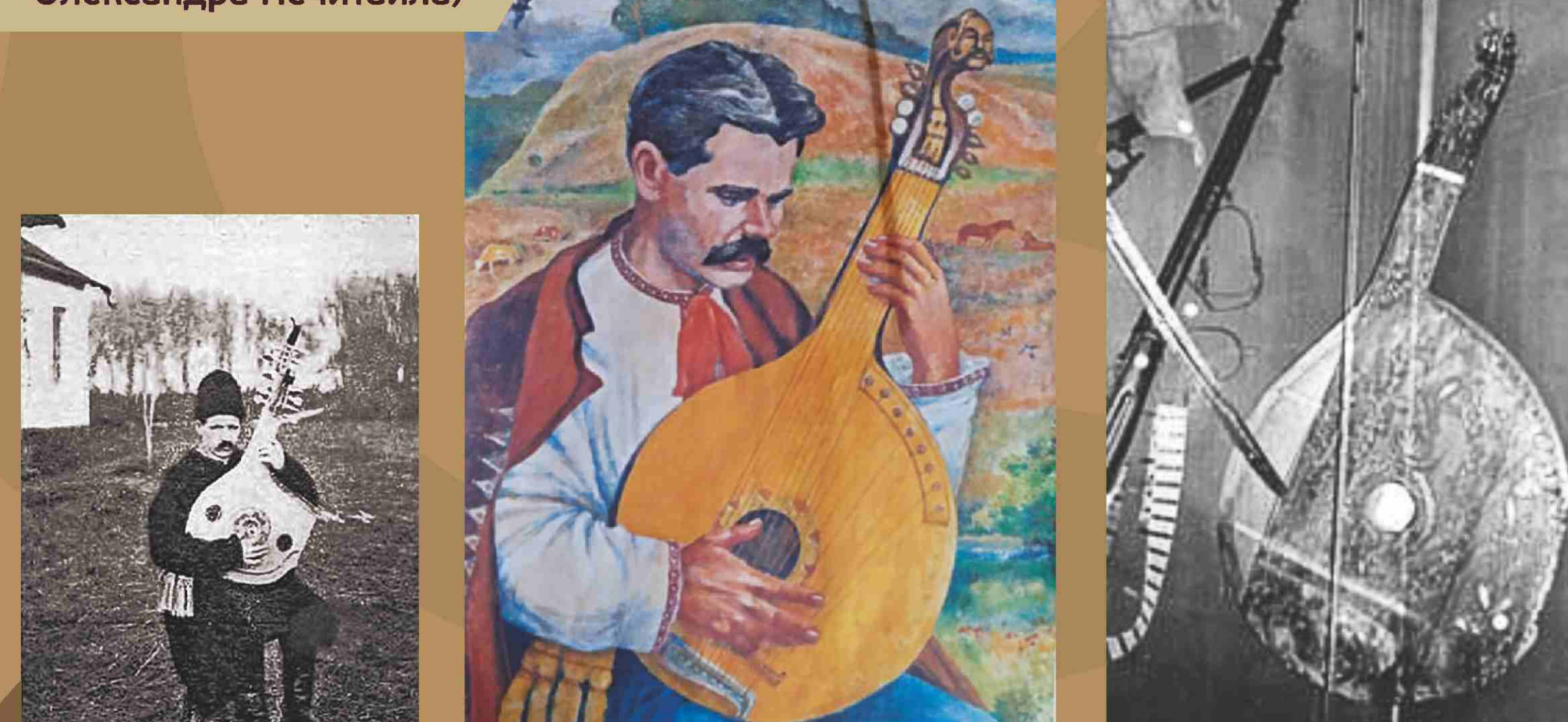
Григорій Пирхавка, виходець із села Ісайки Канівського повіту, був делегатом Другого військового з'їзду в Києві, брав участь в антигетьманському повстанні. У квітні 1919 року разом із прапорщиком Коломійцем очолив Медвинське антибільшовицьке повстання. Взимку 1919–1920 років був помічником Київського губернського комісара УНР, по тому – заступником міністра внутрішніх справ УНР. Емігрував у Польщу, потім Прагу. У 1928 році повернувся в Харків, де працював юристом. У 1933-му засуджений «трійкою» як «чеський агент» до 10 років позбавлення волі. У 1937 році звинувачений в антирадянській агітації і пропаганді, розстріляний.

Хома Сидоренко (Лебідь). Очолив Медвинське повстання у серпні 1920 року, після того, як більшовики запровадили мобілізацію молоді на «колчаківський фронт», нереальні розміри продродатку та боротьбу з «петлюрівщиною» в селі. Медвинці тримали оборону села майже місяць, доки на допомогу більшовикам не підійшли частини регулярної армії. У 1921 році емігрував до Польщі, потім Франції. Все

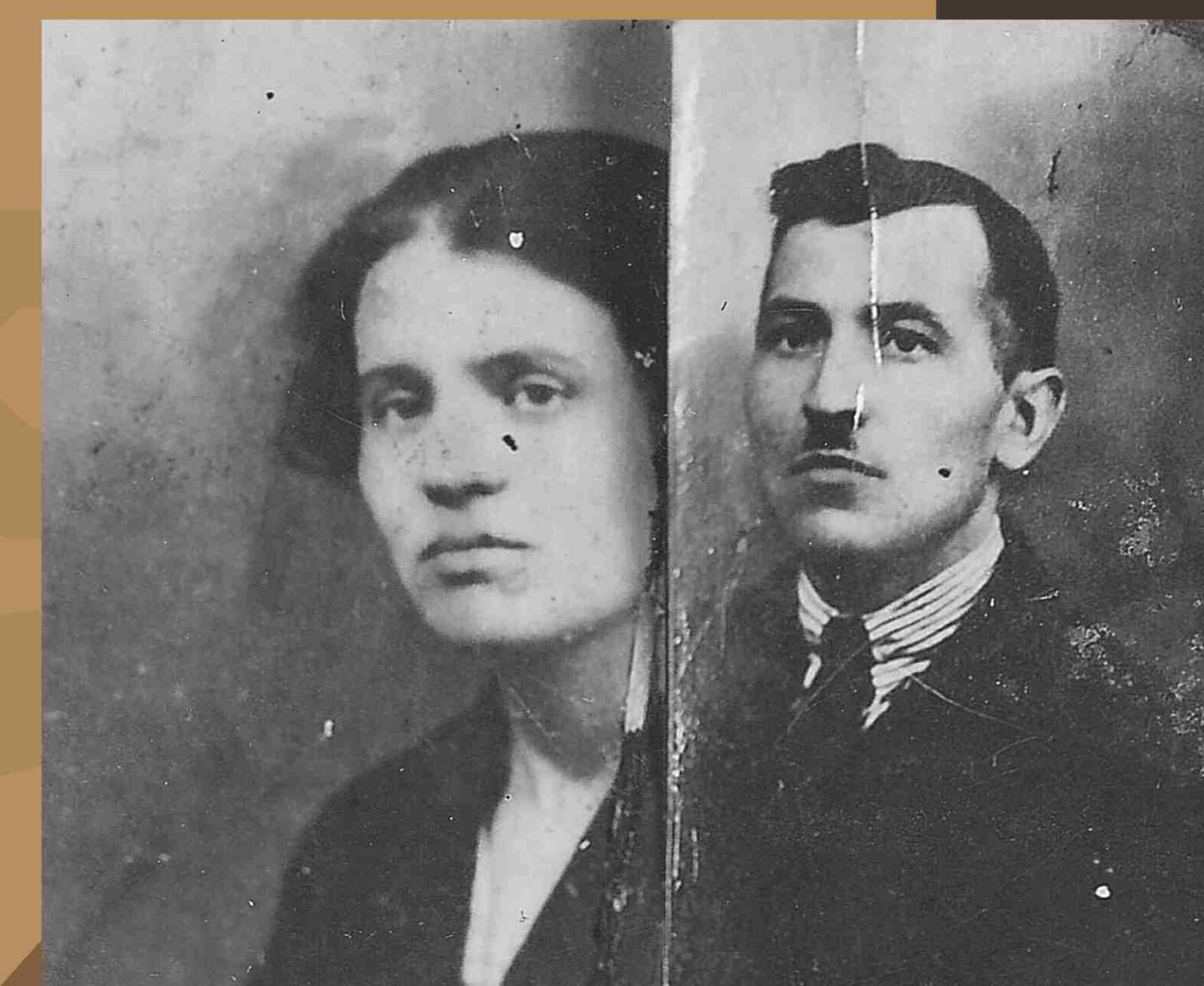
Григорій Пирхавка (1883–1937) - очільник Медвинського антибільшовицького повстання у 1919 р., юрист, урядовець УНР.

Антін Митяй (картина Олександра Нечитайла)

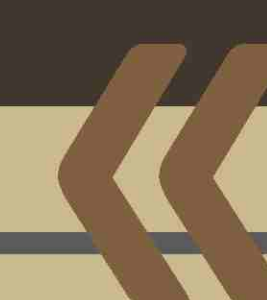
Бандура, яка ймовірно належала Антіну Митяю, зберігається в Музеї історії Богуславщини.

Антін Митяй (вуличне прізвище — Петюх) (1886–1921) - сліпий кобзар, керівник пропагандистського відділу Медвинського повстання. Під час бойових дій одягався в однострій козача, чіпляв до пояса шаблюку і пістоля, перекидав через плече бандуру. Міг вправно їздити на коні, влучно (на звук) стріляти з рушничі та револьвера, досконало володів холодною зброєю.

Хома Сидоренко (Лебідь) (1893–1956) - отаман Медвинського антибільшовицького повстання, офіцер царської армії, учитель. (На фото Хома Сидоренко з дружиною). Перед переходом кордону Хома мусив залишити свого сина Миколу, який в дорозі обморозив ноги, у батьків. Більше їм зустрітись не довелося.

ОТАМАНИ І ПОВСТАНЦІ МЕДВИНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Славних Українських козаків, яких нараховувалось до тисячі чоловік, більшовицькі військові гарнізони, які були розташовані по містах Київської губернії, боялися як вогню. Вони не так боялися медвинського повстання, як боялися, щоб воно не розповсюдилось на всю Україну, а для цього і спішили його подавити.

Зі спогадів сотника Дніпра («Дніпрового») Медвинське повстання

життя мав паспорт для осіб без громадянства («паспорт Нансена»), щоб не вписали його російським національністю.

Микола Василенко, у 1920 році очолив Штаб Медвинського повстання. Пізніше в загоні отамана Дмитра Цвітковського відповідав за постачання. Після розгрому повстанців емігрував до Польщі. Проживав у Франції (там донині в музеї Петлюри зберігається його паспорт із тризубом), Аргентині, Венесуелі та США.

Антін Митяй (вуличне прізвище — Петюх), кобзар, очолював пропагандистський відділ Медвинського антибільшовицького повстання та у штабі отамана Дмитра Цвітковського. Походив із бідної селянської родини, малим хлопцем осліп. Вчився грати на бандурі у Гната Хоткевича та Івана Кучеренка. У 1919 році виступав як пропагандист української ідеї серед війська УНР, їздив на бронепоезді «Хортиця», а також із кінною батареєю Полку Чорних Запорозжців. Навколо нього об'єдналися медвинські селяни, інтелігенція, козацтво та старшини. Хата Антона Митяя перетворилася на майстерню з виготовлення бандур та повстанський штаб «Медвинської республіки». За його сприяння діяло товариство «Просвіта», співочий і драматичний гуртки, існувала українська бібліотека Загинув у бою з більшовиками.

Дмитро Цвітковський (Квітківський), закінчив духовну семінарію та Єлисаветградську кавалерійську школу. Поручник російської армії, командував кінним полком Армії УНР, брав участь у Першому зимовому поході. З 1920 року мав тісні зв'язки із загонами Холодного Яру. Наприкінці вересня 1920 року очолив Медвинське повстання. Значною мірою завдяки Цвітковському в 1920 році було зірвано більшовицьку мобілізацію в Звенигородському повіті. Повстанські загони були розбиті більшовицькою дивізією Котовського, а решта загону з отаманом відійшли в ліс. Піддався на оголошену ЧК в 1921 році «амністію», але був арештований. Перебував в ув'язненні у Харкові на Холодній горі. Розстріляний після показового судового процесу 1923 року в Умані.

Платон Слуцький, ад'ютант отамана Цвітковського. Навчався в духовній семінарії, був актором української трупи Садовського в Києві. Учасник Першої світової війни, у 1919 році служив квартирмейстером у Січових Стрільцях (армії УНР). Потім перейшов на бік більшовиків, був командиром зведеного загону із боротьби з бандитизмом, працював «агентом з розверстки» у Медвині. Однак, після вбивства більшовиками батька-священника, перейшов на бік повстанців. Разом з отаманом вийшов з лісу на «амністію» і був схоплений. Очевидно, розстріляний у 1923 році.

Микола Слуцький, рідний брат Платона, учасник Медвинського повстання. Після амністії переїхав до Києва, співав у хоровій капелі «Думка», одружився з оперною співачкою Зоєю Гайдай. Переїхав до Москви, де був прийнятий до оперної студії Костянтина Станіславського. Змінив прізвище на Платонов. Пережив Великий терор.

Микола Василенко (1891–1975) - військовий діяч, старшина Вільного козацтва, начальник штабу Медвинського повстання. Взимку 1920–1921 рр. Микола Василенко з дружиною Антоніною, щойно народженою донькою Олею та братом Панасом за підробними документами перейшли Збруч і потрапили в Східну Галичину. Автор спогадів «Мова про пережитє». Фото: Париж, 1922 р.

Зот Луценко (1896–1938) - учасник Медвинського антибільшовицького повстання у складі загону отамана Дмитра Цвітковського, а потім - у групі отамана Левченка. В 1923 р. засуджений до розстрілу, який змінили на 10 років ув'язнення. 1937 р. його арештували вдруге і розстріляли.

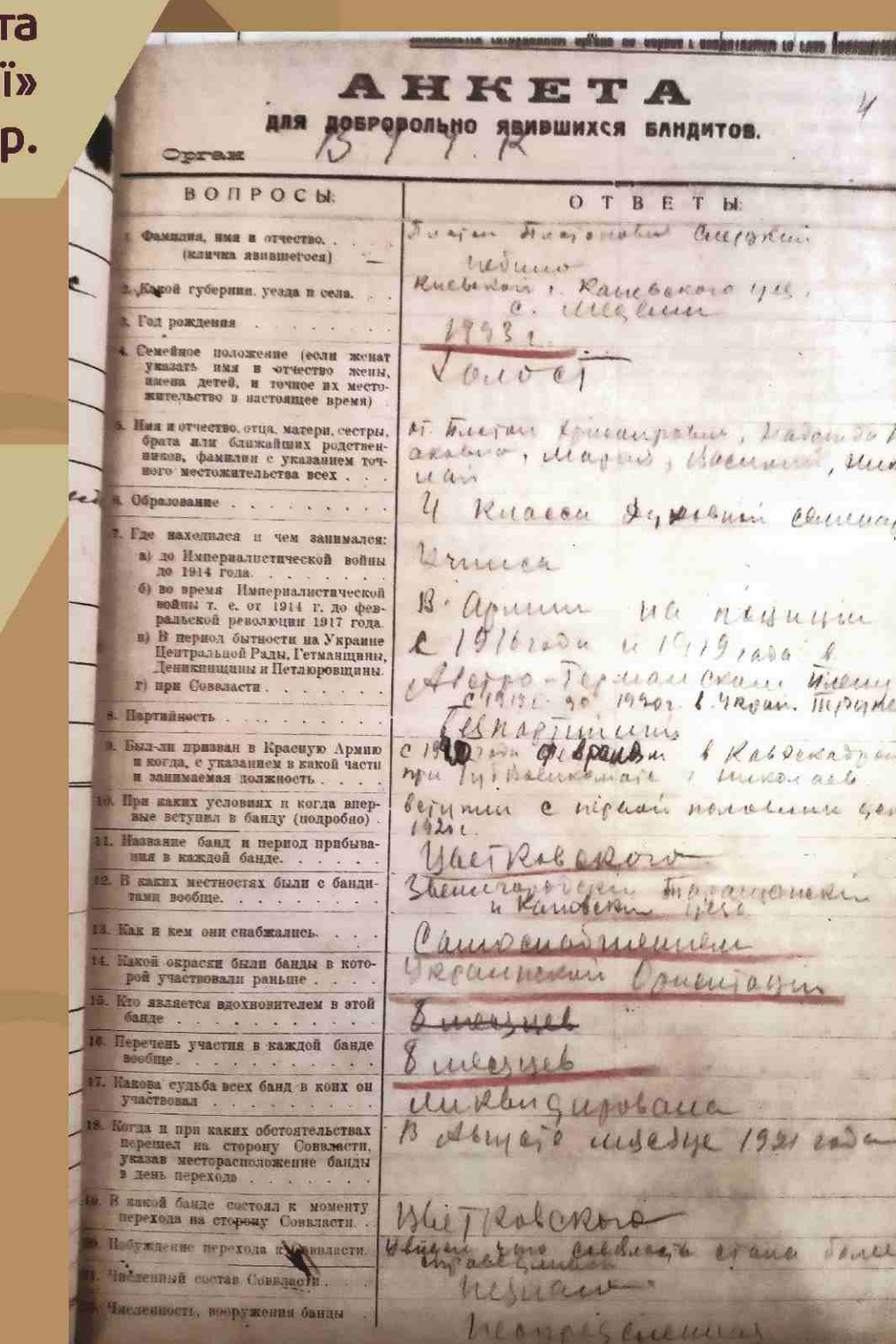

Батьки Захара Миколенка.

Захар Миколенко (1893–1938) - кобзар, учень кобзаря Антіна Митяя, вчитель, учасник Медвинського антибільшовицького повстання. У 1938 р. «трійкою» при УНКВД по Київській області засуджений до розстрілу. Місце поховання - Биківня.

Аннета «добровільної амністії» Платона Слуцького, 1921 р.

Микола Слуцький - учасник Медвинського повстання (3-й зліва) з батьком, матір'ю, сестрою (справа). Біля 1920 р.

Іван Дубина («Дубинець») (1903–1954) - автор книги спогадів «Горить Медвин» (1952 р., Нью-Йорк, США).
Луна Дубина (1898–1938) - розстріляний, за рішенням «трійки» УНКВД Київської області. Похований у Биківні.

Хата Захара Миколенка.

Мусій Шуляк (1890–1937) - отаман, матрос, учасник Медвинського антибільшовицького повстання. Організував повстанські загони з сіл Гута і Дмитренки. У 1937 р. розстріляний. Рідним прийшло повідомлення, що він помер 1943 р. в таборах. На фото Мусій Шуляк з сестрами.

ЧЕРВОНИЙ ТЕРОР ПРОТИ ПОВСТАНЦІВ

Більшовицький режим у боротьбі із повстанцями завжди опирався на терор і військову силу. «Червоний терор» став офіційною політикою більшовиків ще у 1918 році.

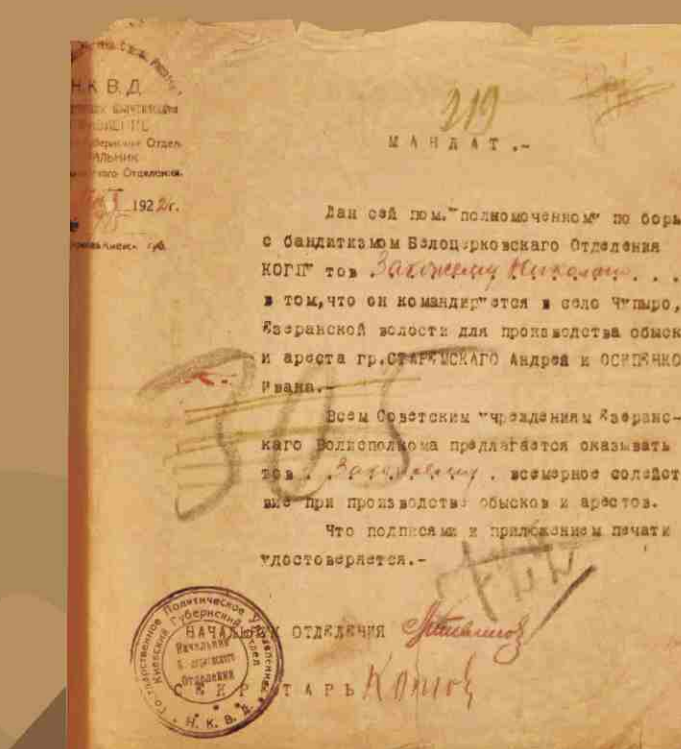
Для переслідування невдоволених «диктатурою пролетаріату» була створена Всеросійська і місцеві надзвичайні комісії (російською – чрезвычайные комиссии, або ж ЧК). З окупацією більшовиками України тут також створювалися місцеві чекістські органи, які розгортали терор проти повстанців. У 1920–1921 роках головною організацією чекістів було Центральне управління надзвичайних комісій по боротьбі з контрреволюцією, спекуляцією і злочинами на посадах (Цупнадком).

Військовий частина по боротьбі з «бандитизмом», Катеринославська губернія, 1920 р.

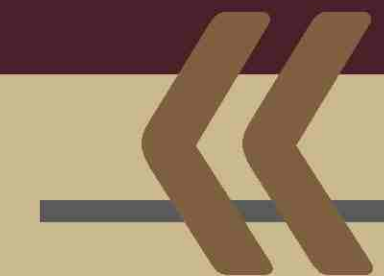
Військовий підрозділ по боротьбі з «бандитизмом» 1-ї Кінної армії, 1920 р.

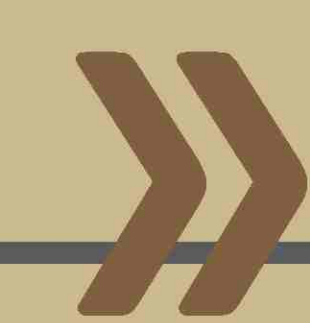
Мандат на арешти, що видавався уповноваженим на боротьбу з бандитизмом, 1922 р.

Загін одеських комуністів відправляється на боротьбу з «бандитизмом», 1920 р.

Красный террор необходим. Это вынужденное действие к самозащите. И плох тот коммунист и тот советский деятель, который на это не способен, который этого не понимает.

Мартин Лаціс, голова Всеукраїнської надзвичайної комісії (ВУЧК), травень 1919 р.

В Україні більшовики організують спеціальні каральні чекістські військові формування. 15 січня 1919 року було створено Особливий корпус військ ЧК, а в губерніях — батальйони ЧК. Також для придушення опору українського селянства залучались підрозділи Червоної Армії. У квітні 1919 року був заснований Внутрішній фронт для придушення селянських виступів, у якому діяли інтернаціональні підрозділи, сформовані з представників Китаю та інших країн.

20 квітня 1920 року Раднарком УРСР ухвалив «Коротку інструкцію по боротьбі з бандитизмом та куркульськими повстаннями». Основний наголос робився на посиленні репресій за протидію владі та підтримку повсталих. У місцевостях, охоплених повстанським рухом, вводився інститут заручників та кругова порука населення за будь-яке заворушення, а тим більше – виступ проти радянської влади. У випадках «відверто виявленої ворожості населення, відмові у видачі повсталих» кара передбачалась дуже суворою, аж до повного знищення села. Щоб запобігти переходу селян до повстанців, передбачались арешти усього дорослого чоловічого населення цілих місцевостей.

Масове захоплення і розстріли заручників стали повсякденністю. У серпні 1920 року наказом Цупнадкомом був створений інститут п'яти- і десятихатників. У селах визначалися господарства, кожне на п'ять чи десять, котрі своїм майном, власним життям та життям своєї родини мали відповідати за «порядок» у селі.

У грудні 1920 року Володимир Ленін підписав таємну постанову про надзвичайні заходи щодо ліквідації «політичного бандитизму на Україні». Цим актом більшовики оголошували відкрити війну повсталому селянству.

На боротьбу з повстанським рухом більшовицький режим кинув дві третини регулярних частин армії. З повстанськими загонами в Україні воювали найбільш боєздатні підрозділи Червоної Армії. Крім того для придушення антибільшовицьких повстань створювали і спеціальні частини, так звані «загони для боротьби з бандитизмом». Їхня чисельність в середині 1920 року сягала 50 тисяч бійців, посилені кіннотою, кулеметами і навіть літаками.

Попри величезну перевагу, більшовики не могли подолати повстанський рух в Україні. На кінець 1920 року повстанці тримали під своїм контролем практично всю сільську місцевість. Повстанський спротив разом із катастрофічною економічною ситуацією змусив більшовицький режим відступити. У 1921 році припиняється насадження політики «военного комунізму». Режим переходить до Нової економічної політики (НЕП). Також розпочинаються поступки і у національно-культурній сфері, відомі під назвою політики українізації.

Ці поступки не зупинили повністю повстанського руху. Окремі загони, попри всі репресії й голод, що охопив значну частину України, продовжували боротьбу до середини 1920-их років.

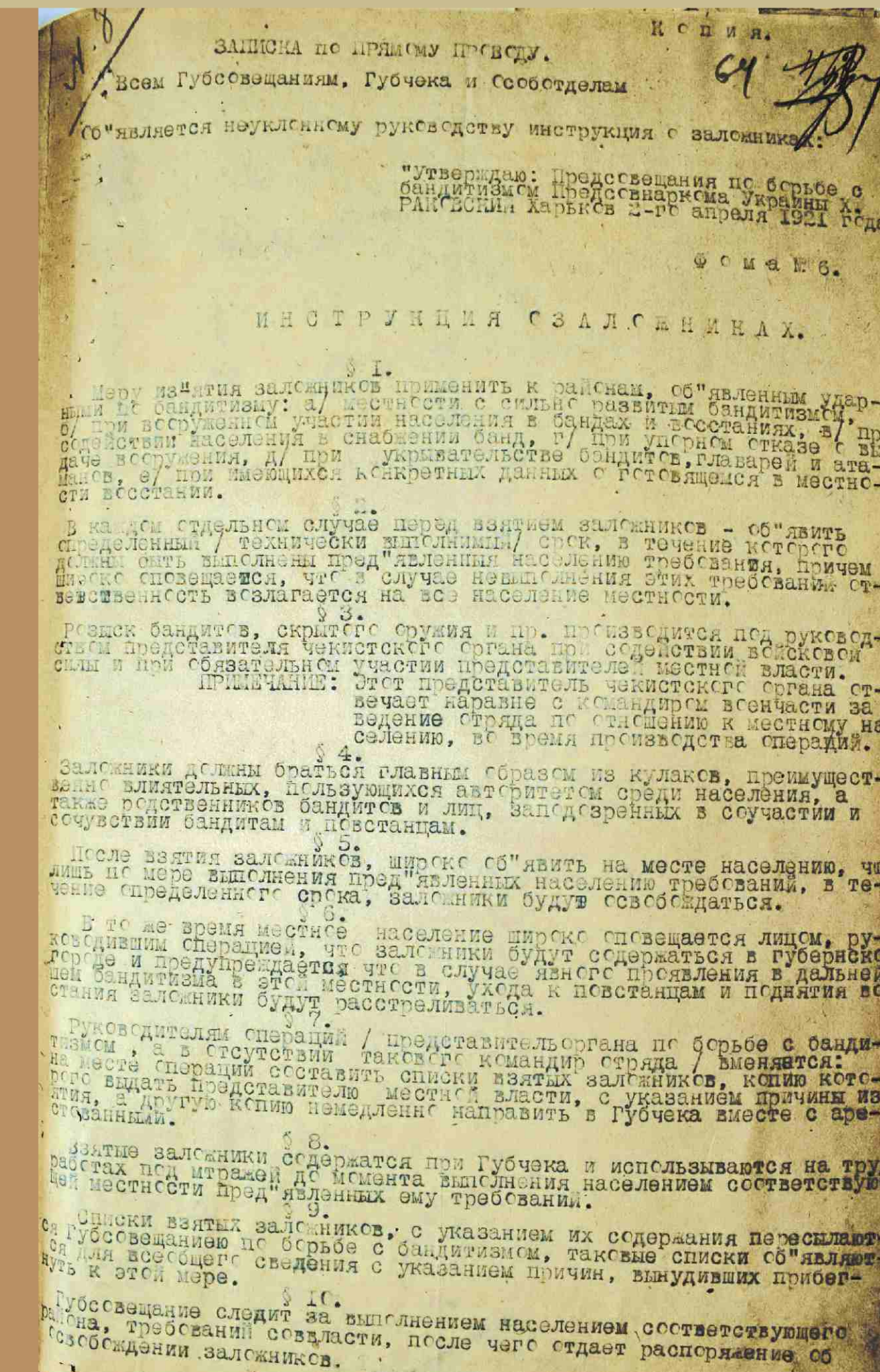
Штаб загону по боротьбі з «бандитизмом» в Україні, 1920 р.

Кавалерійська бригада Г. Котовського, 1920 р.

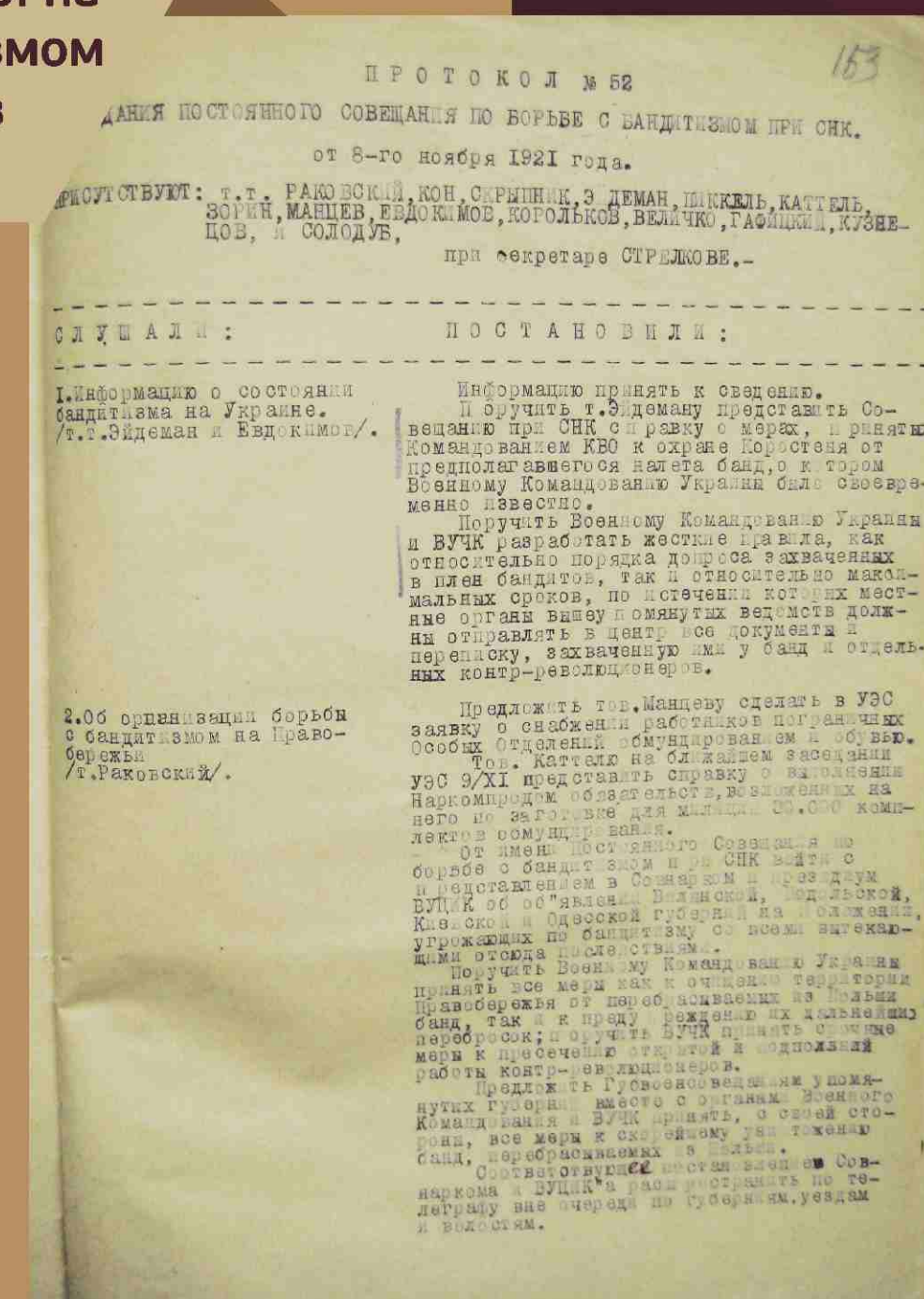
Інструкція про заручників, затверджена головою Раднаркомом України Х. Раківським, квітень 1921 р.

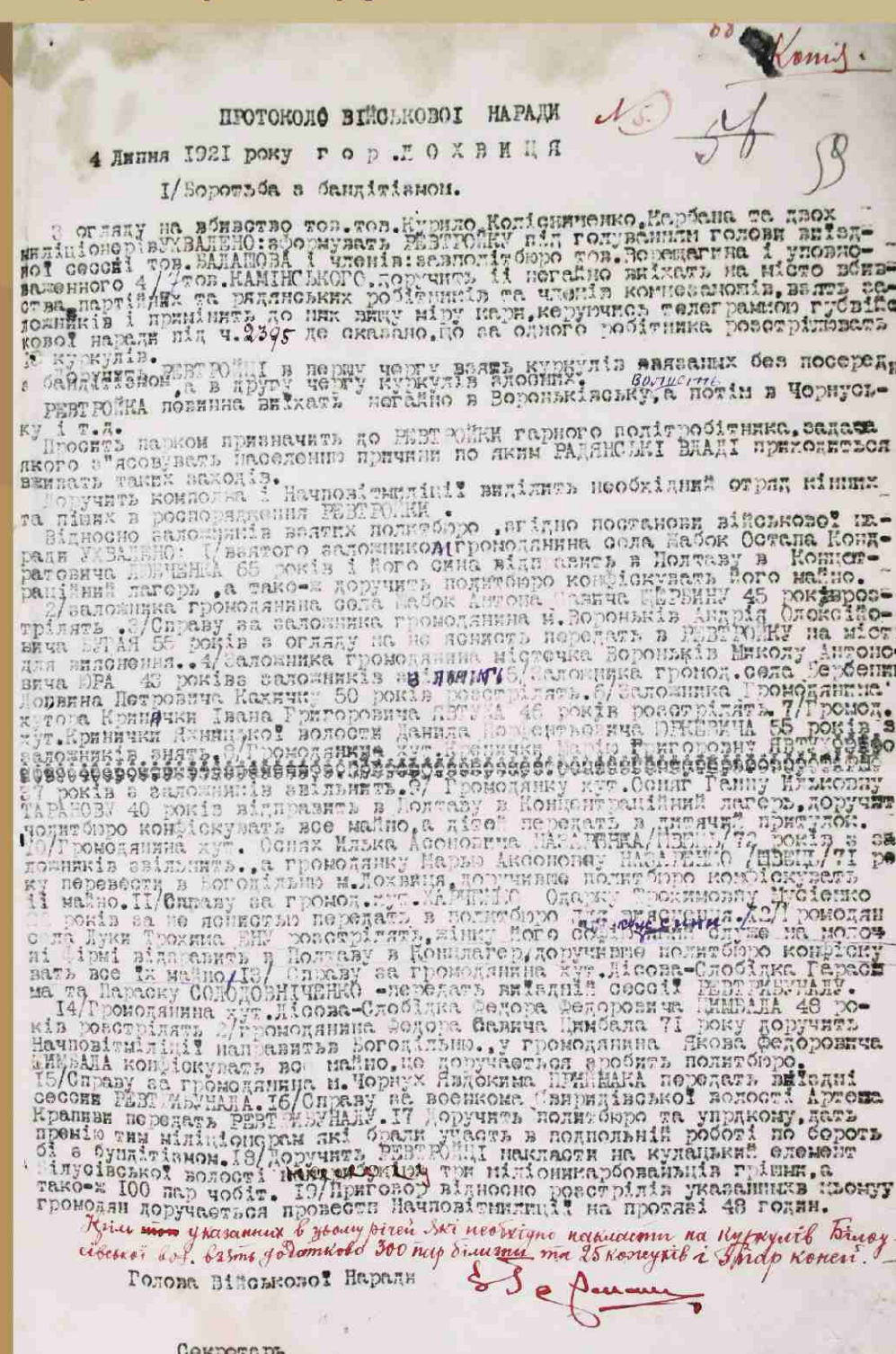
Загін Валківської ЧК по боротьбі з «бандитизмом», Харківщина, 1920-1921 рр.

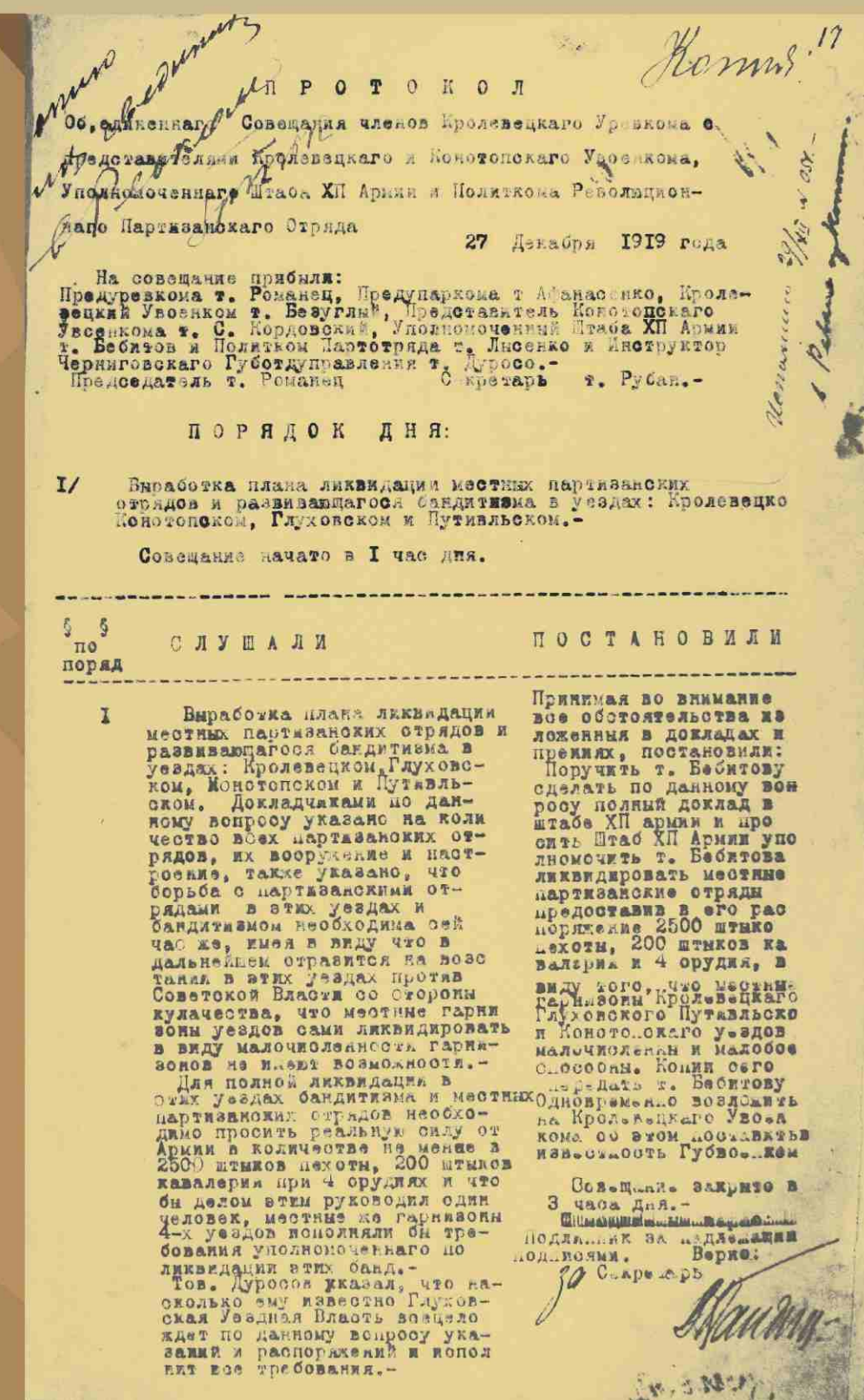
Протокол засідання постійної ради по боротьбі з бандитизмом при Раді народних комісарів УРСР, 8 листопада 1921 р.

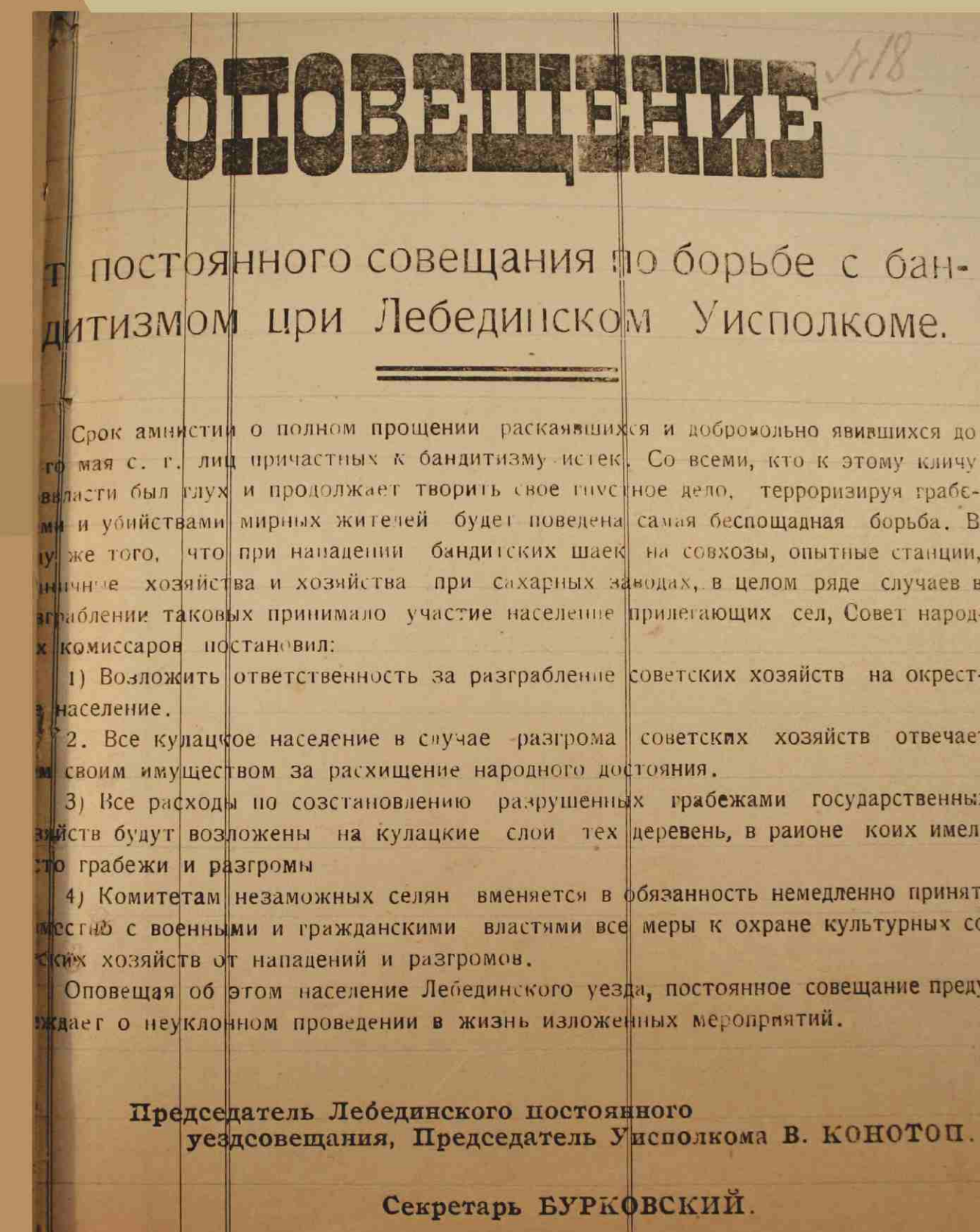
Протокол військової наради по Лохвицькому повіту про боротьбу з повстанством та розстріл заручників.

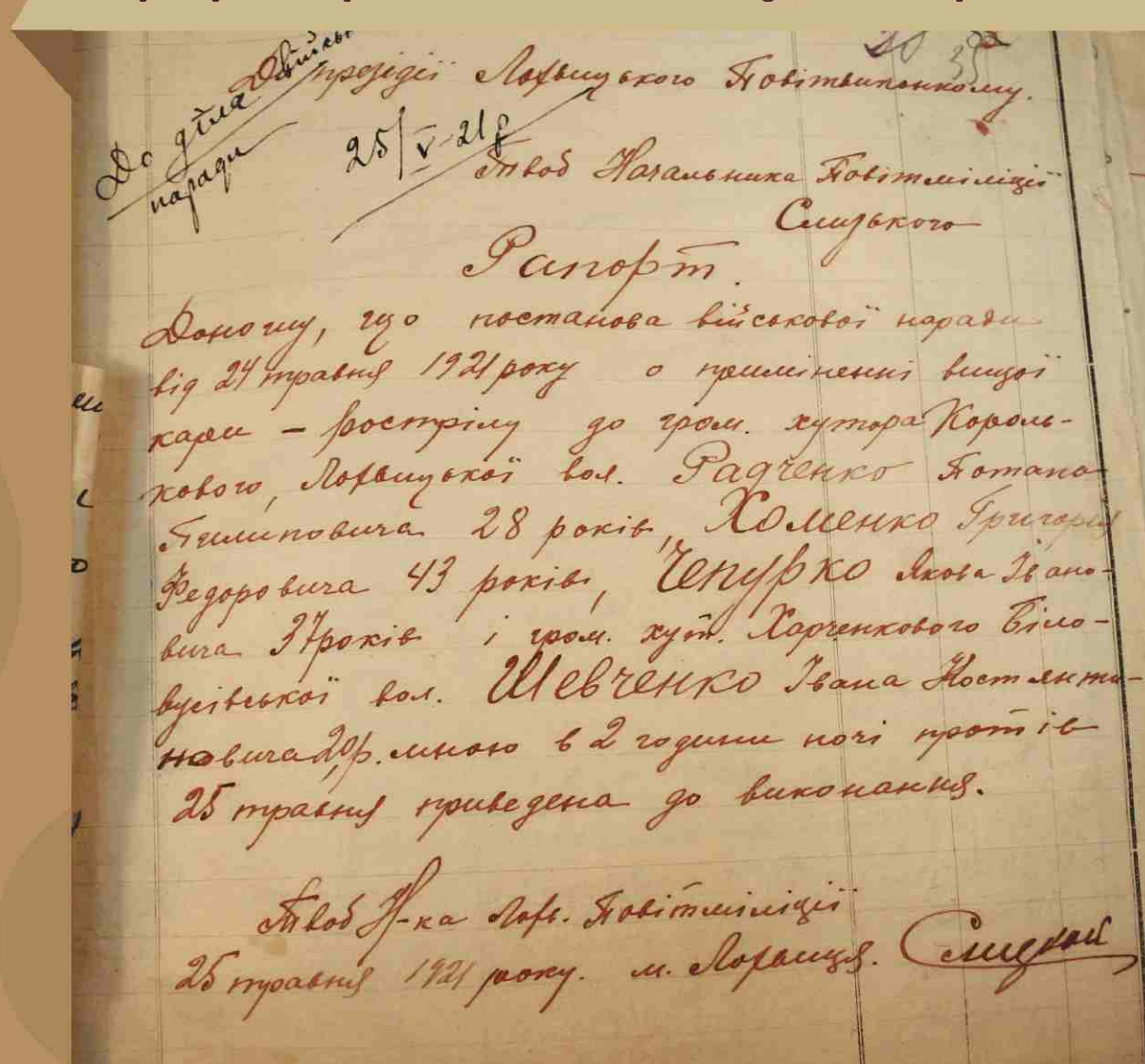
Протокол наради про боротьбу проти повстанських загонів, які діяли на півночі Сумщини, грудень 1919 р.

Оголошення наради при Лебединському волвикомкомі про відповідальність населення за дії повстанців, 1921 р.

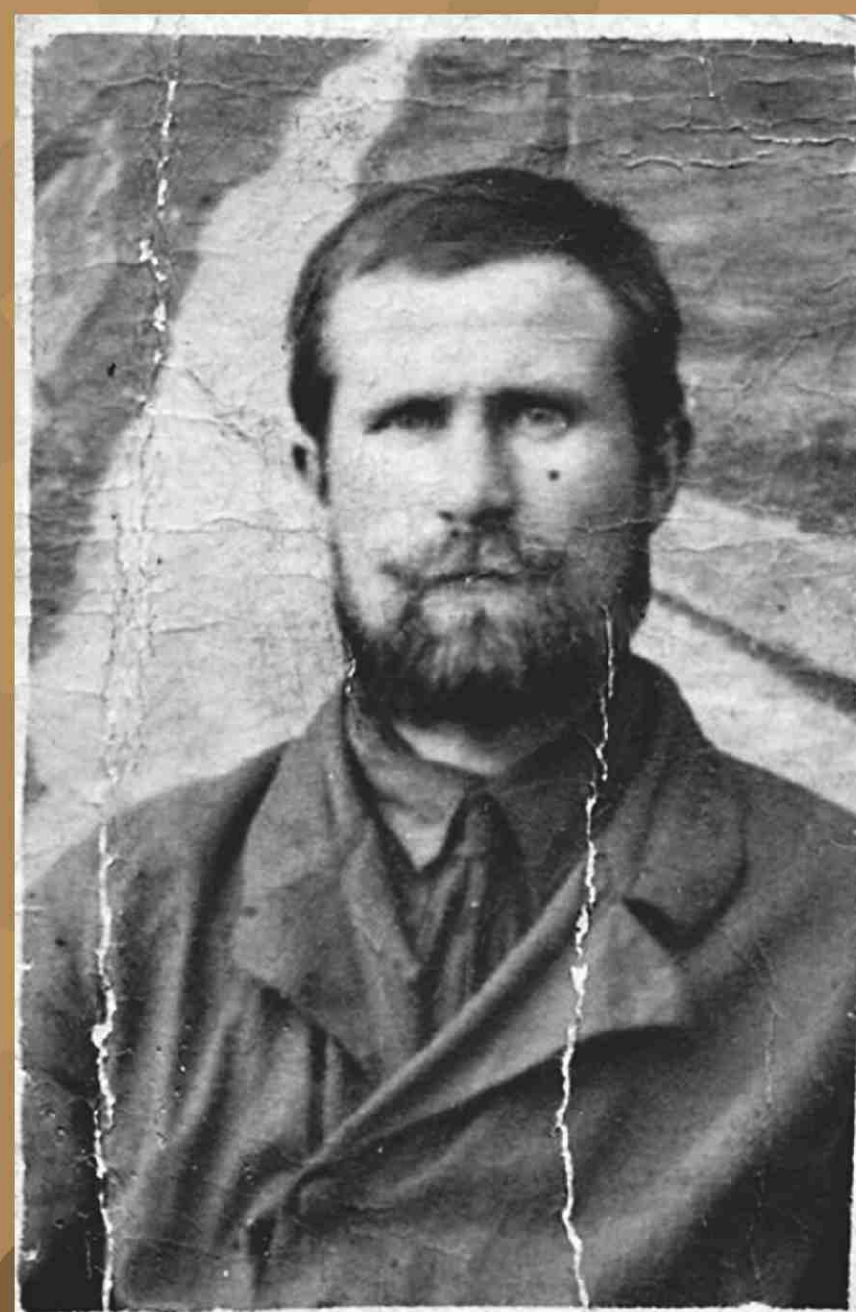
Репорт керівника Лохвицької повітової міліції про розстріл жителів повіту, 1921 р.

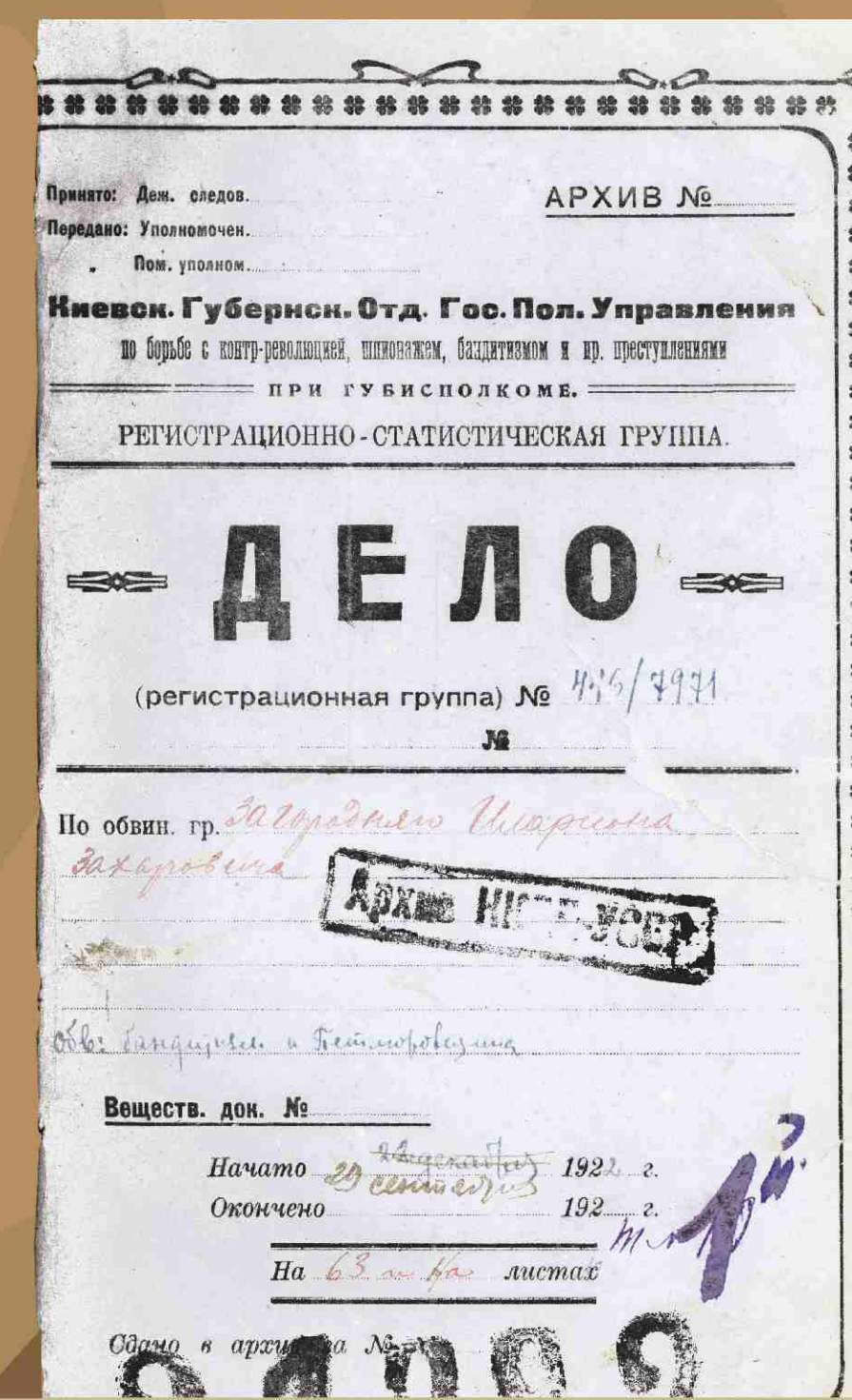

ОСТАННІЙ ПОДВИГ ОТАМАНІВ

У 1922 році чекісти змогли провести операцію з ліквідації керівників холодноярських повстанців. Діяли вони через власних агентів, що видавали себе за посланців від керівництва УНР і прикривались іменами сотника Завірюхи та полковника Гамалія. Агенти змогли увійти в довіру до повстанських отаманів. У вересні 1922 року, нібито з метою підготовки повстання, агенти організують нараду повстанських отаманів у Звенигородці на Черкащині. Деякі з отаманів відгукнулися на запрошення взяти участь у цій нараді. Таким чином 28 вересня 1922 року в пастку потрапили отамани Ларіон Загородній, Денис Гупало, Мефодій Голик-Залізняка та їхні охоронці.

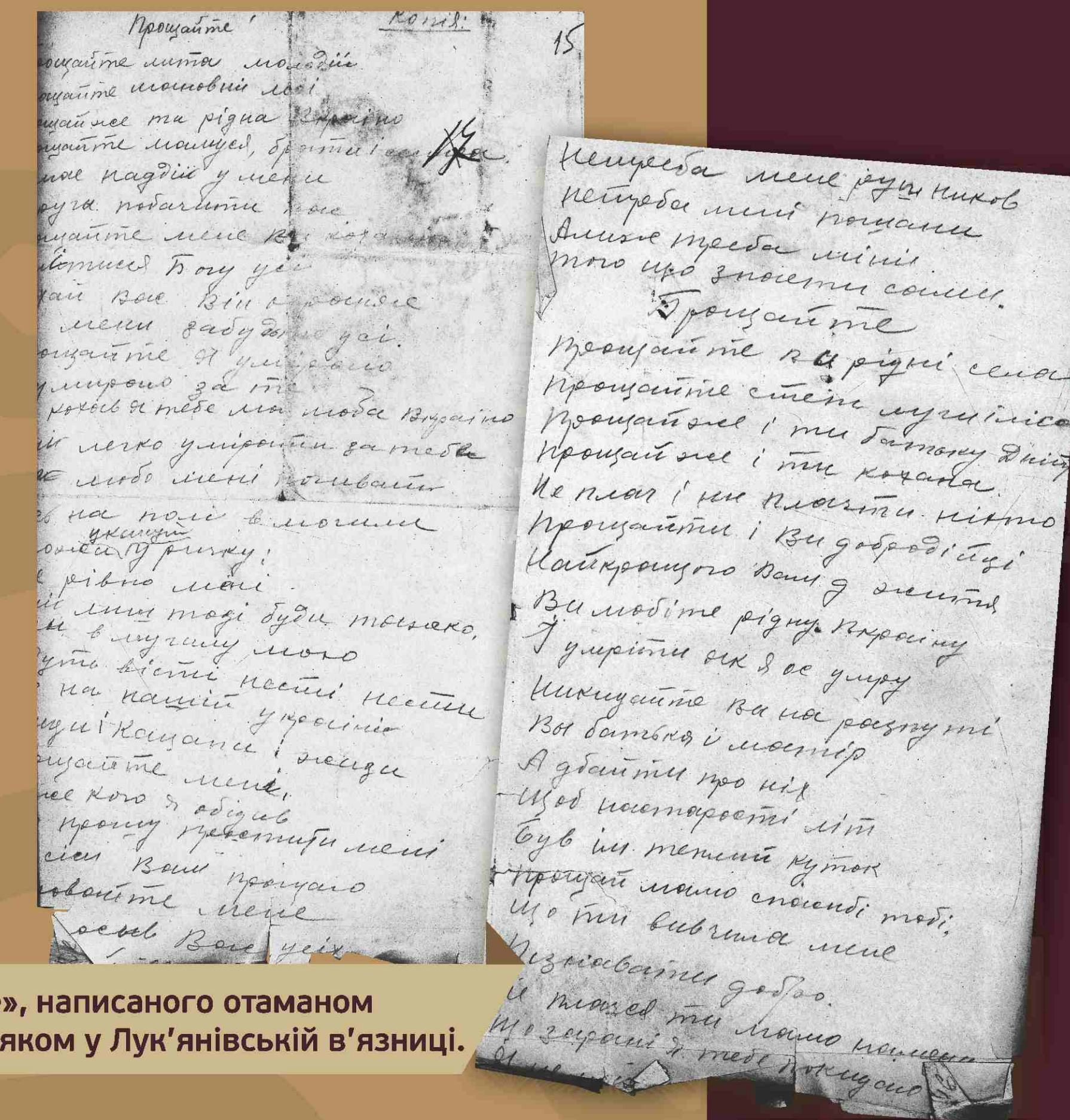
Ларіон Загородній (1897 – 1922) – отаман загону, що діяв на теренах Центральної України 1919 по 1922 рр. У 1921 – 1922 рр. був керівником 2 Холодноярської округи. Учасник повстання 1923 р. у Лук'янівській в'язниці. Реабілітований у 2016 р.

Титульний аркуш чекістської справи на Ларіона Загороднього, що була заведена після захоплення у полон у 1922 р.

Лук'янівська в'язниця. Фото початку ХХ ст.

Рукопис вірша «Прощайте», написаного отаманом Мефодієм Голиком-Залізняка у Лук'янівській в'язниці.

Слідство тривало кілька місяців. Захоплених повстанців утримували у Києві в Лук'янівській в'язниці. На початку 1923 року у цій тюрмі чекісти тримали 42 повстанських отаманів та козаків Холодного Яру, Чорного лісу, інших учасників українського визвольного руху.

2 лютого 1923 року Надзвичайна сесія Київського губернського трибуналу засудила до розстрілу Ларіона Загороднього, Мефодія Голика-Залізняка, Дениса Гупала, Тимофія Компанійця, Василя Ткаченка, Костя Здобудь-Волю, Івана Ляшенка, Григорія Яковенка, Юрія Дроботковського.

Смертників не виводили на прогулянку, двері камери відчиняли лише, щоб подати їжу.

9 лютого о 8.30 14 приречених на страту в'язнів камери № 1 підняли повстання. Заволодівши револьвером охоронця, вони проникли з камери в коридор, захопили рушницю із набоями та іншу зброю. Відчинили інші камери й закликали: «Хто хоче боротися – виходьте!».

Проте вирватись за межі в'язниці повсталим не вдалось. Охорона зуміла підняти тривогу. Тож повсталі забарикадувались і зайняли оборону в тюремному корпусі.

Майже чотири години точився бій у центрі Києва. Повсталі стріляли, економлячи набої. Згідно рапорту начальника тюрми Ріхтера, повстанці вбили одного червоноармійця та трьох поранили. Але ці дані дослідники вважають заниженими. Чекісти мобілізували війська округи і готувалися до штурму. Під шквальним кулеметним вогнем повстанці спробували підпалити матраци, щоб створити димову завісу. Однак вогонь загасила пожежна машина.

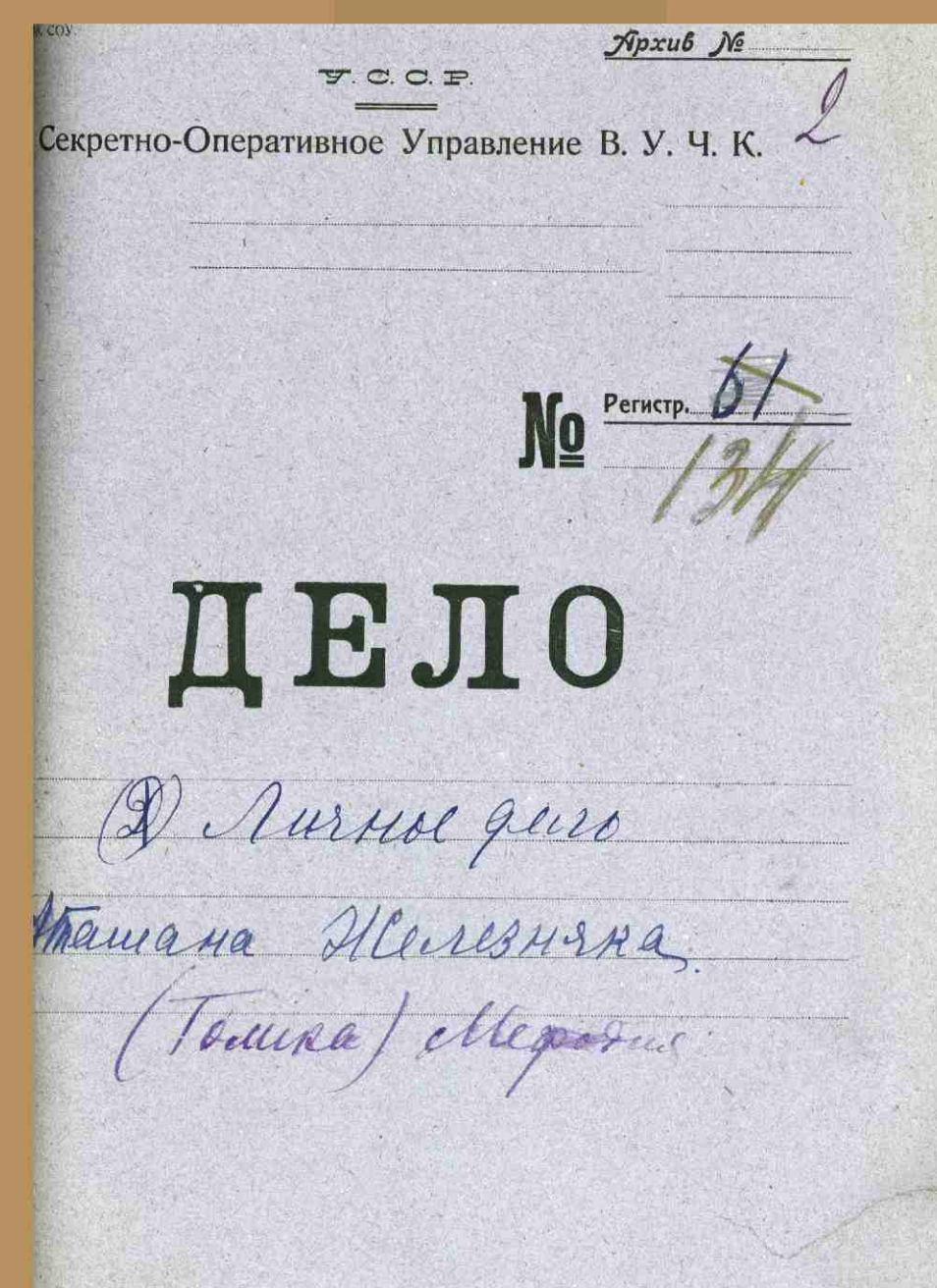
Отамани зберегли для себе по одній кулі. Коли ситуація стала безвихідною, почали прощатися. Вони стали посеред коридору парами, один навпроти іншого. Однією рукою тримали свою рушницю, іншою – направляли цівку рушниці товариша собі в серце. Після слів: «Увага! Живе Україна! Один! Два! Три!» пролунали постріли і шістнадцять тіл впали на підлогу.

Інші повсталі, що не мали рушниць, аби не потрапити в полон, пішли на пролив під прямий кулеметний вогонь.

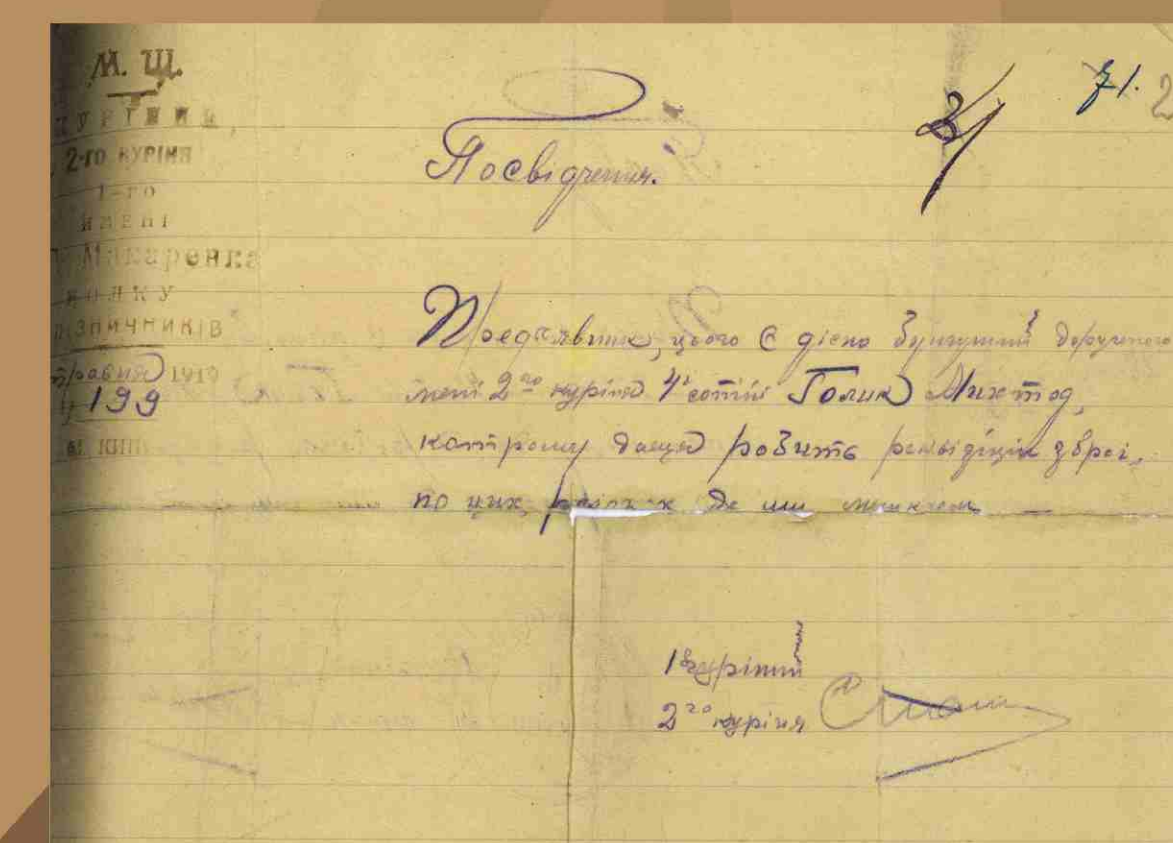
У ході повстання загинули 38 осіб, серед яких отамани Холодного Яру і Чорного лісу Ларіон Загородній, Мефодій Голик-Залізняка, Юрій Дроботковський, Денис Гупало, Сергій Захаров, козаки-холодноярівці Олексій Добровольський, Корній Черкас, отаман із Київщини Іван Гайовий-Грисюк (Гайовий), командир полку 1-ї Синьої дивізії сс, сотники корпусу січових стрільців Микола Опона, Михайло Турок та інші.

Мефодій Голик-Залізняка (1897 – 1923) – повстанський отаман Центральної України. Воював у складі Чорноліського полку Пилипа Хмари, очолював «залізничну сотню». Один з керівників серпневого антибільшовицького повстання 1920 р. у Центральній Україні. Захоплений у полон на «з'їзді отаманів» у Звенигородці. Учасник повстання 1923 р. у Лук'янівській в'язниці.

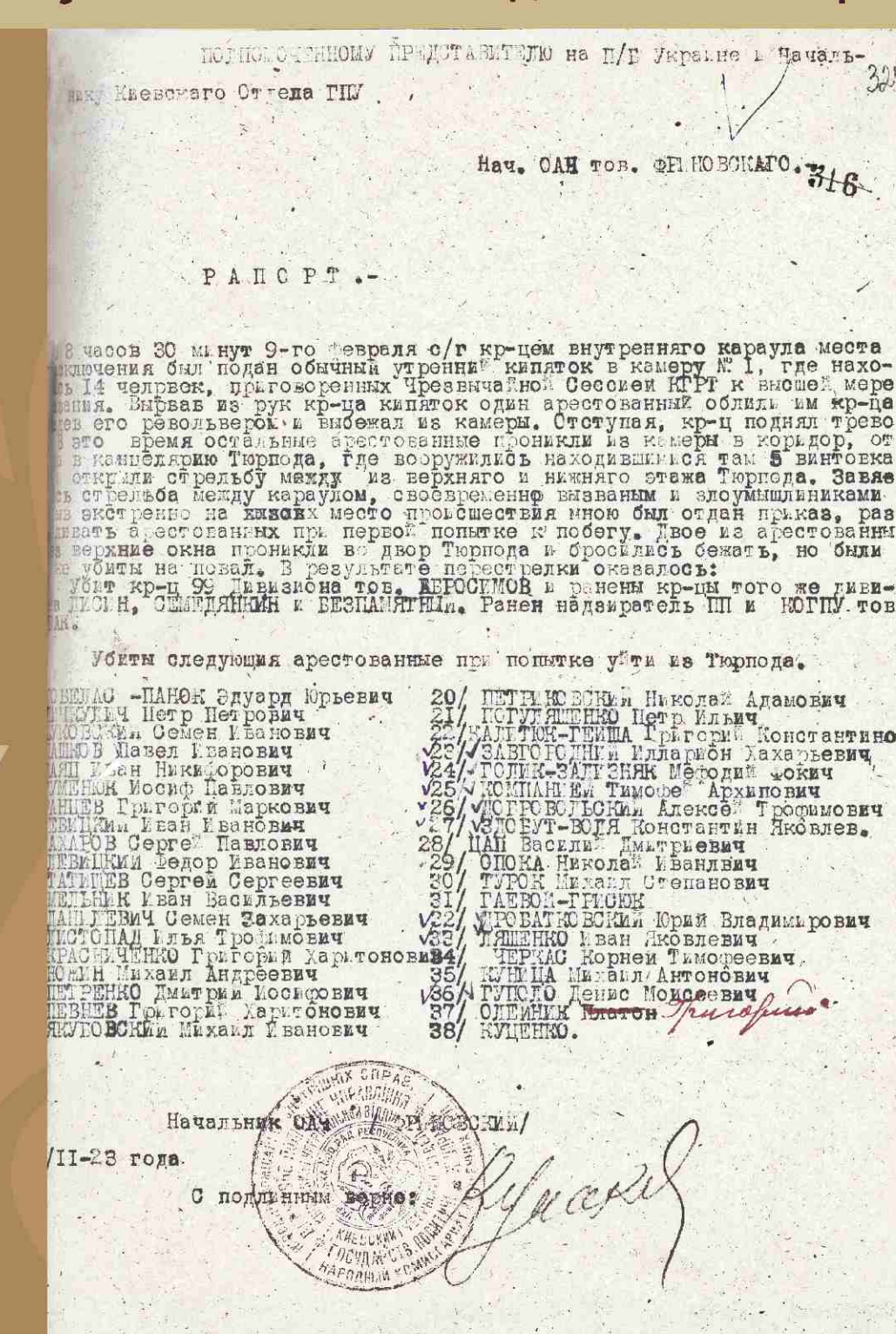

Титульний аркуш чекістської справи на Мефодія Голика-Залізняка.

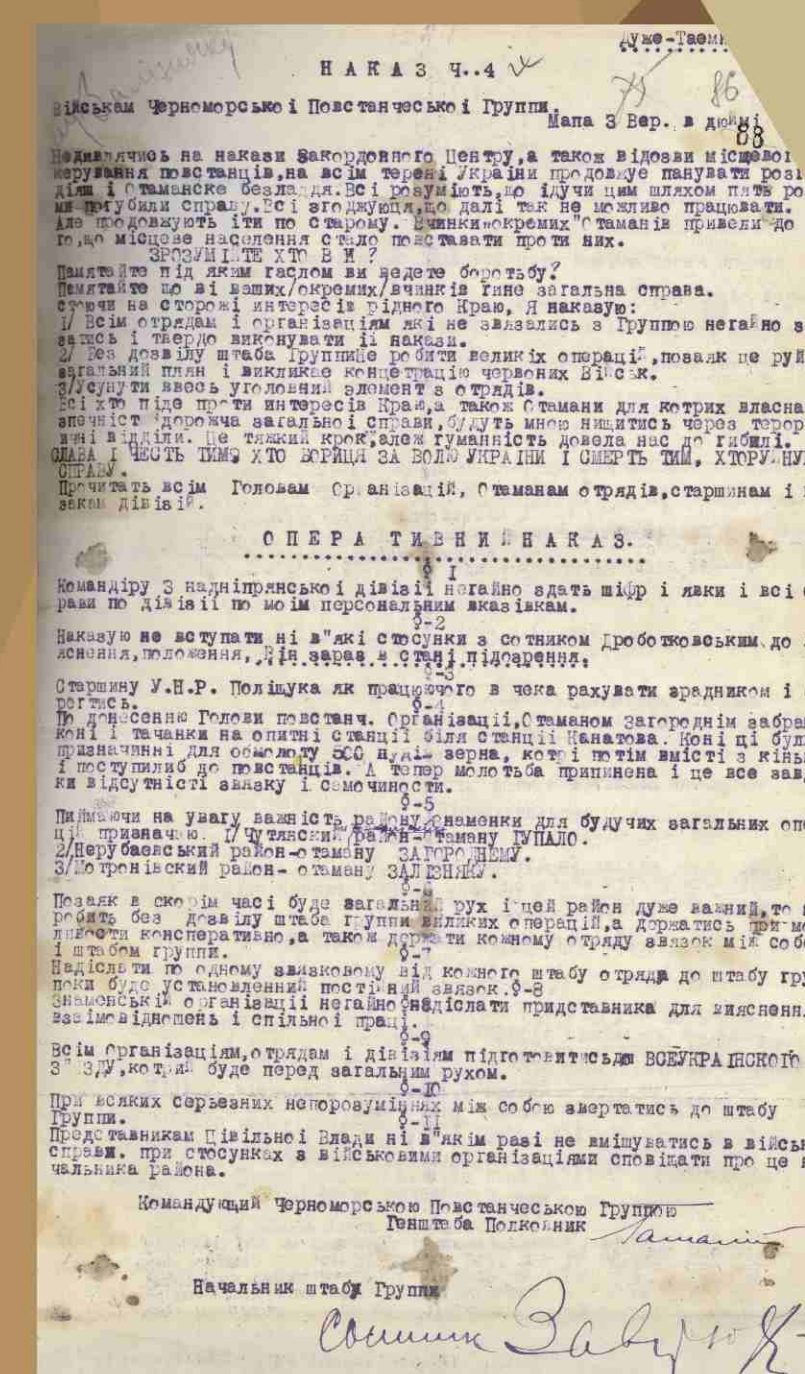

Повіднення Мефодія Голика-Залізняка, бунчужного 2-го куреня 1 полку залізничників Макаренка.

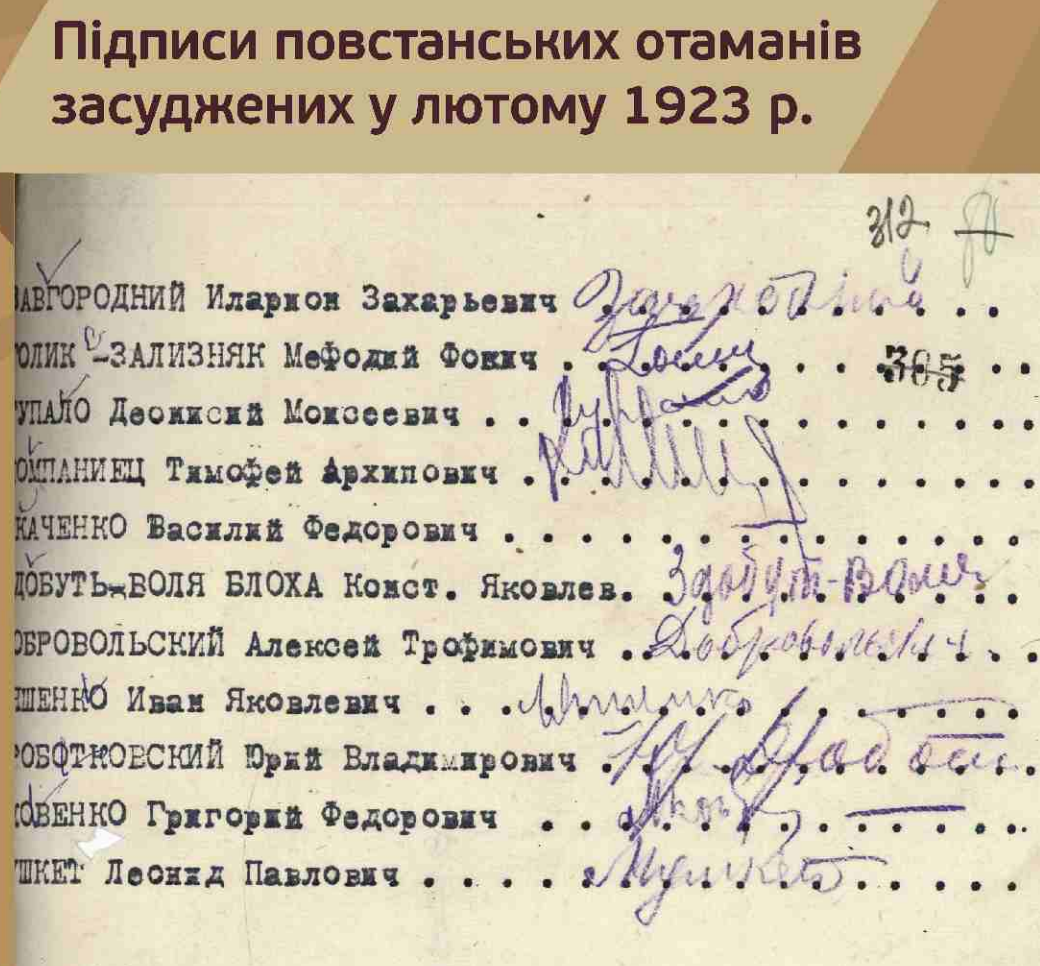
Копія чекістського рапорту про повстання в Лук'янівській в'язниці, лютий 1923 р.

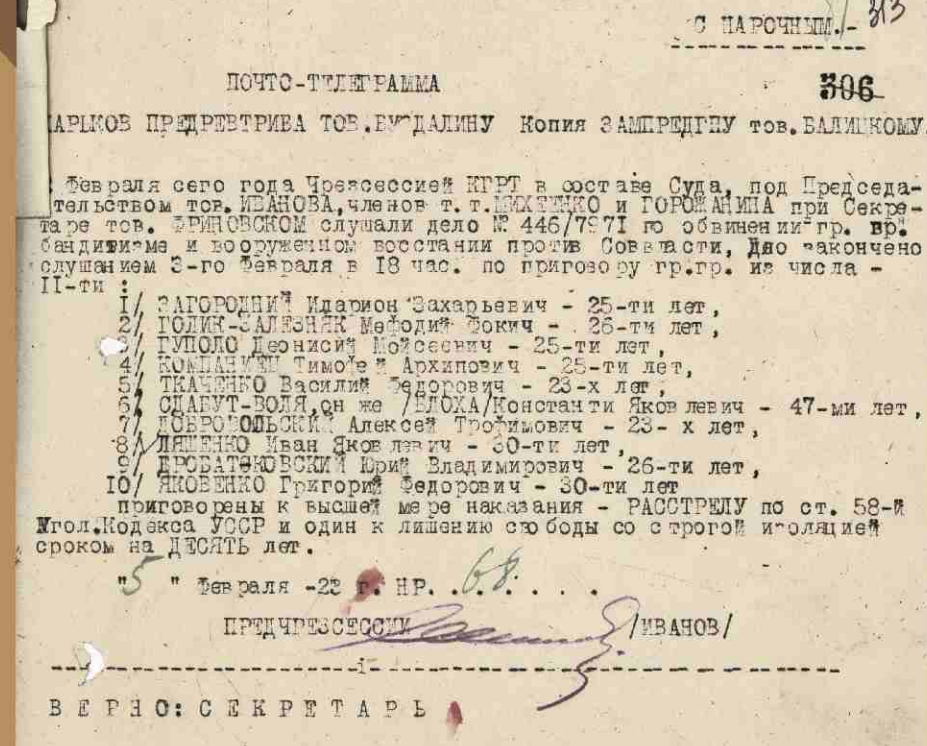
Наказ фейкової Черноморської Повстанської Групи про підготовку до повстання за підписами чекістських агентів Гамалія та Завірюхи.

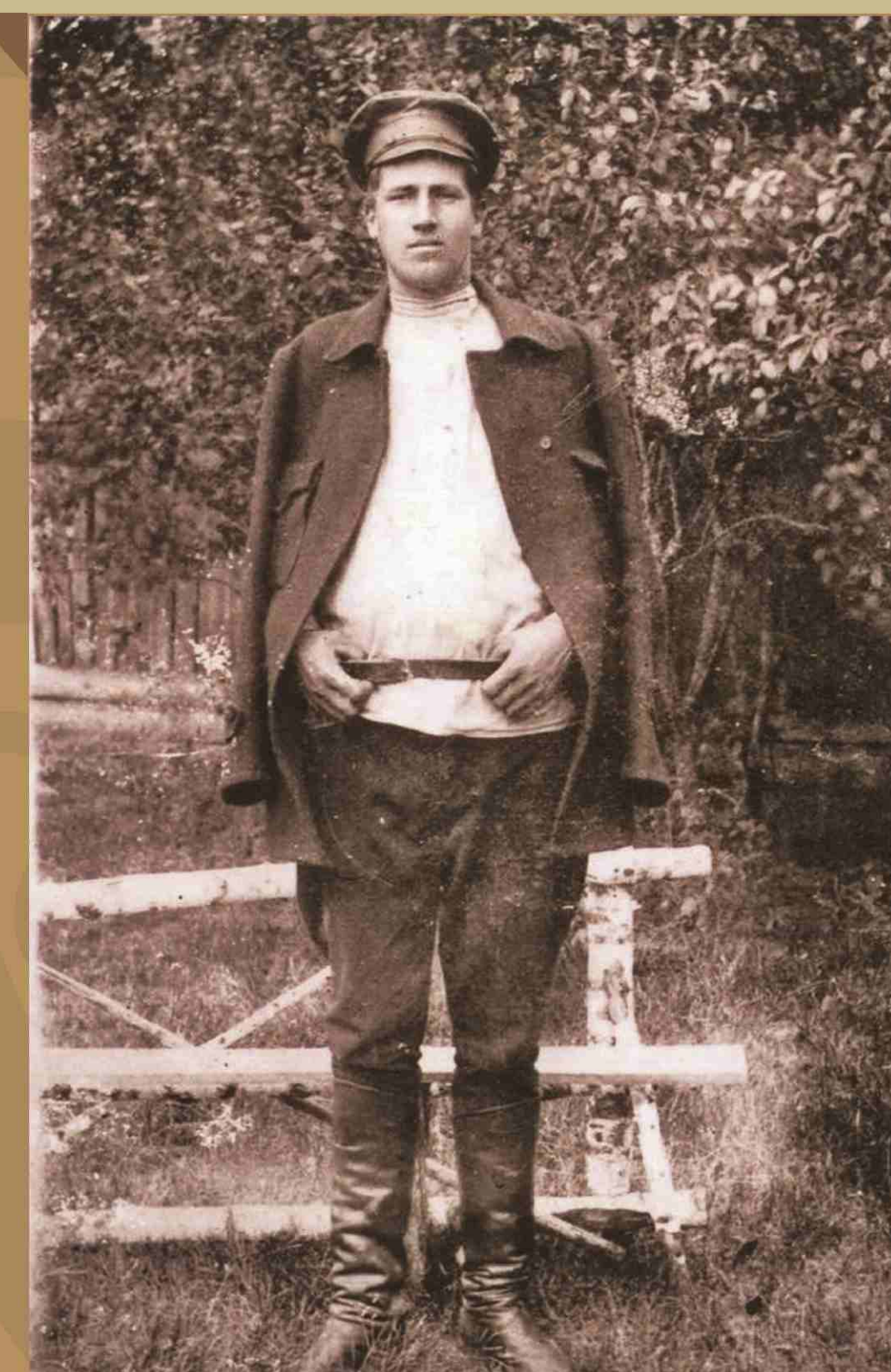
Денис Гупало (1898 – 1923) – повстанський отаман Чорноліського полку, взятий у полон на «з'їзді отаманів» у Звенигородці. Учасник повстання в Лук'янівській в'язниці.

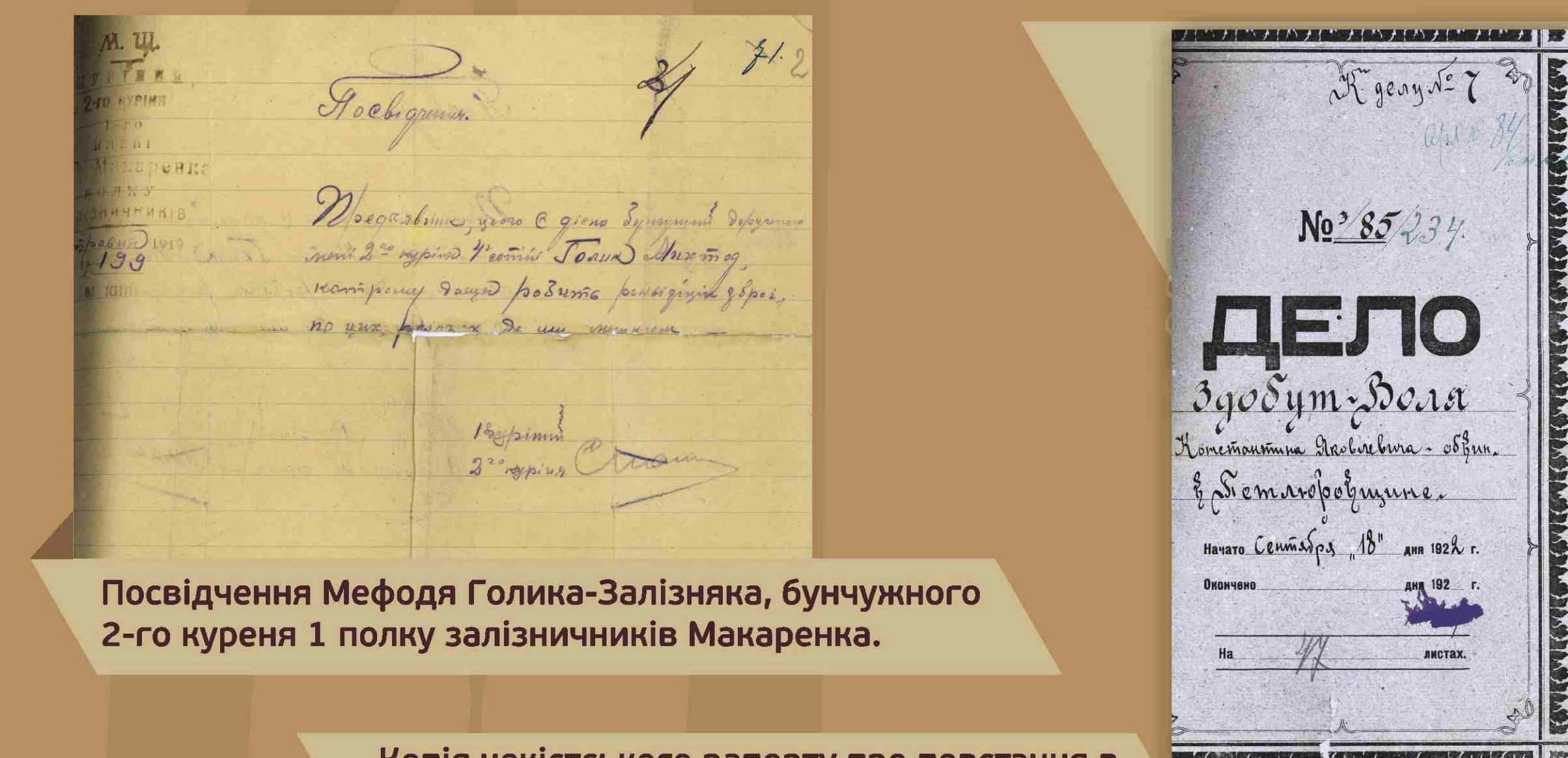
Підписи повстанських отаманів засуджених у лютому 1923 р.

Телеграма керівництву чекістських органів УСРР про засудження до страти повстанців, лютий 1923 р.

Іван Гайовий-Грисюк (1895 – 1923) – повстанський отаман на Київщині та Білоцерківщині. Співпрацював із Козацькою радою Правобережної України. Протягом 1921–1922 рр. здійснював напади на радянські й партійні органи. Заарештований органами ГПУ на початку жовтня 1922 р. Загинув під час повстання отаманів у Лук'янівській в'язниці Києва 1923 р.

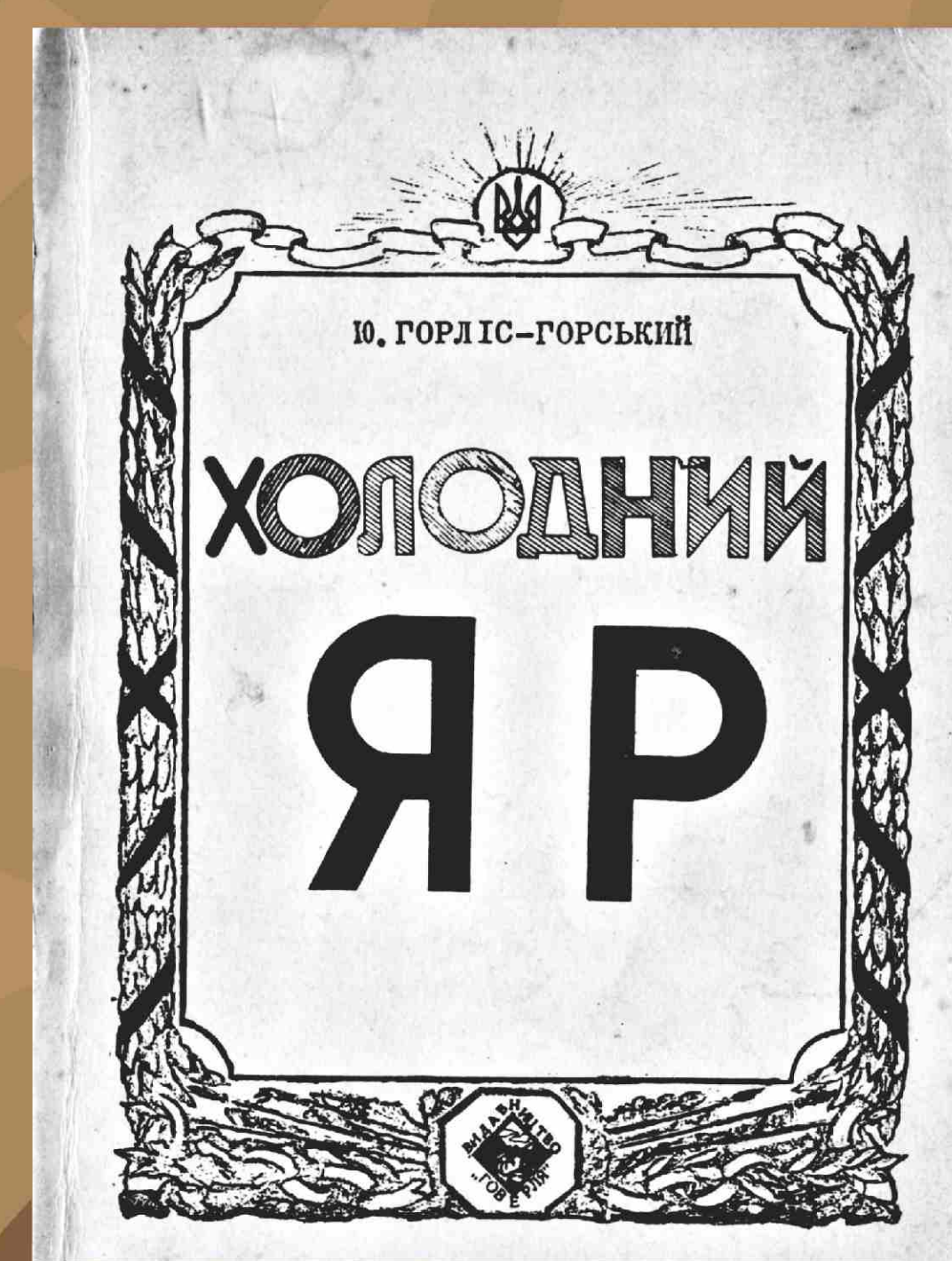
Титульні аркуші кримінальних справ Григорія Яковенка, отамана Здобудь-Воли (Константина Блохи), Олексія Добровольського, козака загону Ларіона Загороднього, учасників повстання в Лук'янівській в'язниці.

Пам'ять про повстанський рух в добу визвольних змагань 1917–1920-х років збереглася, незважаючи на спроби радянської влади трактувати її як «бандитизм».

Вперше спогади про антибільшовицьке повстання були видані учасниками цих подій за кордоном: роман «Холодний Яр» Юрія Горліса-Горського, спогади очевидців Михайла Дорошенка та Івана Лютого-Лютенка, книга «Горить Медвин» Івана Дубинця.

Одним із перших національно-визвольну боротьбу українців у 1920-х роках почало досліджувати Всеукраїнське товариство «Меморіал» імені Василя Стуса під керівництвом Романа Круцика (виставка «Народна війна», 2011 рік).

Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. Видання 1961 р., Нью-Йорк.

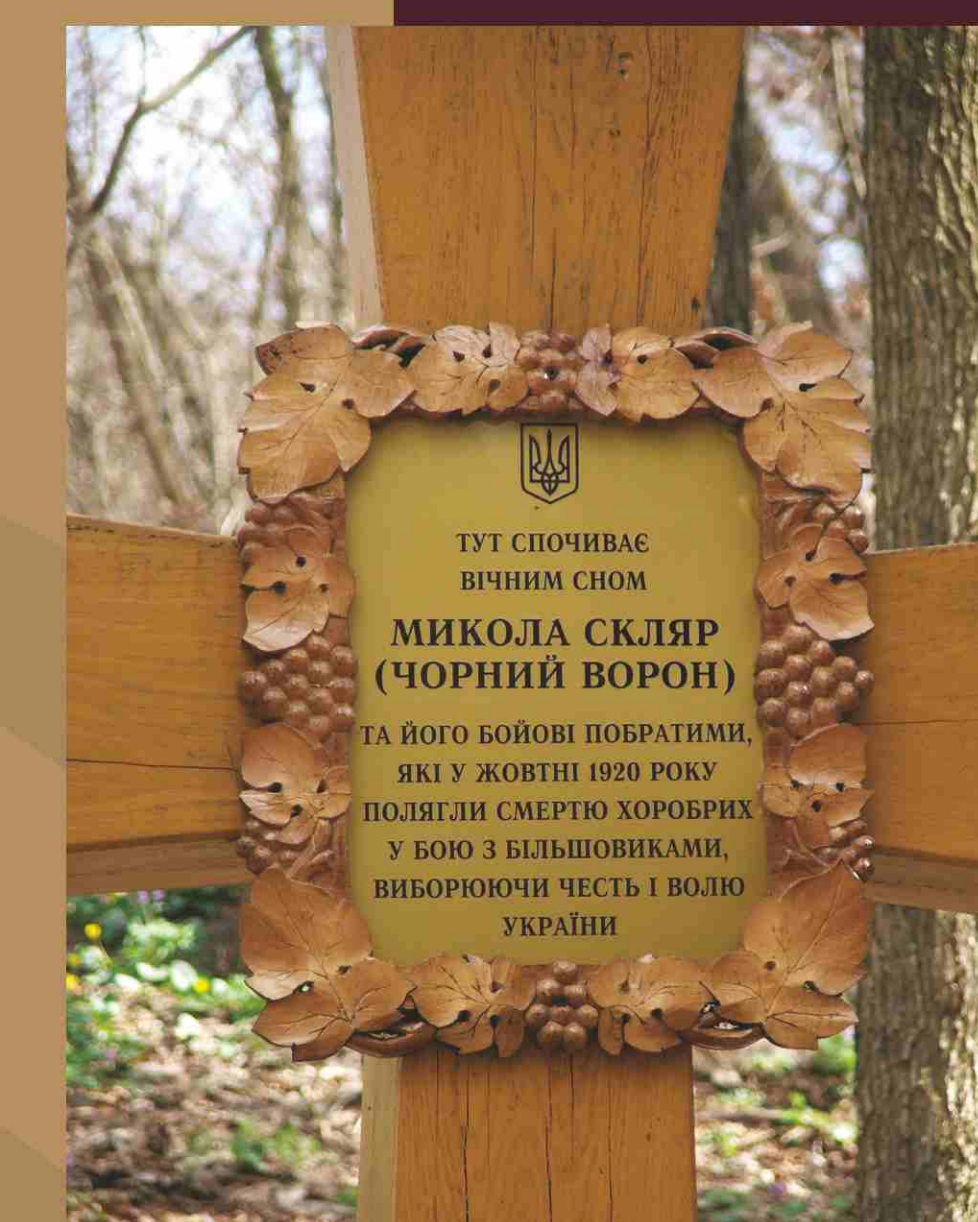
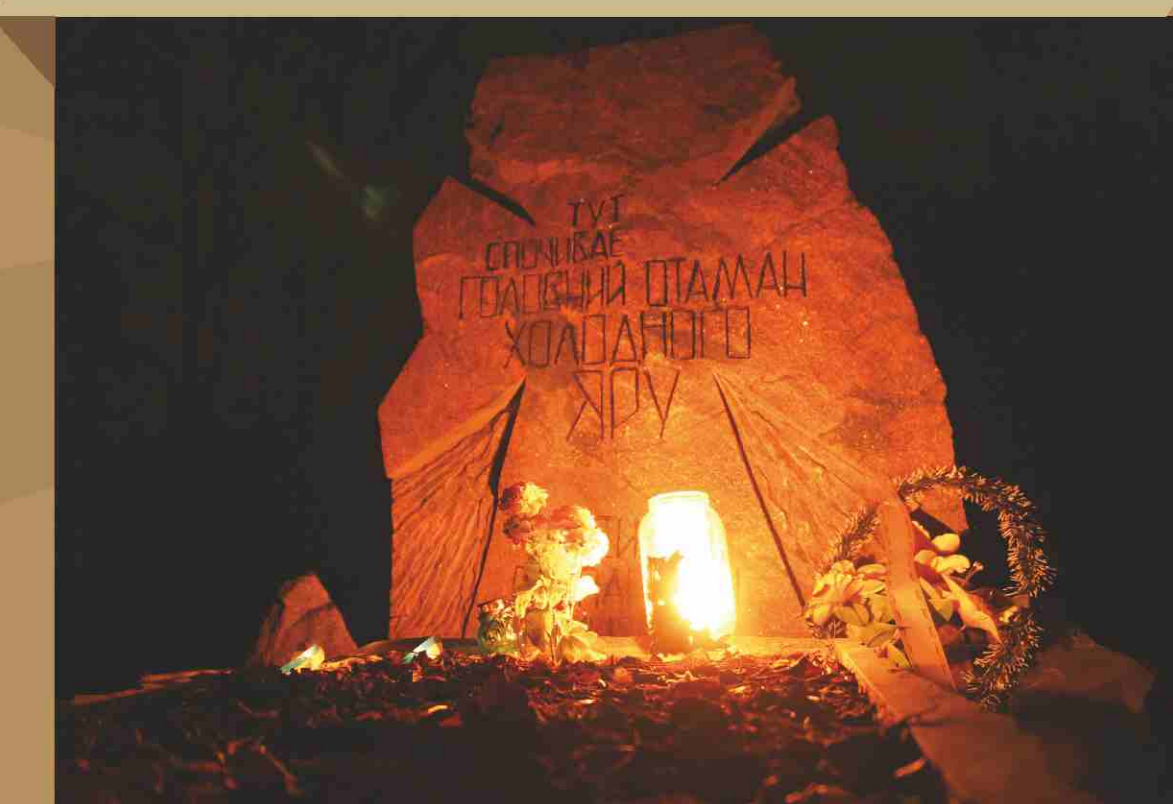

Іван Дубина (Дубинець) «Горить Медвин». Видання 1952 р., Нью-Йорк.

Пам'ятник в Соснівці хліборобам, які 1920-го підняли повстання проти більшовиків і загинули від рук червоного ескадрону, (Кіровоградщина), 2012 р.

Могила головного отамана Холодного Яру Василя Чучупака.

Братська могила отамана Чорного Ворона (Миколи Скляра) та його вояків, які полягли під селом Розумівкою (сучасна Кіровоградщина) в бою з більшовицькою кіннотою.

ВІДНОВЛЕНА ПАМ'ЯТЬ

Вшанування пам'яті холодноряських та медвинських героїв відродилося за доби Незалежності. Восени 1995 року на Чигиринщині відбулись перші офіційні вшанування повстанців Холодного Яру та було відкрито пам'ятний знак на хуторі Крисельці. У 1997 році в Києві створено історичний клуб «Холодний Яр», який очолив Роман Коваль. Щорічно відбувається публічне вшанування борців за волю України в урочищі Холодний Яр та Медвині. 20 серпня 2000 року в центрі Медвина було відкрито пам'ятний знак до 80-річчя Медвинського повстання. Відбуваються пам'ятні заходи з вшанування пам'яті, спорудження пам'ятних знаків: «Героям Холодного Яру» (с. Мельники, 2003 рік), хрести на могилі Василя Чучупака, монументи Пилипу Хмарі, Ларіону Загородньому, Чорному Ворону (Миколі Скляру) та його козакам, «На пам'ять про хліборобів Соснівки, Дев'ятки, Скаржинки і Тирнавки».

З літа 2015 року неподалік урочища Холодний Яр у селі Грушківка та Суботів Черкаської області проходить всеукраїнський Фестиваль нескореної Нації «Холодний Яр». Програма фестивалю складається із гутірок за участі науковців, військових, капеланів, письменників, мистецької програми та спортивних заходів, а також виступів відомих гуртів та виконавців. Під час фестивалю збираються кошти на потреби українського війська.

18 жовтня 20016 року Апеляційний суд Київської області реабілітував отаманів Холодного Яру і Чорного Лісу, які боролися проти більшовиків і були засуджені до страти у 1923 році. Відповідно до Закону України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» повстанські та партизанські загони Холодноряської республіки визнані борцями за незалежність України у ХХ столітті.

Героїчна боротьба холодноряців проти російської окупації знайшла продовження у з'єднанні Української повстанської армії «Холодний Яр», яке входило до військового округу групи УПА-Південь.

93-тя Окрема механізована бригада Збройних сил України «Холодний Яр»

Важливим елементом збереження пам'яті про боротьбу холодноряців та відновлення мілітарних традицій Армії УНР стало почесне найменування у 2018 році 93-ї Окремої механізованої бригади Збройних сил України «Холодний Яр». Підрозділи бригади брали участь у найзапекліших боях російсько-української війни, включно з боями під Іловайськом, у Донецькому аеропорту та Пісках, на шахті Бутівка. Указом президента № 232/2018 бригаді було присвоєно почесне найменування «Холодний Яр» та вручено новий бойовий прапор.

Державними нагородами відзначено понад 1000 військовослужбовців бригади. Серед них троє отримали звання Героя України і орден «Золота Зірка». Станом на вересень 2020 року кількість загиблих у боях військовослужбовців бригади становила 295 бійців.

14 квітня 2019 року на Черкащині в урочищі Холодний Яр біля Мотрониного монастиря відкрито пам'ятник на честь загиблих воїнів 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр», які полягли в боротьбі за волю України на Донбасі.

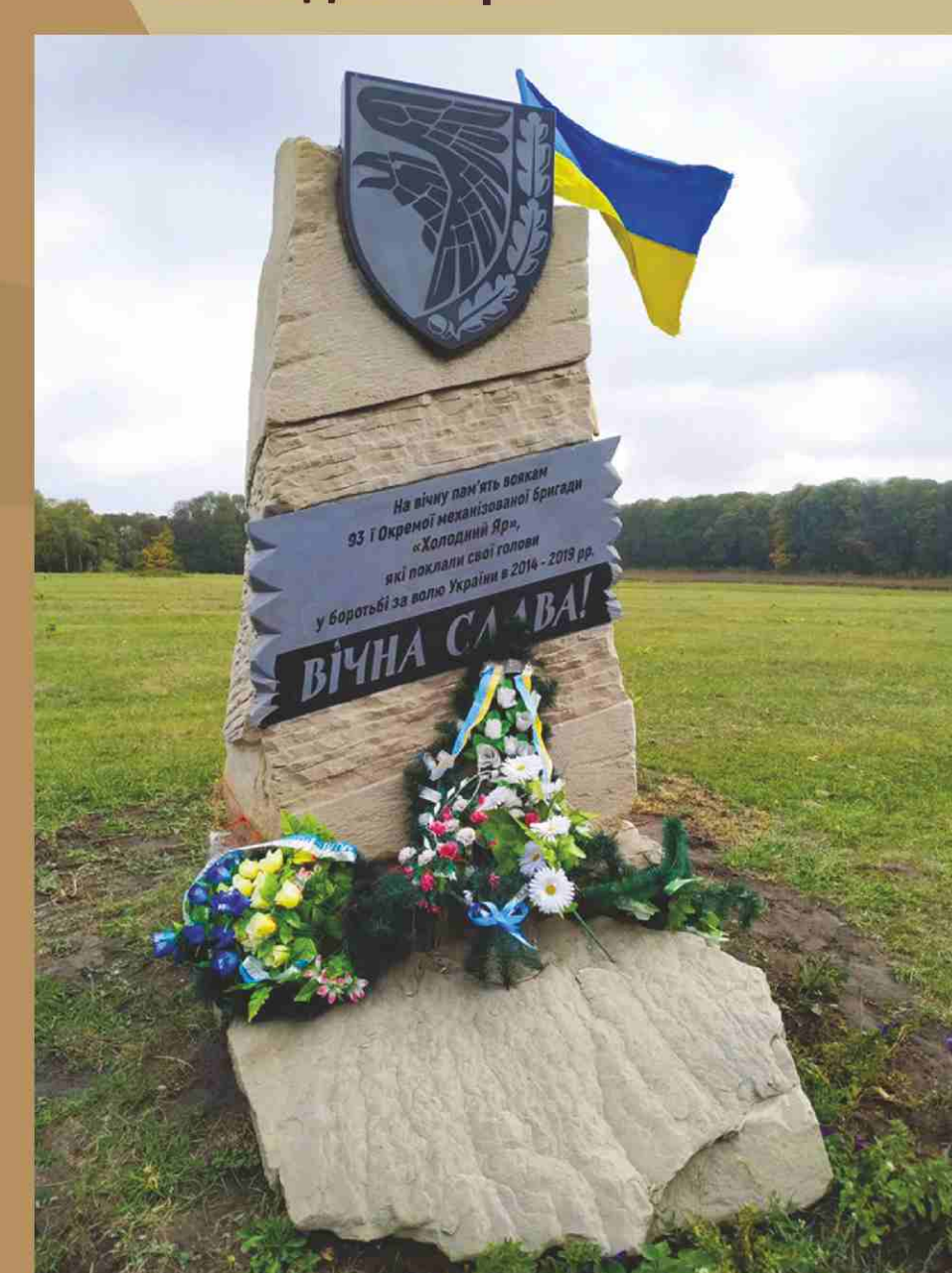

Відкриття пам'ятного знака на честь героїв-холодноряців, с. Крисельці, 1995 р.

Вшанування повстанців Медвинського антибільшовицького повстання на могилі Антіна Митяя, 2013 р.

Пам'ятник на честь загиблих воїнів 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр».

Братська могила козакам і козацкам с. Мельники, які загинули в бою.

Пам'ятник Костю Пестушку (Степовий-Блакитний), отаману Холодного Яру в Ганнівці (Кіровоградщина), 2018 р.

Фестиваль нескореної Нації «Холодний Яр», 2016 р.

Відкриття пам'ятника героям Холодного Яру в с. Мельники, 2009 р.

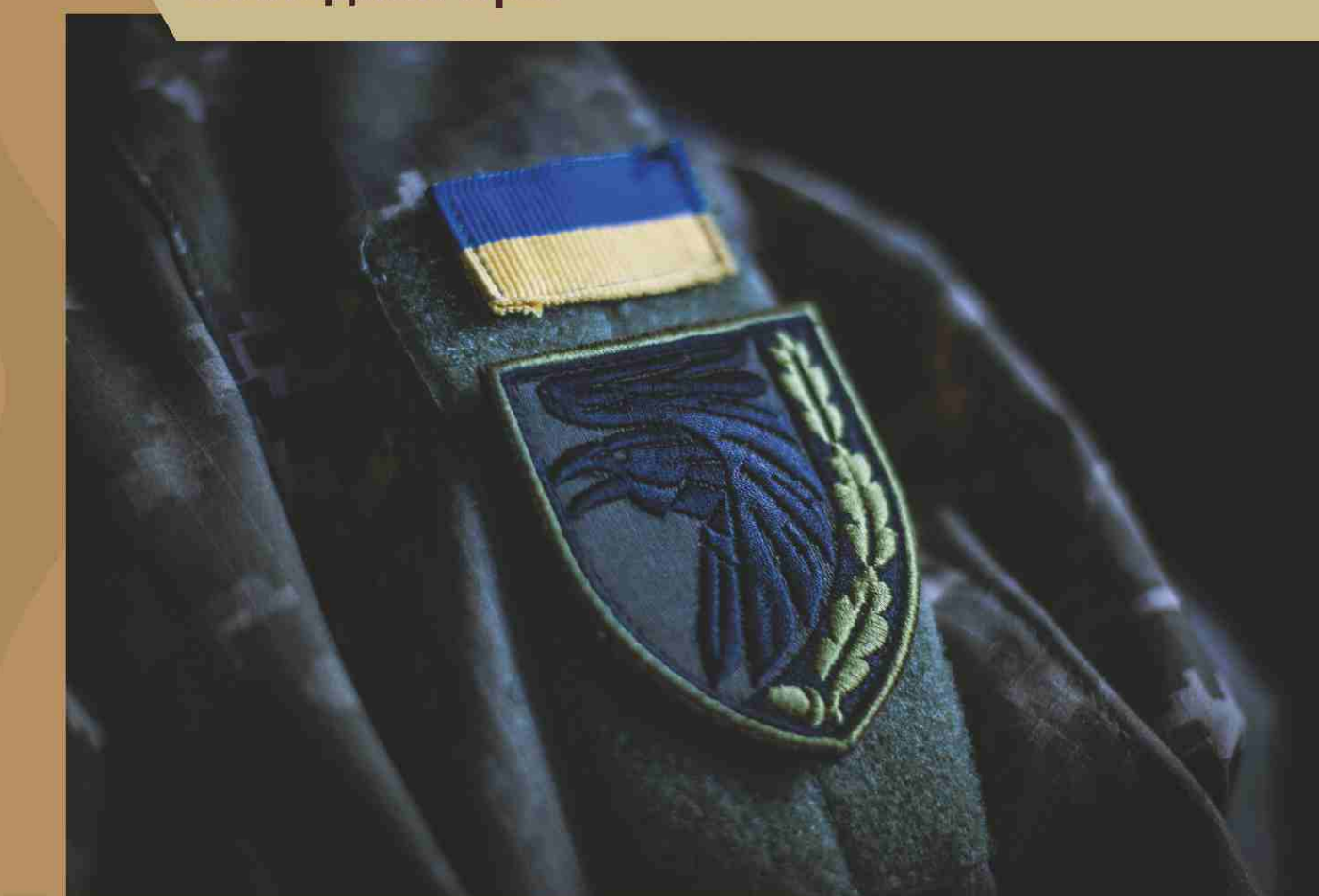

Бойове знамено, 93-тя окрема механізована бригада «Холодний Яр».

Військові 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр».

Шеврон 93-тої окремої механізованої бригади «Холодний Яр».

«Холодний яр живий. Він знає хто свій, а хто ворог»

Юрій Горліс-Горський «Холодний Яр»